

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

**Verslagen van archeologische
toevalsvondsten uit 2021 waar geen
verder onderzoek nodig of mogelijk was**

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Verslagen van archeologische toevondingen uit 2021 waar geen verder onderzoek nodig of mogelijk was

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 304

AUTEUR

Isabelle Jansen (ed.)

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Links: windmolen van Betekom; rechts: watermolen van Erpe.
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Geert Vynckier & Jan Moens.

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/NPLV3817>
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/395

Verlagen van
archeologische
toevalsvondsten uit
2021 waar geen
verder onderzoek
nodig of mogelijk was

JANSEN ISABELLE (RED.)

INHOUD

INLEIDING	7
1 LATE MIDDELEEUWEN - NIEUWE TIJD	9
1.1 TOEVALSVONDST ID 10304: GROTE STRAAT 50 VAL-MEER (RIEMST, LIMBURG)	9
1.1.1 SITUERING	9
1.1.2 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	11
1.1.3 AFSPRAKEN EN CONCLUSIES	13
1.1.4 BIBLIOGRAFIE	13
2 16DE EEUW	14
2.1 TOEVALSVONDST ID 8725: BEVERESTRAAT 27 BEVERE (OUDENAARDE, OOST-VLAANDEREN)	14
2.1.1 SITUERING	14
2.1.2 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	16
2.1.3 INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	19
2.1.4 BIBLIOGRAFIE	22
3 17DE EEUW	24
3.1 TOEVALSVONDST ID 8652: MOLENWEG 25 BETEKOM (BEGIJNENDIJK, VLAAMS-BRABANT)	24
3.1.1 SITUERING	24
3.1.2 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	30
3.1.3 INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	34
3.1.4 BIBLIOGRAFIE	36
4 TWEEDE HELFT 18DE EEUW	38
4.1 TOEVALSVONDST ID 9528: KLOOSTERWEG 3 NINOVE (OOST-VLAANDEREN)	38
4.1.1 SITUERING	38
4.1.2 HISTORISCHE GEGEVENS	39
4.1.3 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIE OP HET TERREIN	40
4.1.4 INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	41
4.1.5 BIBLIOGRAFIE	42
5 18DE EEUW	43
5.1 TOEVALSVONDST ID 7592: MOLENSTRAAT 36 ERPE (ERPE-MERE, OOST-VLAANDEREN)	43
5.1.1 SITUERING	43
5.1.2 VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	44
5.1.3 INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	48
5.1.4 BIBLIOGRAFIE	50
6 18DE - 19DE EEUW	51
6.1 TOEVALSVONDST ID 8772: VENUSSTRAAT 13 ANTWERPEN (PROVINCIE ANTWERPEN)	51
6.1.1 SITUERING	51

6.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN.....	54
6.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	55
6.1.4	BIBLIOGRAFIE	56
7	18DE - 19DE EEUW	57
7.1	TOEVALSVONDST ID 8581: HEILIGE-GEESTSTRAAT 56 LEUVEN (VLAAMS-BRABANT).....	57
7.1.1	SITUERING	57
7.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN.....	60
7.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIES.....	63
7.1.4	BIBLIOGRAFIE	63
8	TWEEDE HELFT 19DE EEUW	64
8.1	TOEVALSVONDST ID 7590: SANDERUSSTRAAT 25 ANTWERPEN (ANTWERPEN).....	64
8.1.1	SITUERING	64
8.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN.....	66
8.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIES.....	68
8.1.4	BIBLIOGRAFIE	68
9	19DE EEUW	69
9.1	TOEVALSVONDST ID 9850: HEIDEBERGSTRAAT 13 KESSEL-LO (LEUVEN, VLAAMS-BRABANT)	69
9.1.1	SITUERING	69
9.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN.....	71
9.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIES.....	72
9.1.4	BIBLIOGRAFIE	73
10	EERSTE WERELDOORLOG	74
10.1	TOEVALSVONDST ID 7581: DUINENSTRAAT 278 RAVERSIJDE (OOSTENDE, WEST- VLAANDEREN).....	74
10.1.1	SITUERING.....	74
10.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN.....	76
10.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	76
10.1.4	BIBLIOGRAFIE	76
11	INTERBELLUM – TWEEDE WERELDOORLOG	77
11.1	TOEVALSVONDST ID 10151: MECHESESTRAAT 63 VILVOORDE (VLAAMS-BRABANT)	77
11.1.1	SITUERING	77
11.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN.....	81
11.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIES.....	84
11.1.4	BIBLIOGRAFIE	84
12	TWEEDE WERELDOORLOG	85
12.1	TOEVALSVONDST ID 7403: OUDENHUISBAAN BERG (KAMPENHOUT, VLAAMS-BRABANT) .	85
12.1.1	SITUERING	85

12.1.2	INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	87
12.1.3	BIBLIOGRAFIE	89
13	DATERING ONBEKEND	90
13.1	TOEVALSVONDST ID 8899: SLUISSTRAAT 43 LEUVEN (VLAAMS-BRABANT)	90
13.1.1	SITUERING	90
13.1.2	VASTSTELLINGEN EN EVALUATIES OP HET TERREIN	92
13.1.3	INTERPRETATIE EN CONCLUSIES	93
13.1.4	BIBLIOGRAFIE	93

INLEIDING

Wanneer iemand buiten de context van een archeologisch onderzoek per toeval archeologische objecten of een archeologische site vindt, moet hij dit melden aan het agentschap Onroerend Erfgoed¹. In 2021 ontving het agentschap 120 meldingen van toevalsvondsten². 22 van deze meldingen leidden tot een archeologische opgraving. De resultaten van dit gravend onderzoek verschijnen in een archeologierapport en een eindverslag. Gepubliceerde eindverslagen zijn raadpleegbaar via het Onroerend Erfgoed Loket³.

In verschillende situaties is een onderzoek met ingreep in de bodem echter niet nodig. Het archeologisch onderzoek beperkt zich in deze gevallen tot een terreinevaluatie en het documenteren van de gemelde vondsten. Een terreinevaluatie gebeurt vooral bij toevalsvondsten die

- Niet bedreigd zijn en *in situ* bewaard blijven;
- Niet meer aanwezig zijn op het moment van de interventie;
- Niet toegankelijk zijn voor verder archeologisch onderzoek bijvoorbeeld bij bodemverontreiniging of bij onmogelijkheid om het terrein te betreden;
- Omwille van een selectieve benadering enkel gedocumenteerd worden alvorens ze afgebroken of verwijderd worden.

De archeoloog evalueert en registreert de toevalsvondst en geeft na de registratie het sein dat de werken mogen verder gaan. De bekomen informatie wordt ingevoerd als een waarneming in de Inventaris Onroerend Erfgoed⁴.

Dit rapport bevat enkele opmerkelijke toevalsvondsten uit 2021 waarbij geen opgraving plaatsvond. Het toont aan dat deze onverwachte ontdekkingen, soms heel beperkt in oppervlakte, ook interessante en waardevolle archeologische kenniswinst kunnen opleveren.

De verslagjes zijn chronologisch geordend. De oudste toevalsvondst dateert uit de late middeleeuwen, de jongste uit Wereldoorlog Twee⁵.

Datering	ID	Onderwerp	Beschrijving
1 Late middeleeuwen - Nieuwe tijd	10304	Grote Straat 50, Riemst	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.
2 16de eeuw	8725	Beverestraat 27, Oudenaarde	Plaatsbezoek met documentatie.
3 17de eeuw	8652	Molenweg 25, Begijnendijk	Plaatsbezoek met documentatie.
4 2de helft 18de eeuw	9528	Kloosterweg 3, Ninove	Plaatsbezoek met documentatie.
5 18de eeuw	7592	Molenstraat 36, Erpe-Mere	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.
6 18de - 19de eeuw	8772	Venusstraat 13, Antwerpen	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.
7 18de - 19de eeuw	8581	Heilige-Geeststraat 56, Leuven	Plaatsbezoek met documentatie.
8 2de helft 19de eeuw	7590	Sanderusstraat 15, Antwerpen	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.
9 19de eeuw	9850	Heidebergstraat 3, Leuven	Toevalsvondst is niet meer aanwezig.
10 Eerste Wereldoorlog	7581	Duinenstraat 278, Oostende	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.
11 Interbellum - Tweede Wereldoorlog	10151	Mechelsestraat 63, Vilvoorde	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.
12 Tweede Wereldoorlog	7403	Oudenhuisbaan, Kampenhout	Toevalsvondst is niet meer aanwezig.
13 Datering onbekend	8899	Sluisstraat 43, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard.

¹ Onroerenderfgoeddecreet - Hoofdstuk 5. Archeologie - Onderafdeling 4. Toevalsvondsten.

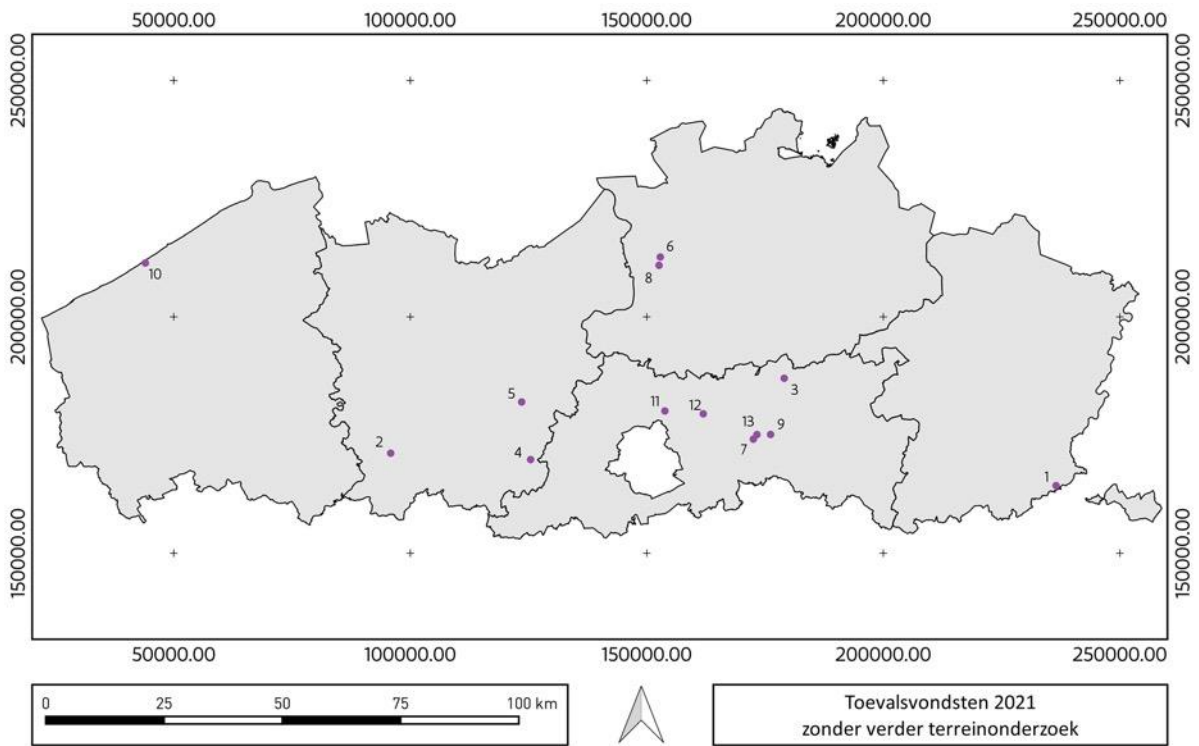
² Ameels V. & Geunes J. 2022: Evaluatie Archeologie 2021 Uitvoering archeologieregelgeving, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 220 <https://doi.org/10.55465/PKZS5284>

³ [Eindverslagen | Archeologieportaal Onroerend Erfgoed](#)

⁴ [Waarnemingen info | Inventaris Onroerend Erfgoed](#)

⁵ Met dank aan Sylvia Mazereel voor de lay-out.

1 LATE MIDDELEEUWEN - NIEUWE TIJD

PETER VAN DEN HOVE & GEERT VYNCKIER

1.1 TOEVALSVONDST ID 10304: GROTE STRAAT 50 VAL-MEER (RIEMST, LIMBURG)

1.1.1 Situering

Kadastrale gegevens: Riemst Afdeling 7 Val-Meer, Sectie D, perceel 1021T
Geografische locatie: x: 236548,11m / y: 164300,20m (Lambert72)
CAI ID: <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983211>

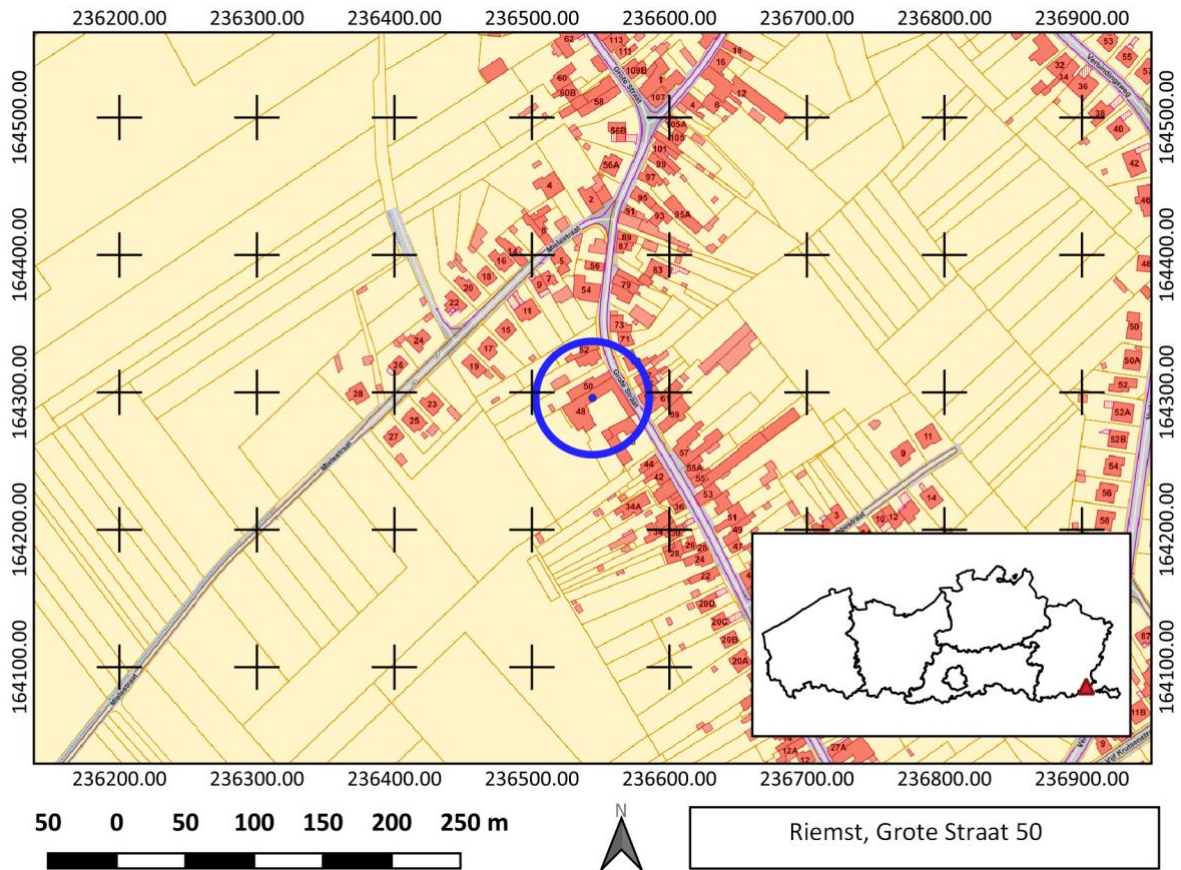
De toevalsvondst werd op 7 december 2021 gemeld door de eigenaar van de woning en de lokale Intergemeentelijke Onroerend Erfgoed Dienst⁶. De vondst kwam aan het licht tijdens verbouwingswerken in een hoeve langs de Grote Weg in Val-Meer, nr. 48-50 (fig. 1).

Een deel van een smalle kelderruimte bleek verborgen te zijn door middel van een valse wand. Achter deze wand bevond zich nog een kelderruimte in Maastrichtersteen. In de zuidelijke muur van deze kelder was een opening gemaakt in de Maastrichtersteen. Deze opening gaf uit op een holte die was uitgegraven/uitgehakt in de leembodem. De resten werden op 8 december door het agentschap Onroerend Erfgoed fotografisch gedocumenteerd. Ook werd een archeologisch vlak aangelegd ter

⁶ De heer Arnold Nivelle en IOED Oost-Haspengouw & Voeren.

hoogte van de uitgebroken betonvloer van het keldertje/gang, om na te aan of er zich nog oudere sporen bevonden die te relateren waren aan deze ondergrondse structuur.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 2: De gevel van de hoeve langs de Grote Straat (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De hoeve gelegen aan de Grote Straat 48-50 in Val-Meer is een gesloten hoeve met oude kern⁷. De ondergrondse holte werd aangetroffen in de kelder van de noordvleugel. Deze vleugel bestaat uit twee bouwlagen en staat haaks op het poortgebouw aan de straatzijde. Tijdens recente werken in de woonvleugel werden oude balkenlagen zichtbaar die deden vermoeden dat het gebouw een oudere kern had.

1.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Het terreinonderzoek op 8 december 2021 focuste zich eerst op de zone onder een uitgebroken betonnen vloerplaat van de kelder. Ter hoogte van de opening in de muur was onder de keldervloer een grote natuursteen aanwezig (fig. 3). Er werd aanvankelijk vermoed dat deze steen een oudere leemgang afdekte, maar dit bleek niet het geval te zijn. Onder de keldervloer werden geen archeologische sporen aangetroffen die in verband zouden kunnen staan met de holte die in de leem is uitgegraven.

Figuur 3: Zicht op de uitgebroken betonnen keldervloer met links de ingang naar de holte (a) en zicht vanuit de holte op de keldermuur met opening (b) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2022.

Figuur 4: Zicht vanuit de kelder op de in de leem uitgegraven holte en (b) de holte wordt duidelijk doorsneden door de kelder muur (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De in de leem uitgegraven holte staat in verbinding tot de kelder via een opening die is gemaakt in de mergelstenen kelder muur en die net groot genoeg is om een volwassen persoon toe te laten de holte te betreden (fig. 4). De holte zelf meet ongeveer 2x2m en is onregelmatig uitgegraven. In de wand zijn duidelijk graaf en spitsporen merkbaar. De holte wordt doorsneden door de mergelstenen kelder en is dus ouder dan de woning.

Op 8 december 2021, gelijktijdig met de registratie van de toevalsvondst, werd er door het agentschap Onroerend Erfgoed een bemonstering uitgevoerd voor een daterend dendrochronologisch onderzoek⁸.

Het dendrochronologisch onderzoek plaatst de bouw van de oorspronkelijke kern van het woonhuis in de jaren 1560. Het gedateerde hout uit deze bouwcampagne bevindt zich op alle niveaus van het huis, en dit van het eerste gebint aan de westzijde tot zeker het tweede gebint vanaf de straat. Ook het poortgebouw kwam in deze bouw fase tot stand. De jaarmerken '1830' (erfgevel) en '1833' (straatgevel) slaan op een verbouwing van de oorspronkelijke gebouwen uit de jaren 1560⁹.

Het lijkt erop alsof de bouwers van de mergelstenen kelder tijdens hun graafwerken op deze holte zijn gestoten en ze vervolgens hebben geïntegreerd in de kelder als een soort van afsluitbare ruimte/bergplaats. In de kelder werd ook een restant van een sluitsteen teruggevonden, om de holte in de muur af te sluiten.

De oorspronkelijke functie van deze in de leem uitgegraven holte is onduidelijk. Mogelijk gaat het om het restant van een aacht. In Nederlands-Limburg zijn er reeds sinds het einde van de 19de eeuw stelsels van ondergrondse lemen kamers en gangen bekend. Ze worden aachten genoemd en ze gaan vaak terug tot de periode van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Heel vaak vertoonden ze onderlinge sterke gelijkenissen en gaat het om kleine rechthoekige ruimten, in de leem uitgegraven, die onderling verbonden waren via smalle tunnels. Het plafond van de lemen kamers was veelal spits- of tonvormig uitgewerkt en vaak waren in de wanden een of meerdere kaarsnissen aanwezig. Deze ondergrondse schuilplaatsen waren via kelders verbonden met bovengrondse boerderijen. Ook in Belgisch-Limburg zijn de laatste jaren, vaak bij toeval, verschillende aachten ontdekt. De aanleg van dergelijke

⁸ Door Kristof Haneca, agentschap Onroerend Erfgoed.

⁹ Haneca & Debonne 2022, 12.

ondergrondse schuilplaatsen was een manier – voor minstens een deel van de bevolking – om zich te beschermen tijdens de woelige oorlogsperiode die de streek teisterde in de 16de en 17de eeuw¹⁰.

In tegenstelling tot de reeds archeologisch gedocumenteerde aachten is deze holte echter erg onregelmatig uitgegraven en is ze niet te vergelijken met de reeds gekende structuren. Het mag niet uitgesloten worden dat dit een oudere structuur is, een soort van voorloper van de aachten uit de periode Tachtigjarige Oorlog. In Duitsland zijn uitgravingen in de leembodem gedocumenteerd die mogelijk teruggaan tot de late middeleeuwen¹¹. De oorspronkelijke toegang tot deze ondergrondse structuur is wellicht verdwenen bij het graven en bouwen van de mergelstenen kelder. Het resterende gedeelte werd gerecupereerd als een soort van schuilplaats of bergplaats en geïntegreerd in de kelder van de hoeve. Deze aacht moet dan in verbinding gestaan hebben met een oudere woonstructuur in de onmiddellijke omgeving, die verdwenen is bij de bouw van de hoeve.

1.1.3 Afspraken en conclusies

De eigenaar van de hoeve zet zich met veel zorg in voor het behoud en de erfgoedwaarde van het gebouw en heeft zelf al heel wat historisch onderzoek gedaan naar zijn eigendom. De aangetroffen holte blijft *in situ* bewaard in de kelderruimte.

1.1.4 Bibliografie

1.1.4.1 Literatuur

HANECA K. & DEBONNE V. 2022: *Dendrochronologisch en bouwhistorisch onderzoek van de historische hoeve aan de Grote Straat 48-50 in Val-Meer, te Riemst*, Rapporten Natuurwetenschappelijk Onderzoek, agentschap Onroerend Erfgoed 2022.001, Brussel.

PAUWELS D. 2009: Rutten (Tongeren): een Erdstall nabij de Here Jansteeg, *Limburg – Het Oude Land van Loon* 85, 154-157.

VAN DEN HOVE P., PAUWELS D. & VYNCKIER G. 2015: Aachten: ondergrondse schuilplaatsen uit de 16de en 17de eeuw in Limburg, in: M&L-Binnenkrant, *Tijdschrift voor Monumenten, Landschappen en Archeologie*, 34-5, 12-15.

1.1.4.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2022: *Hoeve* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/36996> (geraadpleegd op 24 januari 2023).

¹⁰ Van den Hove *et al.* 2015.

¹¹ Pauwels 2009.

2 16DE EEUW

JAN MOENS

2.1 TOEVALSVONDST ID 8725: BEVERESTRAAT 27 BEVERE (OUDENAARDE, OOST-VLAANDEREN)

2.1.1 Situering

Kadastrale gegevens
Geografische locatie:
CAI ID:

Oudenaarde 8 Afdeling Bevere, Sectie B, Openbaar domein
x: 95 862,70m / y: 171 157,66m (Lambert72)
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/982583>

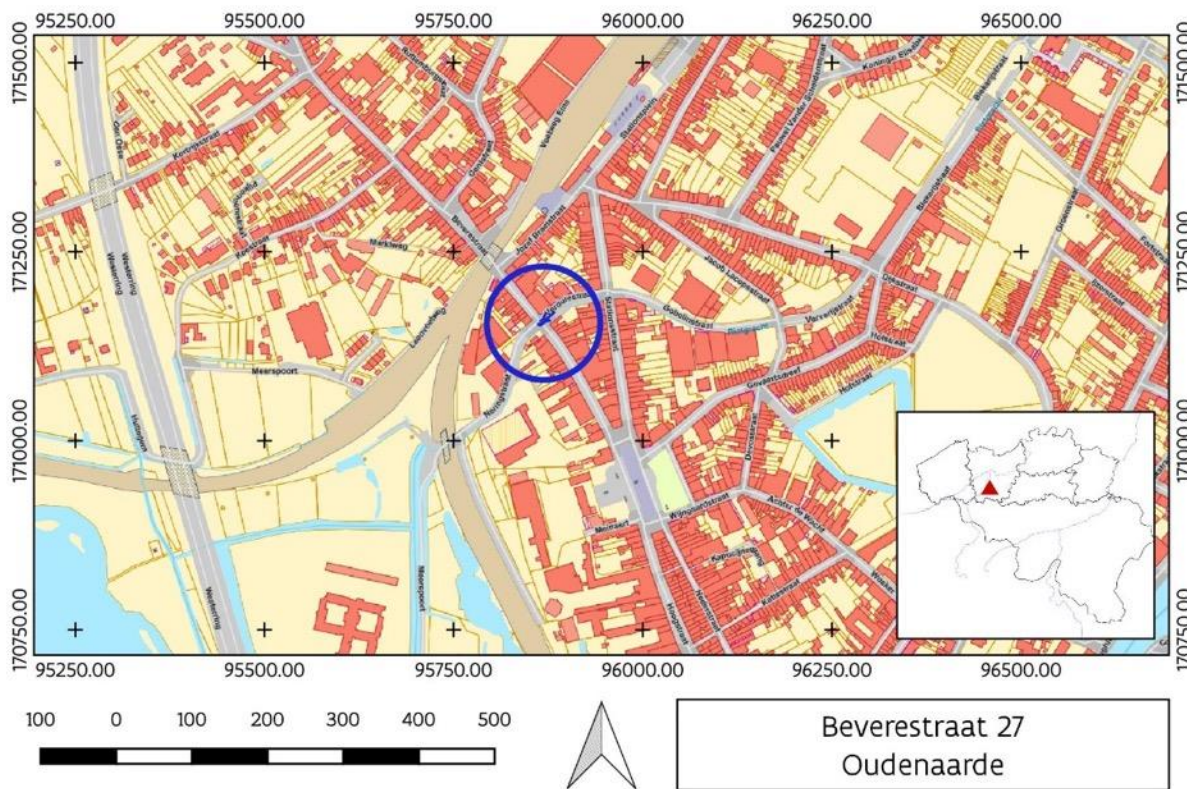
De toevalsvondst ter hoogte van het kruispunt Beverestraat – Rietgracht - Verdurestraat kaderde in het project 'Ontdubbeling verbindingriolering Rietgracht' in de stad Oudenaarde door het waterzuiveringsbedrijf Aquafin. De werken situeerden zich gedeeltelijk binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Oudenaarde'¹². Decretaal is de opmaak van een archeologienota vereist bij ingrepen in de bodem die 100 m² of meer beslaan en waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300m² of meer bedraagt. Daarom werd voor dit project door VUHbs een archeologienota opgemaakt¹³. Uit de studie kon geconcludeerd worden dat de aanleg van het bestaande rioleringsstelsel en de wegen reeds in belangrijke mate het aanwezige bodemarchief hadden verstoord¹⁴. Binnen het plangebied werden de nieuw aan te leggen rioleringen gepland binnen de bestaande rioleringstracés. In de archeologienota

¹² Inventaris Onroerend Erfgoed 2021; Schurmans *et al.* 2018, 25: figuur 2.7.

¹³ Schurmans *et al.* 2018.

¹⁴ Schurmans *et al.* 2018, 11, 37.

werd daarom de kans op kenniswinst als zeer gering ingeschat¹⁵. Evenwel werd de opdrachtgever gewezen op de bij decreet vastgelegde verplichting tot het melden van eventuele archeologische sporen bij de geplande graafwerken¹⁶. Tijdens de werken in het najaar van 2019 in de Gevaertsdreef kwamen bakstenen muurresten aan het licht die verband hielden met de noordelijke versterkingswerken van de stad Oudenaarde. Deze maakten het onderwerp uit van een registratie door het agentschap Onroerend Erfgoed¹⁷. De huidige vondstmelding hield verband met de noordelijke tak van de rioleringswerken aan de westzijde van het projectgebied (fig. 1-2).

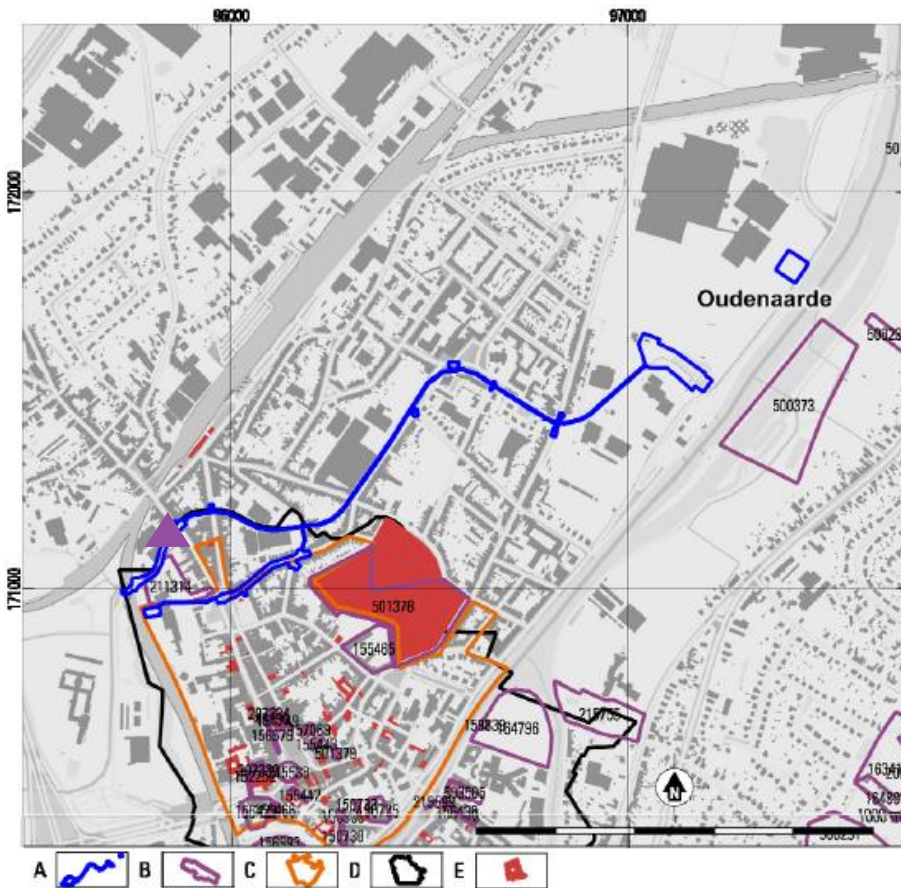
Figuur 1: Situering van de vondstlocaties op het GRB (blauwe cirkel) (© Digitaal Vlaanderen).

¹⁵ Schurmans *et al.* 2018, 40.

¹⁶ Schurmans *et al.* 2018, 37.

¹⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023.

Figuur 2: Tracé van de werken geprojecteerd op de topografische kaart met situering van de locatie van de vondstmelding (paarse driehoek) (© Schurmans *et al.*).

2.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Op 25 juni werden de bij de rioleringswerken vrijgekomen muurresten ingemeten en zijn de voornaamste gegevens geregistreerd (fig. 3). Zowel aan de zuid- als de noordzijde van de brede werksleuf konden bakstenen muurmassieven vastgesteld worden. Tussen beide bevond zich nog een gedeeltelijk bewaard deel van de brugboog tussen beide verdedigingsconstructies. Meer westwaarts was de brug al gedeeltelijk vernield door vroegere werken en de huidige ingrepen (fig. 4).

Figuur 3: Zicht op de muurresten van de Oudenaardse vestingwerken tijdens de topografische registratie (© agentschap Onroerend Erfgoed).

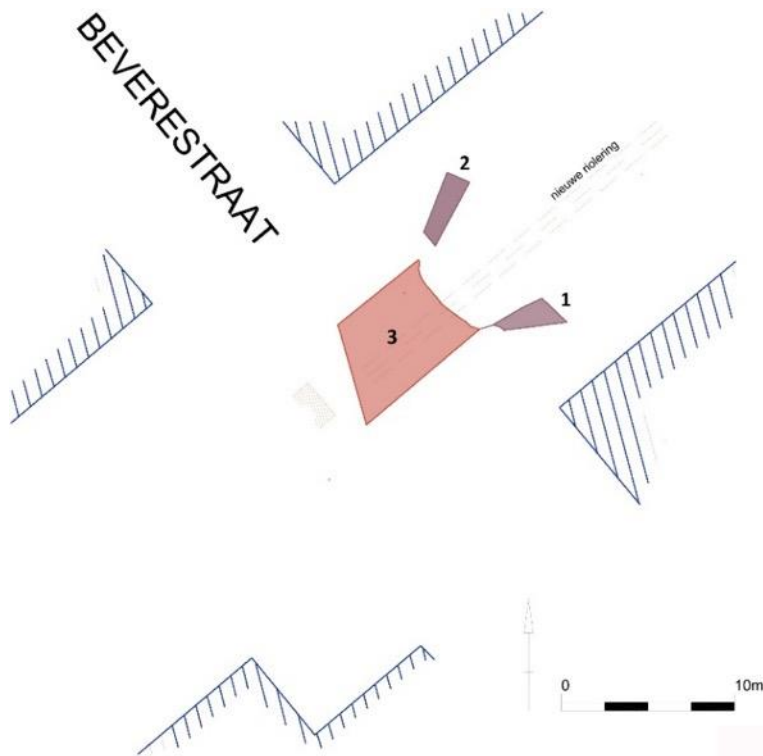

Figuur 4: Beeld van de baksteen massieven die vrijkwamen bij de rioleringswerken (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De muur behorende tot de courtine tussen de bolwerken ten oosten en westen ervan is opgebouwd uit bakstenen (formaat: 20 á 20,5x9,5 á 10x6cm) met gebruik van een grijswitte vrij harde kalkrijke mortel (fig. 5: 1; 6: 1). Het muurwerk van het ravelijn ten noorden van deze courtine vertoont een gelijkaardige opbouw en constructiewijze (fig. 5: 2; 6: 2).

De brug die courtine en ravelijn verbindt is geconstrueerd met vrij kleine bakstenen (formaat: 17x8x4cm) en een beige lichte kalkmortel (fig. 5: 3; 6: 3). In de fundering van de aanzet van de brug zaten Doornikse kalkstenen verwerkt (fig. 7).

Figuur 5: Situering van de muurresten van de verdedigingswerken ter hoogte van de Beverepoort in Oudenaarde (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 6: Zicht vanuit het noordoosten op de vestingwerken van de stad (1), het ravelijn ten noorden van de Beverepoort (2) en de brug tussen beide (3) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 7: Fundering van de brug tussen courtine en ravelijn (© agentschap Onroerend Erfgoed).

2.1.3 Interpretatie en conclusie

Het projectgebied is gesitueerd ten noorden van de eerste stadsomwalling (12de eeuw)¹⁸. Voor 1279 werd de stad uitgebreid en voorzien van een nieuwe (tweede) omwalling die de oude kern op de linkeroever en de bewoningskern Pamele op rechteroever gaat omsluiten. Rond 1290 werd de aarden omwalling voorzien van een stenen stadsmuur¹⁹. In de loop van de 14de en 15de eeuw kende de stad verschillende belegeringen. Ter verdediging van de stad liet Jan zonder Vrees in 1415-1416 daarom de stadsomwalling verstevigen. Deze was voorzien van 24 torens en bevatte vijf toegangspoorten, waaronder de Beverepoort in het noorden²⁰. Tot in de late 16de eeuw zal deze versterking vrijwel ongewijzigd blijven. Na de inval van de Gentse Calvinisten (1578) werd de bestaande omwalling onder leiding van F. de La Noüe voorzien van acht bastions. In de 17de eeuw komt Oudenaarde onder de heerschappij van de Franse koning Lodewijk XIV. In 1673 werd onder zijn impuls opdracht gegeven aan maarschalk Vauban om de stadsversterking aan te passen²¹. De oude verdedigingswerken van de La Noüe worden hierbij aangevuld met vier nieuwe bastions. In 1782 wordt op bevel van Jozef II gestart met de ontmanteling van de Oudenaardse versterking²².

Zowel op de Ferrariskaart (1771-1778) (fig. 8) als de Villaretkaart (1745-1748) (fig. 9) is de 18de-eeuwse toestand van de stadsversterking duidelijk weergegeven. De kaart van Vandermaelen (1846-1854) toont dat deze verdedigingswerken zeker nog tot het midden van de 19de eeuw aanwezig waren (fig. 10). Tijdens een archeologische prospectie door middel van proefsleuven in 2015 op de Colruytsite ter hoogte van het Tacambaroplein²³ werd door BAAC Vlaanderen ook een gedeelte van de post-middeleeuwse versterking aangesneden.

¹⁸ Callebaut *et al.* 2012, 22: figuur 5; 28-29.

¹⁹ Callebaut *et al.* 2012, 29; De Maeyer *et al.* 2015, 22.

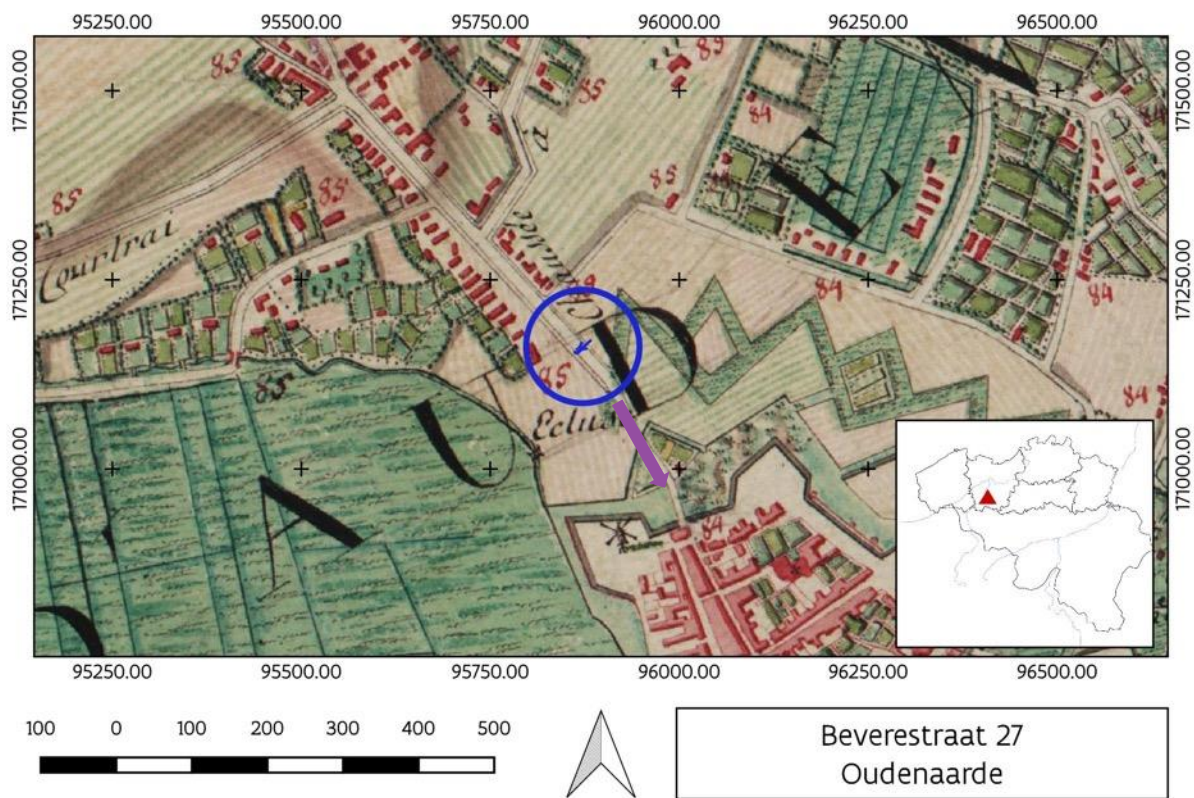
²⁰ Van Remoorter *et al.* 2016, 9; De Maeyer *et al.* 2015, 22-23.

²¹ De Maeyer *et al.* 2015, 23; Dhondt 2012.

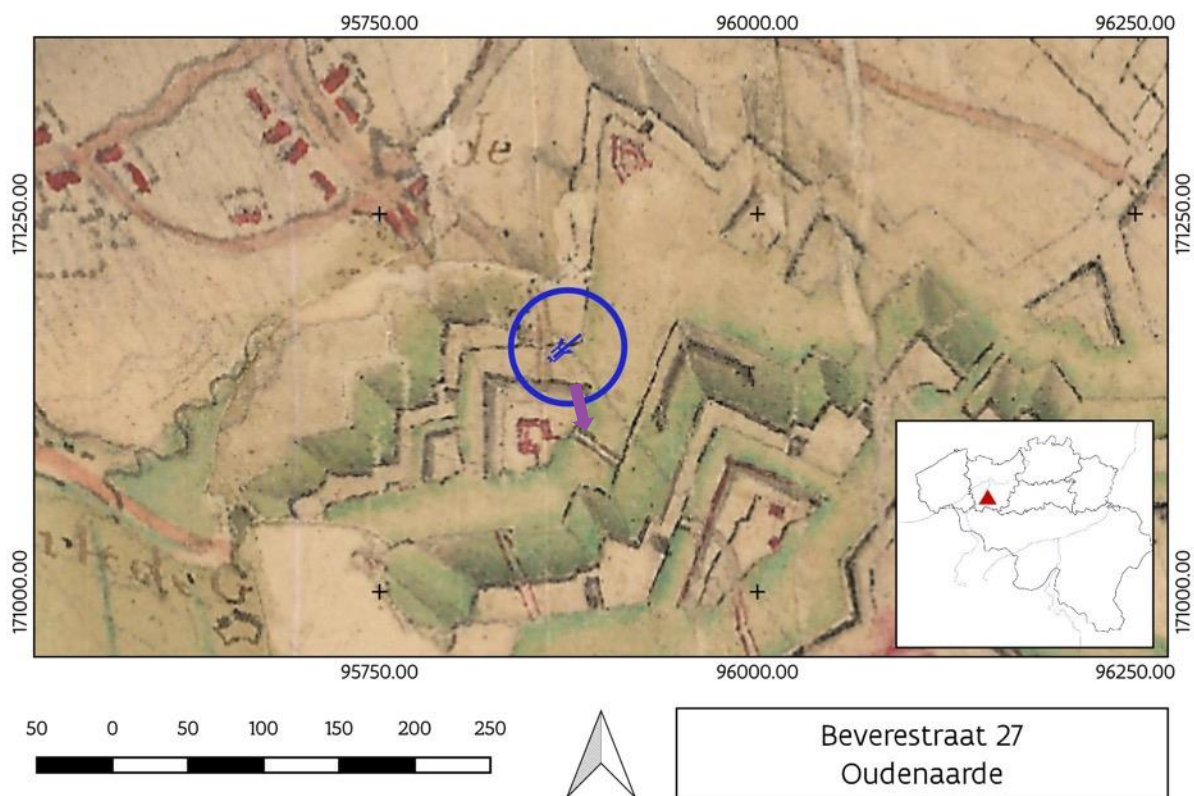
²² Van Remoorter *et al.* 2016, 9; De Maeyer *et al.* 2015, 23-24.

²³ Van Remoorter *et al.* 2016.

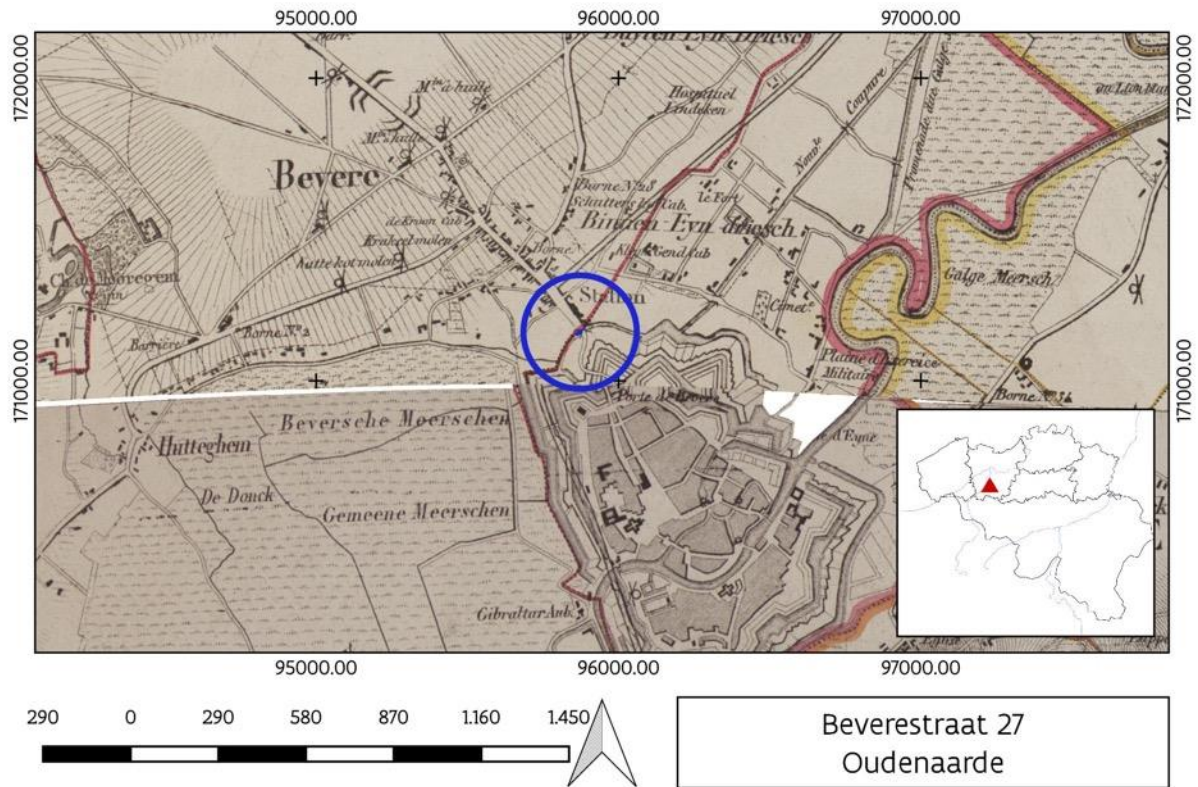

Figuur 8: Situering op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 9: Situering op de Villaretkaart (1745-1748) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 10: De bastioneringswerken op de kaart van Vandermaelen (1846-1854) (© Digitaal Vlaanderen).

Bij analyse van de situering van de aangesneden muurresten die het onderwerp van deze vondstmeldingen uitmaken, is vast te stellen dat de georeferentie op de historische kaarten fouten vertoont. De muren van de vestingwerken bevinden zich vrijwel altijd meer noordelijk dan wat het kaartmateriaal toont. Dit kon ook al vastgesteld worden bij de waarnemingen ter hoogte van de Gevaertsdreef.

Op basis van de geregistreerde bouwtechnische gegevens zijn de aangesneden muurresten vermoedelijk in verband te brengen met de laat 16de-eeuwse bastioneringswerken van de stad. Deze zullen echter in de loop van de daarop volgende eeuwen nog tal van aanpassingen kennen.

Ook op de maquette van Oudenaarde van de Franse ingenieur Nézet uit 1746 is het noordelijk gedeelte van de verdedigingswerken ter hoogte van de Bevere poort zeer gedetailleerd weergegeven (fig. 11).

Figuur 11: Detail uit de maquette van Nézet uit 1746 met zicht op de noordelijke vestingwerken van de stad met het ravelijn ter hoogte van de Beverepoort (paarse cirkel) (© Trio *et al.*).

Contact met de projectverantwoordelijke leerde dat de aanwezige resten van de post-middeleeuwse stadsversterking grotendeels *in situ* bewaard blijven. Daarom werd afgezien van verder onderzoek. Bovendien waren de beperkte aantastingen van dit muurwerk voor de aansluitingen van de andere rioleringsstracés op het rioleringsnetwerk niet van dien aard dat deze monumentale resten onherroepelijk zouden verloren gaan. Een inschatting zoals ook bleek uit de voorafgaand aan deze werken opgemaakte archeologienota.

2.1.4 Bibliografie

2.1.4.1 Literatuur

CALLEBAUT D., DE GROOTE K. & AMEELS V. 2012: Het ontstaan van de stad: een moeizaam verhaal. In: TRIO P., CASTELEIN R., VAN KERKHOVEN G. & DE SMET M. (red.): *Tijd voor Oudenaarde*, Oudenaarde, 16-31.

DE MAEYER W., VAN CAUWENBERGH S., Taelman E. & Cherretté B. 2015: Oudenaarde Louise Mariekaai en J.J. *Raepsaetplein archeologisch onderzoek*, Solva Archeologie Rapport 31, Erpe-Mere.

DHONDT F. 2012: Op één nacht van Parijs: Oudenaarde als vestingstad op het slagveld van Europa, 1600-1859. In: TRIO P., CASTELEIN R., VAN KERKHOVEN G. & DE SMET M. (red.): *Tijd voor Oudenaarde*, Oudenaarde, 66-77.

TRIO P., CASTELEIN R., VAN KERKHOVEN G. & DE SMET M. (red.) 2012: *Tijd voor Oudenaarde*, Oudenaarde.

VAN REMOORTER O., DEVROE A. & VANDEN BORRE J. 2016: *Archeologische prospectie met ingreep in de bodem : Oudenaarde, Tacambaroplein, Colruytsite*, Baac Vlaanderen Rapport 178, Bassevelde.

2.1.4.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021: *Historische stadskern van Oudenaarde* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140026> (geraadpleegd 5 juli 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: *Gevaertsdreef* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/982882> (geraadpleegd 5 juni 2023).

SCHURMANS M., BEUKELAAR-VAN GULLIK T., GROENHUIJZEN M. 2018: Oudenaarde – Ontdubbeling verbindingsriolering Rietgracht (22.812). *Archeologienota / Bureauonderzoek, Zuidnederlandse Archeologische Notities* 594, VUHbs archeologie, [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/7724> (geraadpleegd op 5 juli 2021).

3 17DE EEUW

GEERT VYNCKIER

3.1 TOEVALSVONDST ID 8652: MOLENWEG 25 BETEKOM (BEGIJNENDIJK, VLAAMS-BRABANT)

3.1.1 Situering

Kadastrale gegevens: Begijnendijk 2 afdeling Betekom, Sectie B, perceel 389

Geografische ligging: x: 179030,97m / y: 186999,02m

x: 179039,18m / y: 187007,23m (Lambert72)

CAI ID:

<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3063>

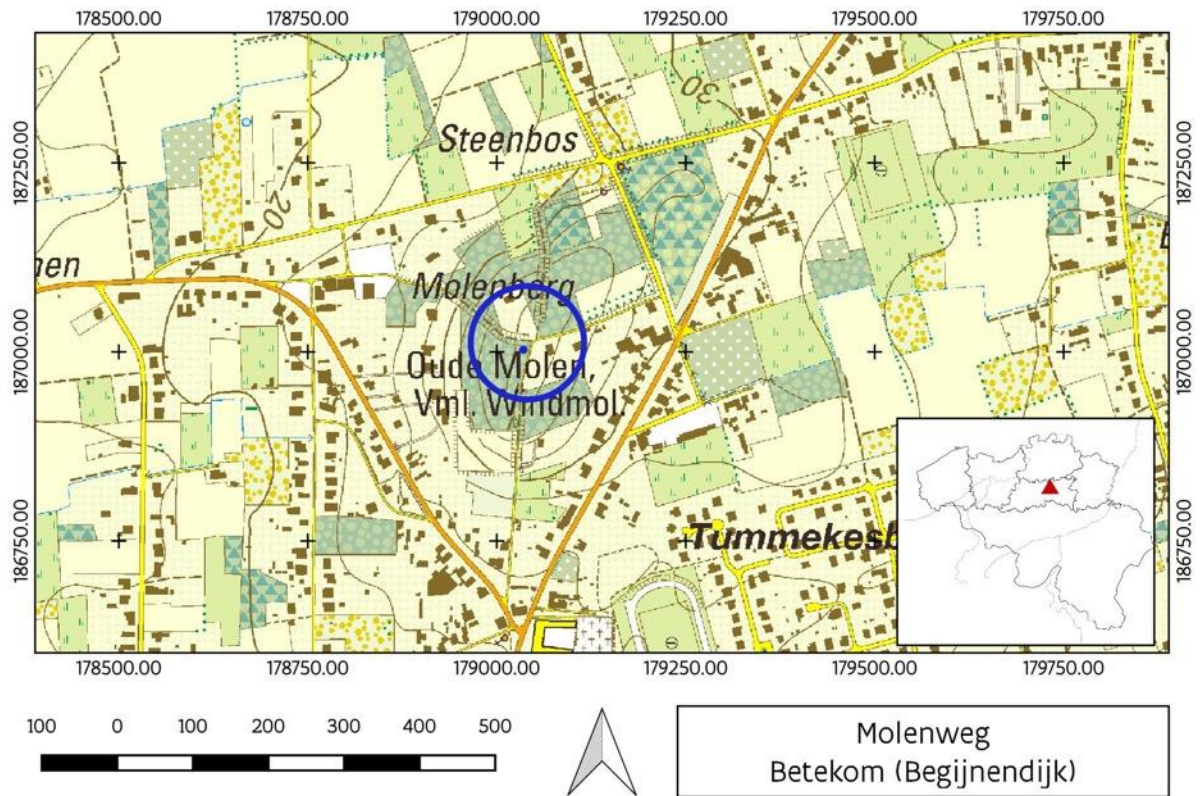
De toevalsvondst trof men aan in de molenruïne gelegen in Betekom bij het opkuisen van de binnenzijde van de molen. Dit gebeurde door leden van de plaatselijke afdeling van Natuurpunt. De opkuis kaderde in het uitvoeren van het beheersplan van de site en omgeving en het voorbereiden van de renovatie en restauratie van de molentoren²⁴. De archeologische restanten bevonden zich in het midden van de toren en lagen net onder het huidige niveau²⁵. Natuurpunt meldde de toevalsvondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed op 14 juni 2021. De resten werden gedocumenteerd op 21 juni 2021 door een ploeg van het agentschap Onroerend Erfgoed.

De molenruïne is gelegen in de Zuiderkempem net ten noorden van het centrum van Betekom (fig. 1-3) op de Molenberg, een 50m hoge getuigenheuvel die deel uitmaakt van de Hagelandse heuvels. De

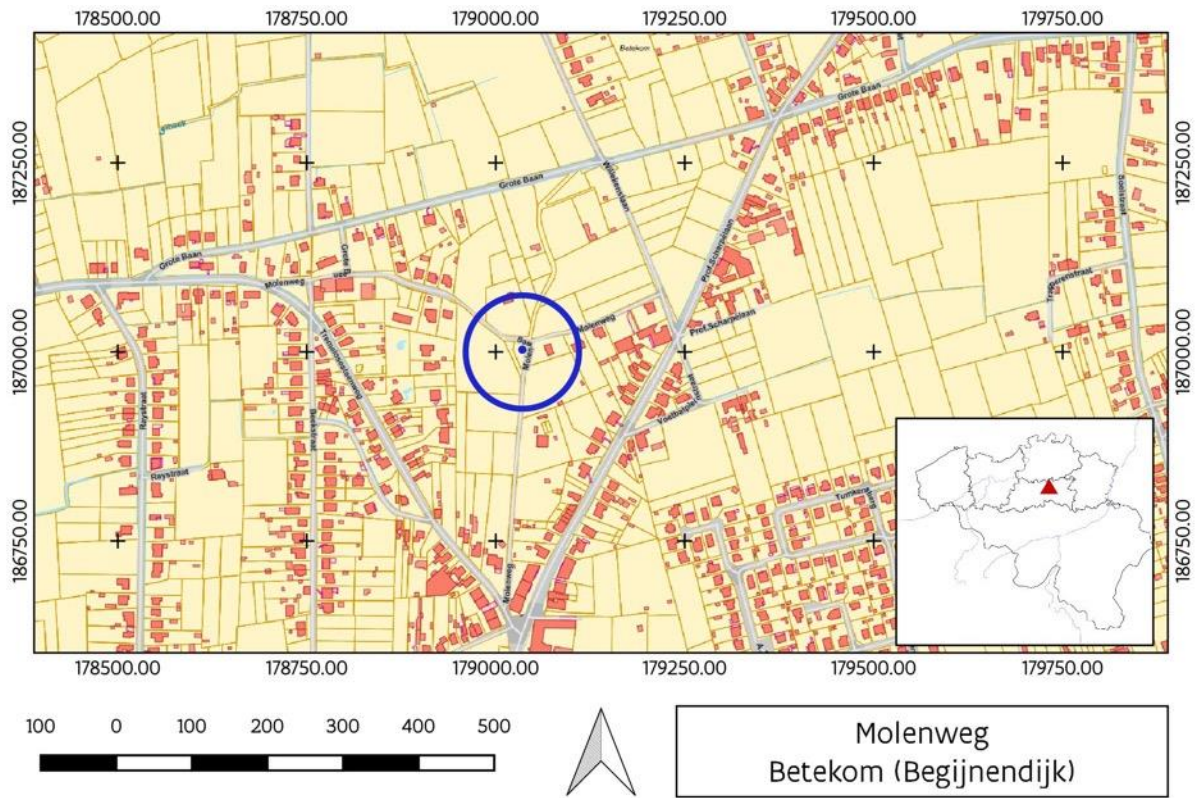
²⁴ De molen is een beschermd monument en samen met de omgeving een beschermd dorpsgezicht: Inventaris Onroerend Erfgoed 2021a; Inventaris Onroerend Erfgoed 2021b en Inventaris Onroerend Erfgoed 2021c.

²⁵ Het vroegere vloerniveau zou zich op een 50-tal cm hoger bevonden hebben.

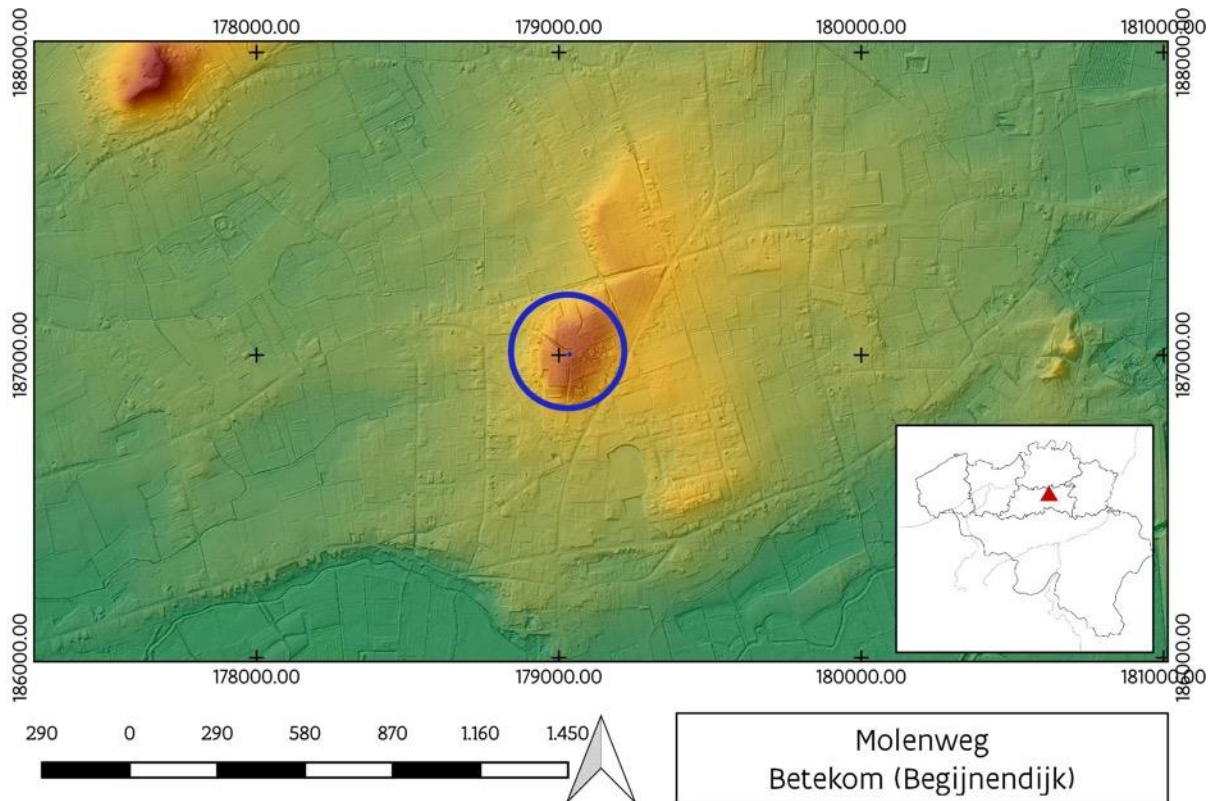
site ligt op de waterscheiding van Demer en Nete in het Dijlebekken op ongeveer 2km ten noorden van de Demer. De bodems in de onmiddellijke omgeving van de molen bestaan uit droge zandbodems met weinig duidelijke ijzer- en/of humus B-horizont (Zbf) met stenig of grind substraat op geringe diepte (gZbf). Op het gewestplan is het gebied rond de toren ingekleurd als parkgebied.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 3: Situering van de aangesneden muurresten (blauwe cirkel) op het DHM (© Digitaal Vlaanderen).

Historisch zou de voorganger van de torenmolen gebouwd zijn in de 14de eeuw²⁶. Een eerste melding (1428) vinden we terug in het rekeningboek van de heer van Rivieren. Het betrof waarschijnlijk een houten staakmolen, die door zijn strategische ligging meermaals het geweld van de oprukkende en wegtrekkende legers onderging, zoals de brandstichting in 1489²⁷. De oudst gekende afbeeldingen van de molen dateren uit 1596-1598. In 1606 wordt de molen voor het eerst als stenen molen beschreven in een akte²⁸. De molen had al in de 16de eeuw een zeldzame molenuitrusting en zou vanaf dan zeker een bovenkruier geweest zijn met een zeldzame molenuitrusting²⁹. Hoe oud de stenen molen eigenlijk is, is niet met zekerheid te zeggen. In de 19de eeuw werd de toren omgebouwd en kreeg de bovenkruier een zgn. Engels kruierwerk met flensrollen³⁰ dat nu nog aanwezig is in de molen³¹. Ook een klein archeologisch onderzoek uitgevoerd door Testa (Archeologische Kring van Tessenderlo)³² in 1992 en vooral gericht op onderzoek van de funderingen aan de twee toegangen tot de molen kon hier geen antwoord op geven³³.

De terugtrekkende Belgische troepen staken in 1914 de op dat ogenblik witgekalkte molen (fig. 4) in brand zodat de oprukkende Duitse troepen deze niet zouden kunnen gebruiken. Hierdoor bleef tot op de dag van vandaag alleen de lege stenen romp van de molen bewaard.

Figuur 4: De molen en het bijhorende, nu verdwenen, molenhuis voor de vernieling in 1914 (© verzameling R. Scheerens, Cliché: H. Guislain)³⁴.

De oudst gekende afbeelding van de stenen rompmolen op een duidelijk weergegeven heuvel is terug te vinden op een figuratieve kaart van de Demervallei uit 1596-1598 van Pierre de Bersacques (fig. 5)³⁵. Op een figuratieve kaart van Betekom uit 1596-1597, eveneens van Pierre de Bersacques, (fig. 6)³⁶ is de molen eveneens afgebeeld, ten noorden van het dorp Betekom. De molen is hier omgeven door

²⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021d; Inventaris Onroerend Erfgoed 2021e; Inventaris Onroerend Erfgoed 2021f; Molenecho's 2021 en Denewet & Holemans 2016, 7-11.

²⁷ In dat jaar werd heel de regio zwaar geteisterd door het leger van Albrecht van Saksen, opperbevelhebber van Maximiliaan van Oostenrijk, wiens bewind in 1488 een burgeroorlog had uitgelokt die zou duren tot in 1492. Mededeling Bart Minnen.

²⁸ Mededeling Bart Minnen. Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, 1218, F4r°.

²⁹ Bauters 1989, 62. Bij een bovenkruier wordt alleen de kap met het wiekenkruis in het horizontale vlak gedraaid voor een optimale windvang.

³⁰ Uitstekende rand aan de wielen van een spoorwegrijtuig dienend om de treinwielen op de sporen te houden.

³¹ Bauters 1989, 62 en Denewet & Holemans 2016, 42.

³² [Testagroep](#).

³³ Archief IAP 1992a; Archief IAP 1992b.

³⁴ Foto overgenomen uit het beheersplan door Denewet & Holemans 2016, 11.

³⁵ Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, nr. 2417, detail en Minnen & Duvosquel 1993, 57-59, Plaat 1.

³⁶ Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, nr. 2413, f°3 l r° en Minnen & Duvosquel 1993, 94-95, Plaat 12.

een palissade³⁷ en de molen lijkt als vierkante molen te zijn weergegeven³⁸. De verklaring hiervoor is, dat Pierre de Bersacques, een Kortrijks landmeter, zich baseerde op schetsen die ter plekke waren gemaakt; zelf kende hij de streek niet.

Figuur 5: Detail van een figuratieve kaart van Pierre de Bersacques uit 1596-1598 van de Demer- en Dijlevallei tussen Aarschot en Haacht (© Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, nr. 2417).

Figuur 6: Detail van een figuratieve kaart van *Het dorp van betecum*, met 'den moelen van betecum' (© Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, nr. 2413, f° 31r°).

Het 'album de Croÿ' dat destijds in Authal (Oostenrijk) werd bewaard en recentelijk uit elkaar werd gehaald om de losse bladen te veilen in New York³⁹ bevatte een kopie (gouache op perkament, 1596-1598)⁴⁰ van de voorgaande figuratieve kaart ('Het dorp van betecum' (fig. 7)⁴¹. Vermits het om een kopie van een kopie gaat, is er opnieuw een fout in de afbeelding geslopen: de molen staat nu afgebeeld zonder omgrachting en als houten staakmolen.

³⁷ Tijdens oorlogsjaren zien we dat ook elders de plaatselijke bevolking palissaden oprichten rond 'verdedigbare' stenen gebouwen in of nabij het dorp, zo bv. ook rondom het kerkhof van Haacht. Mededeling Bart Minnen.

³⁸ De verklaring hiervoor is, dat Pierre de Bersacques, een Kortrijks landmeter, zich baseerde op schetsen die ter plekke waren gemaakt; zelf kende hij de streek niet. Wellicht heeft hij de schets geïnterpreteerd als een vierkante molen; rompmolens waren immers zeldzaam. Mededeling Bart Minnen.

³⁹ Mededeling Bart Minnen.

⁴⁰ Minder betrouwbaar, want kopiist-miniaturist Adrien de Montigny was afkomstig uit Valenciennes, die in Brussel zijn gouaches maakte op basis van de schetsen die hem waren doorgestuurd. Mededeling Bart Minnen.

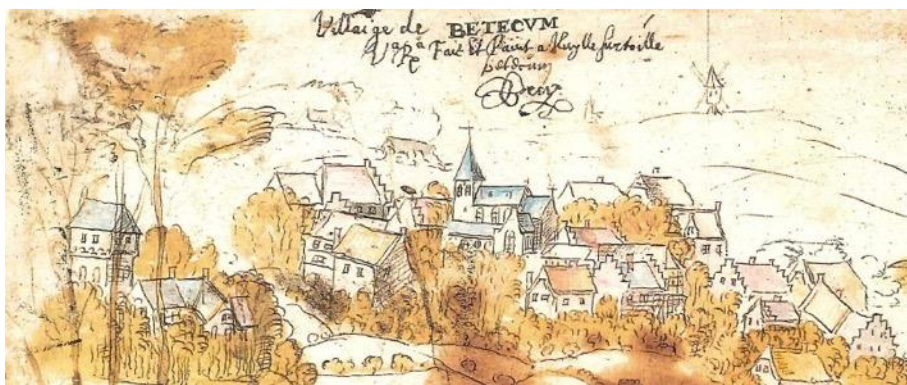
⁴¹ Kopie van de figuratieve kaart 2413 f° 31r°.

Figuur 7: Detail van een gouache van *Het dorp van Betecum*, Album van Authal, uit 1596-1598 (afgebeeld in: Berger *et al.* 1985, p. 74-75).

Ook op een pentekening met waterverf uit 1596-1598 (fig. 8)⁴² staat op een gezicht van de galgenberg van Rotselaar, de donjon van hof ter Rivieren en het dorp Betekom, de molen verkeerdelijk als staakmolen afgebeeld. Op een kaart van landmeter Joris uit 1775⁴³ is de molen zeer duidelijk zichtbaar (fig. 9) en zijn de muren volledig wit geschilderd zoals op de foto uit het begin van de 20ste eeuw.

Figuur 8: Detail van een anonieme penschets met waterverf uit 1596-1598. *Betecum* (© Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, nr. 2430).

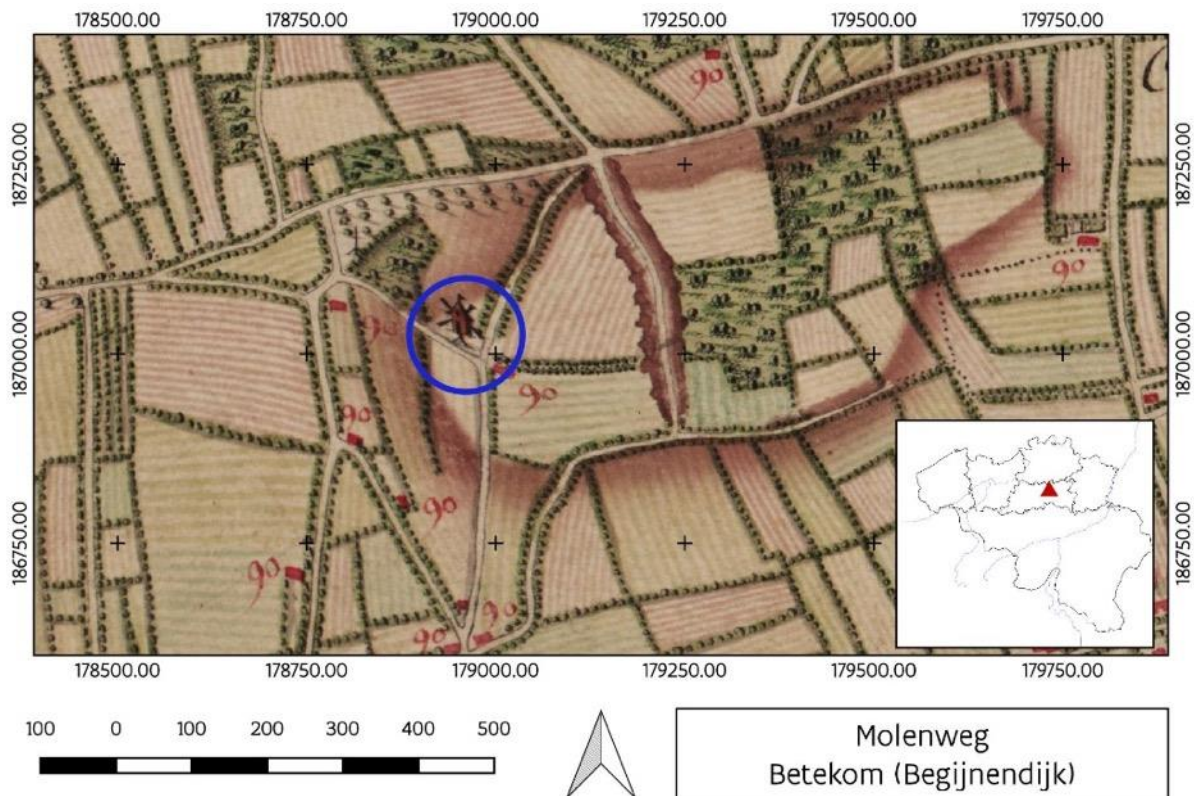
Figuur 9: Detail van de grote wandkaart van landmeter Joris uit 1775 (© Brussel: Algemeen Rijksarchief, Arenbergfonds nr. 2587).

De laatste te vermelden historische kaart waarop de molen van Betekom duidelijk is weergegeven, is de kaart van graaf de Ferraris uit 1771-1778 (fig. 10). Op deze kaart wordt de molen wederom foutief als houten staakmolen voorgesteld.

⁴² Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, nr. 2430 en Minnen *et. al.* 1993, 96-97, Plaat 13.

⁴³ RA, Brussel, Arenbergfonds nr. 2587 en Van Ermen 1998, kaartblad 10.

Figuur 10: De molen van Betekom op de kaart van Graaf de Ferraris (blauwe cirkel) (© Digitaal Vlaanderen).

De historische kaarten tonen aan dat de stenen molen zeker vanaf het eind van 16de eeuw bestond zoals de beschrijving in een akte van 1606 aantoon⁴⁴. De molen was opgebouwd uit een cilindrische bakstenen molenromp met aan de buiten- en binnenzijde een parament in ijzerzandsteen. Later werd de molenvoet verder uitgewerkt met een parament in kalkzandsteen (Gobertangesteen). Het nog steeds aanwezige kruierwerk met de flensrollen bovenaan op de muren van de molen wijst erop dat de molen tot aan de brand van 1914 in gebruik was.

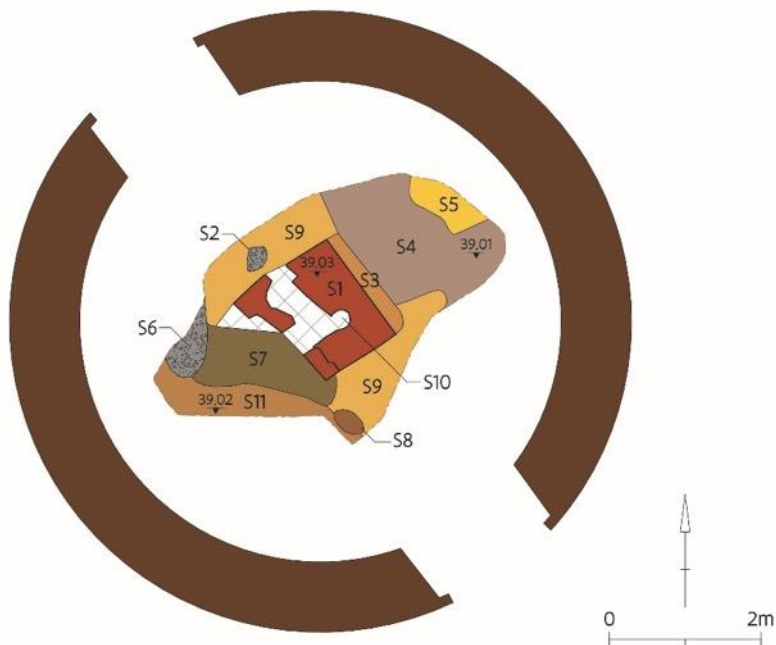
3.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Op 21 juni 2021 zijn de vrijgekomen funderingen opgeschoond, gefotografeerd, ingemeten en zijn de belangrijkste gegevens genoteerd (fig. 11-12). De werkput beperkte zich tot de in samenspraak met het agentschap door de vrijwilligers van Natuurpunt vrijgelegde zone en vertoont daarom een onregelmatige vorm. De afgegraven grond werd aan de wanden van de toren opgestapeld. In het midden van de werkput tekende zich een deels vernielde fundering af (fig. 12, S1), opgebouwd uit bakstenen (24x12x4cm) en -fragmenten, gemetseld met een gele, zandige mortel en enkele fragmenten kalksteen (fig. 13). De maximale afmeting van deze constructie bedraagt in het noordoosten 156x115x60cm en in het zuidwesten 156x143x60cm. In het midden en in de noordoostzijde is deze fundering deels weggegraven. Aan de westzijde werd een in omvang beperkt kijkputje aangelegd. Hierdoor konden we vaststellen dat de fundering nog ca. 60cm dieper was opgebouwd (fig. 14).

⁴⁴ Mededeling Bart Minnen. Leuven, Universiteitsbibliotheek, Arenbergarchief, 1218, F4r°.

Figuur 11: Zicht op de werkput en de vrij gelegde sporen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 12: Situering van de werkput en algemeen sporenplan (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 13: Zicht op de quasi rechthoekige bakstenenfundering S1 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: Kijkputje met de diepte van de bakstenen fundering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Rond deze fundering zijn nog enkele sporen opgetekend die kort worden besproken (fig. 12 en fig. 15). Spoor 2 was een klein kuiltje opgevuld met een lemige steenkoolrijke vulling. Eenzelfde soort vulling vertoont een groter kuiltje, spoor 6. Spoor 3 interpreteren we als een insteek voor de aanleg van de fundering die opgevuld was met een geelbruine zandig lemige laag met meerdere baksteen- en mortelfragmenten. Spoor 4 en spoor 11 bestonden uit een bruine zandlemige laag met meerdere baksteen- en mortelfragmenten die waarschijnlijk een restant zijn van de opvullingslaag die in de loop der tijd in de binnenruimte van de molen werd verspreid. Spoor 5 en spoor 7 vormen een lichtgroene kleiige zandlemig pakket, waarvan we veronderstellen dat het de moederbodem is. Spoor 8 is een ovaal kuiltje dat duidelijk recenter is dan de sporen 9 en 11 en waarin eenzelfde vulling zit als deze van spoor 4 en 11. Spoor 9 is een geelbruine zandige leemlaag. Spoor 10 is een recente vernieling van spoor 1.

Figuur 15: Overzichtsfoto van de aangelegde werkput en de aanwezige sporen. (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Tijdens het weghalen door Natuurpunt van de bovenste laag binnen de molen, wat de aanleiding was tot de toevalsvondst, werden enkele vondsten verzameld (36) waaronder wat aardewerk, baksteen- en steenfragmenten, metalen voorwerpen, een klein glazen flesje (fig. 16) en een botfragment (schouderblad van een rund⁴⁵). Alle voorwerpen zijn te dateren in de jongere fase van de nieuwste tijd.

Figuur 16: Het opgeraapte glazen flesje (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Door gebruik te maken van een drone voor luchtfoto's van de molen kon een mooi beeld gemaakt worden van het laatste nog aanwezige Engels kruiwerk uit de 19de eeuw dat op de molenromp aanwezig (fig. 17).

⁴⁵ Determinatie collega An Lentacker.

Figuur 17: Het Engels kruierwerk uit de 19de eeuw (© agentschap Onroerend Erfgoed).

3.1.3 Interpretatie en conclusies

De restanten van de bakstenen fundering zijn met grote waarschijnlijkheid toe te schrijven aan de fundering van het houten binnenwerk van de molen dat op een centrale as (de koning) draait met onderaan een stalen pin of taats⁴⁶ die het volledige gewicht draagt. Op die wijze creëert men als het ware een zeldzame molenuitrusting namelijk een soort staakmolen binnenin het robuuste molenlichaam.

Hoe dit unieke binnenwerk er kan uitgezien hebben vinden we terug op een kopie van een schets van het binnendraaiwerk van een bakstenen torenmolen uit de 16de eeuw te Templemars⁴⁷ (Noord-Frankrijk). Deze kopie (fig. 18) werd aangetroffen toen men de documentatie van de torenmolen van Templeuve⁴⁸, gelegen op 9km van Templemars⁴⁹, onderzocht. In deze geschriften uit 1571⁵⁰ vraagt de heer van Sainghin en Melantois, Charles de La Douve, aan molenmaker Gilles de Lannoy om voor zijn molen te Templemars een binnenwerk te maken: *“ainssy comme moy, Gilles ait jet⁵¹ le moulin de Monseigneur de Sainghin⁵² ii Riviestre au pres d’Arsecot en Brabans ...”* (vrij vertaald: zoals dat van de torenmolen van Rivieren nabij Aarschot in Brabant)⁵³. De molen van Betekom was bijgevolg een buitenkruier zodat men via de centrale as (‘koning’), het dak en het binnenwerk met de zwevende wenteltrap kon draaien zoals nu nog te zien is in de molen van Templeuve (fig. 19).

De restanten van de bakstenen fundering die centraal gelegen is toont aan dat deze constructie verband houdt met de ondersteuning van het verdwenen binnenwerk van de molen.

⁴⁶ De taats is de stalen pen/tap onderaan een verticaal geplaatste as, die in een holte draait. Bij molens wordt gesproken van een taats: Wikipedia 2021a.

⁴⁷ Denewet & Holemans 2016, 43-44.

⁴⁸ Wikipedia 2021b.

⁴⁹ Beide gemeenten liggen in het noorden van Frankrijk net ten zuiden van Lille.

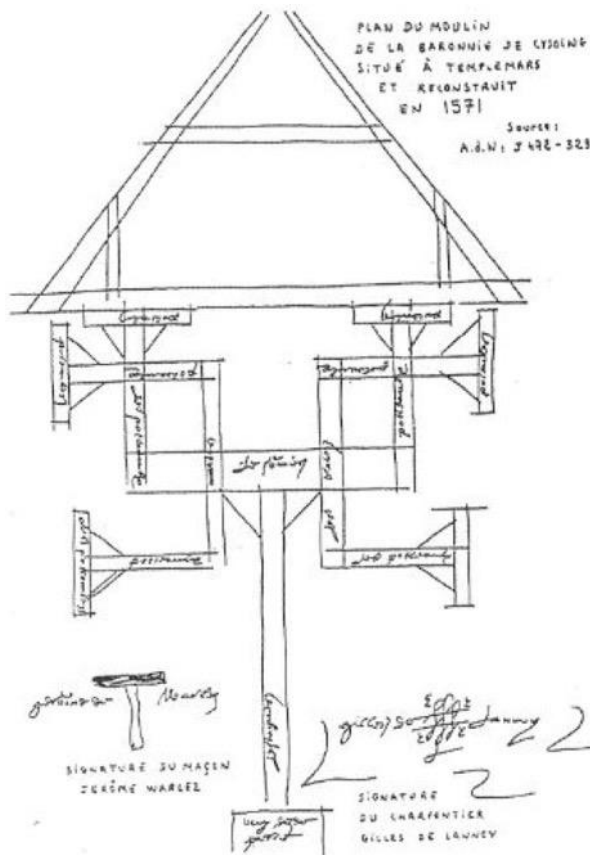
⁵⁰ Denewet & Holemans 2016, 43-44.

⁵¹ Waarschijnlijk gaat het hier om een transcriptiefout. Mededeling Bart Minnen.

⁵² Waarschijnlijk gaat het hier om een transcriptiefout en moet hier Enghin of Enghien staan. Willem van Croÿ († 1521) was immers heer van Edingen /Enghien en Aarschot. Mededeling Bart Minnen.

⁵³ Denewet & Holemans 2016, 43-44.

Figuur 18: Schets van de binneninrichting van de molen van Templemars (© Archives Départementales du Nord, Lillen J 472-329).

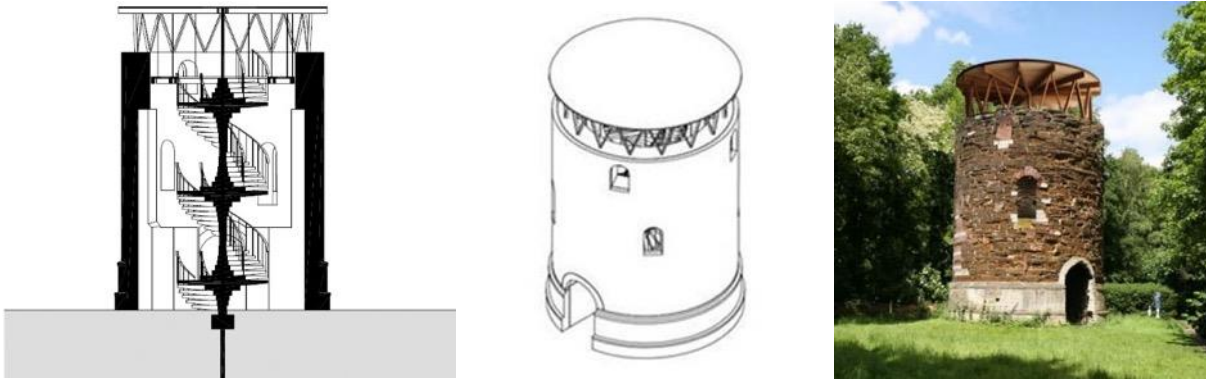

Figuur 19: Binnenwerk van de torenmolen te Templeuve (© H. Guislain)⁵⁴.

Voorlopig is er overeengekomen om de aangetroffen bakstenen fundering eventueel *in situ* te bewaren. Dit moet nog verder bekeken worden in het kader van het aanbrengen van een nieuwe houten wenteltrap die toegang moet geven aan een uitkijkplatform zoals in het beheersplan wordt voorgesteld (fig. 20).

⁵⁴ Foto overgenomen uit Denewet & Holemans 2016, 44.

Figuur 20: Voorstel van de herinrichting van de molen met wenteltrap en als uitkijktoren (© Denewet & Holemans)⁵⁵.

3.1.4 Bibliografie

3.1.4.1 Literatuur

ARCHIEF IAP 1992a: *Archeologen speuren naar bouwdatum Betekomse molen*, Het Nieuwsblad, 19/08/1992.

ARCHIEF IAP 1992b: *Opgravingen aan windmolen Betekom*, Het Nieuwsblad, 29/08/1992.

BAUTERS P. 1989: *Kracht van Wind en Water, Molens in Vlaanderen*, Davidsfonds, Leuven.

BERGER R., DUVOSQUEL J.-M., JACQUET P., JACQUET-LADRIER F. & MINNEN B. 1985, *Albums de Croÿ. Bezittingen der Croÿ's in Vlaanderen, Brabant, Artesië en het Naamse*, Brussel, Gemeentekrediet.

MINNEN B. & DUVOSQUEL J.-M. 1993: *Het hertogdom Aarschot onder Karel van Croÿ (1595-1612). Kadasters en gezichten*, Brussel.

VAN ERMEN 1998: *De wandkaarten van het hertogdom Aarschot, 1759-1775, opgesteld in opdracht van de hertog van Arenberg*, Brussel.

3.1.4.2 Websites

BAERT K. 2012: De oude molen op de Molenberg van Betekom. Opnieuw een baken op de rand van Hageland en Kempen, *Natuur en Landschap* 4, 10-12. [online]

[NL2012-4-FondsenwervingMolenBetekom.pdf \(natuurpuntoostbrabant.be\)](#) (geraadpleegd op 07 juli 2021).

DENEWET L. & HOLEMANS H. 2016: *Beheersplan De Molenberg en de Molenruïne van Betekom*, onuitgegeven nota Alt Architectenbureau, [online] <https://plannen.onroenderfgoed.be/plannen/225>

GEMEENTELIJK ARCHIEF & DOCUMENTATIE CENTRUM BEGIJNENDIJK 2021: *De oude molen van Betekom 09/08* [online] [De oude molen van Betekom 09/08 – Gemeentelijk Archief & Documentatie Centrum Begijnendijk \(gadc.be\)](#) (geraadpleegd op 07 juli 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021a: Begijnendijk – *Molenruïne en omgeving* [online] <https://plannen.onroenderfgoed.be/plannen/225> (geraadpleegd op 07 juli 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021b: *Windmolen Torenmolen met omgeving* [online] <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/1753> (geraadpleegd op 17 augustus 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021c: *Windmolen Torenmolen* [online] <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/1741> (geraadpleegd op 17 augustus 2021).

⁵⁵ Denewet & Holemans 2016, 61-63.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021d: *Windmolen* [online]
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3063> (geraadpleegd op 17 augustus 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021e: *Toren (molen?)* [online]
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/35084> (geraadpleegd op 17 augustus 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021f: *Romp van Torenmolen* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/41481> (geraadpleegd op 07 juli 2021).

MOLENECHO's 2021: *Betekom (Begijnendijk), Vlaams-Brabant* [online]
[Oude Molen | Torenmolen | Belgische Molendatabase | Molenecho's \(molenechos.org\)](http://www.molenechos.org/Oude-Molen-Torenmolen-Belgische-Molendatabase-Molenecho's)
(geraadpleegd op 07 juli 2021).

WIKIPEDIA 2021a: *Taats* [online] <https://nl.wikipedia.org/wiki/Taats>. (geraadpleegd op 17 augustus 2021).

WIKIPEDIA 2021b: *Moulin de Vertain* [online] [Moulin de Vertain - Wikipedia](https://nl.wikipedia.org/wiki/Moulin_de_Vertain) (geraadpleegd op 17 augustus 2021).

4 TWEEDE HELFT 18DE EEUW

PETER VAN DEN HOVE

4.1 TOEVALSVONDST ID 9528: KLOOSTERWEG 3 NINOVE (OOST-VLAANDEREN).

4.1.1 Situering

Kadastrale gegevens: Ninove afdeling 2, Sectie B, Perceel 1910D en spoorwegtalud

Geografische locatie: x: 125429,61m / y: 169821,83m (Lambert72)

CAI ID: <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/984084>

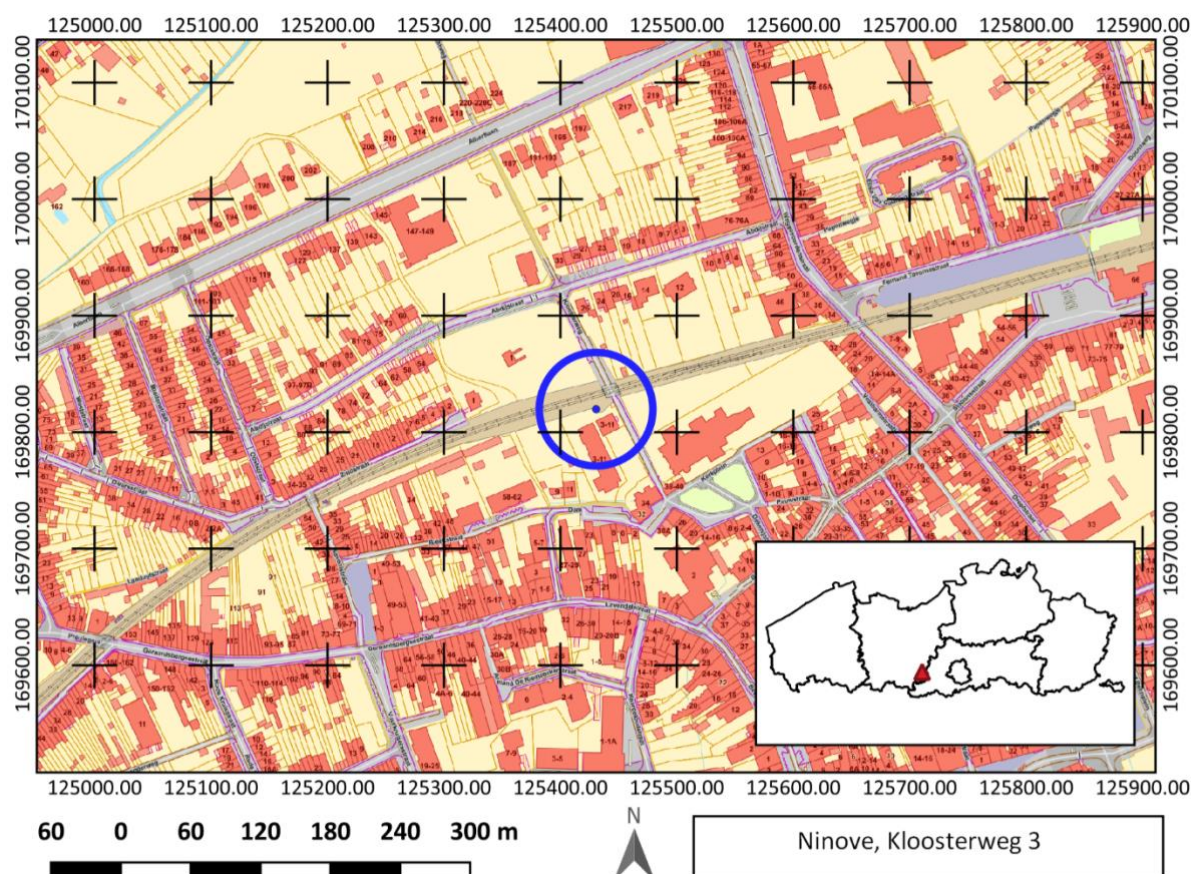
Op dinsdag 12 september werd ter hoogte van een talud in de spoorwegberm langs de Kloosterweg én ter hoogte van de bouw van nieuwe appartementsgebouwen een stuk muur aangetroffen dat was vrijgekomen door graafwerken (fig. 1). De vondst werd op 14 september gemeld via de toevalsvondstapplicatie.

Op het aangrenzende perceel voerde RAAP België van 29 april tot 3 juni 2019 een archeologische opgraving uit naar aanleiding van de bouw van appartementsgebouwen met ondergrondse parkeergarage⁵⁶. Er werden resten van het middeleeuwse neerhof, het laatmiddeleeuwse gastenkwartier en de latere classicistische tuinbegrenzing van de Ninoofse abdij aangetroffen. Van

⁵⁶ De Mulder *et al.* 2021.

19 oktober 2022 tot 3 mei 2023 voerde SOLVA nog eens bijkomend onderzoek uit op een deel van hetzelfde terrein waarbij onder andere het gastenkwartier van de abdij volledig werd opgegraven⁵⁷.

De graafwerken aan het spoorwegtalud kaderden in de bovengrondse aanleg van enkele parkeerplaatsen, eveneens behorend tot hetzelfde appartementencomplex. Het muurfragment in kwestie was echter niet gedocumenteerd tijdens het archeologisch onderzoek van RAAP, omdat de opgraving zich niet zo ver noordelijk uitstrekte. Het waargenomen muurfragment staat mogelijk wel in verband met een muur met dezelfde oriëntatie die tijdens de opgraving van RAAP werd opgetekend.

Figuur 1: Situering van de vondstlocaties op het GRB (blauwe cirkel) (© Digitaal Vlaanderen).

Het muurfragment bevond zich op de grens van een zuidelijke uitstulping van het spoorwegtalud, duidelijk zichtbaar op het GRB (fig. 1). Deze uitstulping werd weggegraven voor de aanleg van een doorgang naar enkele nieuw aangelegde bovengrondse parkeerplaatsen. Tijdens deze werkzaamheden werd ook een stenen paaltje met daarop het logo van de NMBS uitgegraven.

4.1.2 Historische gegevens

In het eerste kwart van de twaalfde eeuw (ten laatste in 1119) werd door Amulricus I of II in de parochiekerk van Ninove een seculier kapittel van drie kanunniken opgericht die de inkomsten van de parochie beheerden. Door toedoen van een van de kanunniken, Balduinis Walla, werd het wereldlijk kapittel onder Geraard I omgevormd tot een regulier kapittel en opgenomen in de orde van de premonstratenzers. Zeven kanunniken van de premonstratenzerabdij van Park (Leuven- Heverlee) zouden samen met Walla de beginnende kloostergemeenschap vormen die in 1138 door de abten van Park en Saint-Martin officieel werd goedgekeurd. Een sterke culturele en artistieke bloei vanaf 1140 en een toename van de kloosterbevolking maakte dat de parochiekerk niet meer als onderkomen voor

⁵⁷ Onderzoek onder leiding van Wouter De Maeyer. Een rapportage van dit onderzoek is nog in voorbereiding.

de abdijgemeenschap kon fungeren. In 1157 werd begonnen met de bouw van een abdij op de zuidelijke helling van de Koudenberg. De abdij kent in de loop van haar bestaan drie grote bouwfases: een Romaanse bouwfase (1157-1350/1375), een Gotische bouwfase (1400-1761) en een classicistische bouwfase (1761-1769). In 1810 werd de abdijskerk door de laatste Norbertijn aan de stad overgedragen en in 1822 volgde de verkoop en afbraak van de imposante classicistische conventsgebouwen⁵⁸.

Figuur 2: Detail uit een ingekleurde kopergravure van Joannes Blaeu met aanduiding van een muur tussen de Ninoofse abdijgebouwen en de tuinen van de abdij (ca. 1638/1640). Ongeveer op de plaats van de rode cirkel werd aan de huidige spoorwegberm het muurfragment ontdekt.

4.1.3 Vaststellingen en evaluatie op het terrein

Op woensdag 15 september en op dinsdag 21 september 2021 voerde het agentschap Onroerend Erfgoed een beperkte registratie uit ter plaatse. Op de rand van het spoorwegtalud werd een muur vrij gelegd, van ca 2m lang en 0,5m breed, opgebouwd in natuursteen, met o.a. hergebruikte fragmenten in blauwe hardsteen en zandsteen (fig. 3). Een verzorgd afgewerkt en versierd fragment op het uiteinde doet vermoeden dat we te maken hebben met de aanzet van een doorgang. De muur zelf is noord-zuid georiënteerd en loopt wellicht nog verder onder de huidige spoorweg. Het stuk muur werd zichtbaar gemaakt, opgemeten en fotografisch gedocumenteerd.

⁵⁸ Van de Winkel 1985, 5-13; Wouters & Peersman 1993, 340-341; Van den Hove 1998, 6-10.

Figuur 3: Vooraanzicht en (westelijk) zijaanzicht van de muur in natuursteen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

4.1.4 Interpretatie en conclusie

Waarschijnlijk is deze muur een restant van het abdijdomein en was het ooit een scheidingsmuur tussen het abdijbeluik zelf en de tuinen van de abdij die ten westen van de gebouwen lagen (fig. 2). Er werd bij het onderzoek geen dateerbaar materiaal aangetroffen, maar op basis van de stratigrafische positie van de muur ten opzichte van de spoorweg en het huidige maaiveld wordt vermoed dat het muurfragment wellicht tot de classicistische bouwfase van de abdij behoorde. Een oudere voorloper werd mogelijk opgemeten tijdens het onderzoek van RAAP op het aangrenzende zuidelijke perceel.

Door de aanleg van de spoorweglijn Denderleeuw – Aat (opening op 1 december 1855) werd het terrein gedeeltelijk opgehoogd, wat een goede bewaringstoestand van de archeologische resten in de hand heeft gewerkt. Met de aannemer en de projectontwikkelaar werd overeengekomen om het muurfragment te bewaren en de inrichtingswerken ter hoogte van het spoorwegtalud aan te passen (fig. 4).

Figuur 4: De natuurstenen muur bleef *in situ* bewaard bij de aanleg van de aangrenzende parkeerplaatsen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

4.1.5 Bibliografie

4.1.5.1 Literatuur

BLAEU J. 1652: *Novum Ac Magnum Theatrum Urbium Belgicae Regiae*, Amsterdam.

VAN DE WINKEL G. 1985: *De premonstratenzerabdij van Ninove (1137-1796). Catalogus van de tentoonstelling over Kerk en Patroonheiligen*, Ninove.

VAN DEN HOVE P. 1998: *De materiële cultuur van de Norbertijnenabdij in Ninove. Studie van een afvalkuil in relatie tot de Romaans-Gotische bouwfase*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven.

WOUTERS W. & PEERSMAN J. 1993: Een opgraving heropgegraven. Norbertijnen in Ninove (prov. Oost-Vlaanderen). Interimverslag, *Archeologie in Vlaanderen* III, 339-357. <https://doi.org/10.55465/YGNS8496>

4.1.5.2 Websites

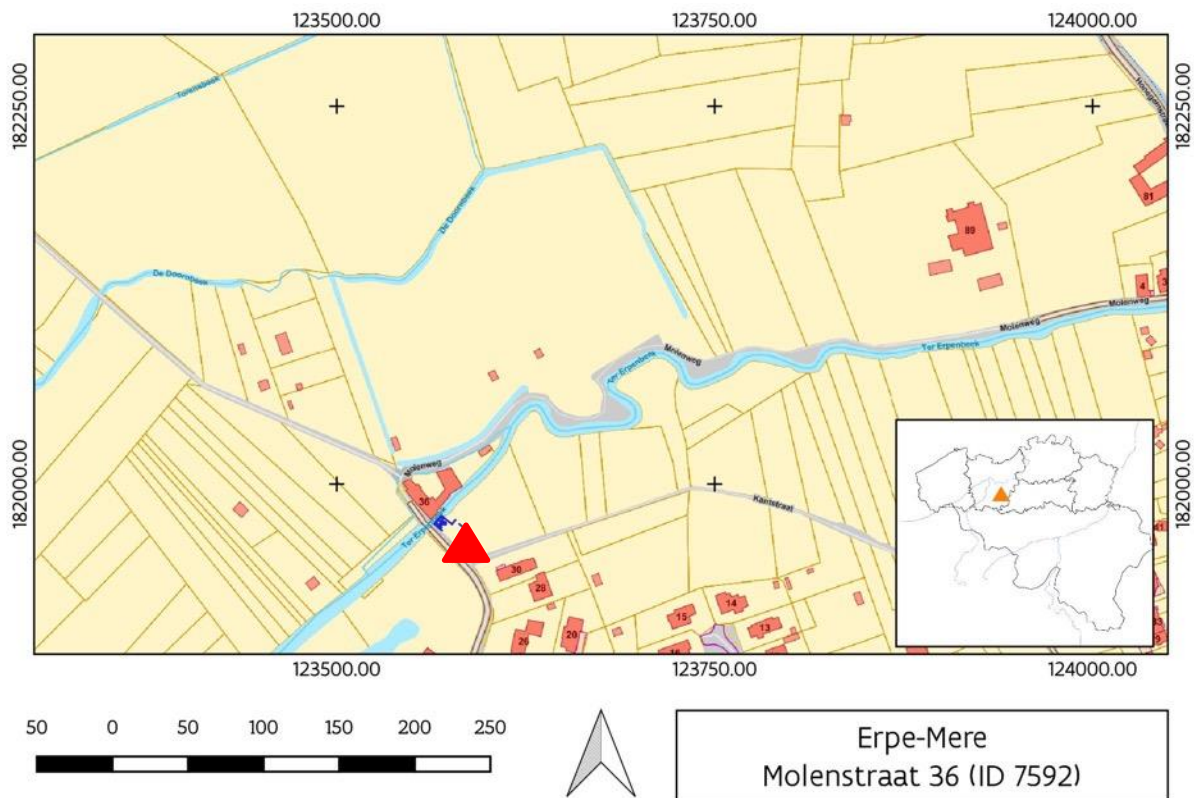
DE MULDER J.W., KNEUVELS D., STRUYF N., HENDRICKX M. & VERMEULEN B. 2021: *Archeologisch onderzoek – Kloosterweg Ninove, Eindverslag – 2019A475*, Eke [online] <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/rapporten/eindverslagen/1414> (geraadpleegd op 23 oktober 2023).

terrein muurresten aangetroffen. Naar aanleiding van deze vondst werd contact opgenomen met het agentschap Onroerend Erfgoed. Op 18 maart 2021 werden deze resten ter plaatse geëvalueerd.

Het terrein is in het noorden begrensd door de Ter Erpenbeek in het westen door de Molenstraat en aan de zuidzijde door de Kantstraat (fig. 1). De site situeert zich op de rechteroever van de beek tegenover de Cottekmolen op de andere beekoever. De aangetroffen muurresten werden aangetroffen in de noordwestelijke hoek van het perceel vlak bij de sluis met scheprad van de nog bestaande molen op de linkeroever. Verder werden meer oostwaarts op het terrein in twee kleine putjes nog andere muurresten aangesneden.

Op het westelijk deel van de site ter hoogte van de Molenstraat staan nog twee verticale plettermolenstenen opgesteld. De kollergang bij de watermolen Cottekmolen is beschermd als monument omwille van de industrieel-archeologische en historische waarde⁵⁹.

Figuur 1: Situering van de site aan de Molenstraat op het GRB (rode driehoek) (© Digitaal Vlaanderen).

5.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Door het feit dat alle resten *in situ* op het terrein bewaard bleven werd ervoor geopteerd om enkel een beperkte registratie van de archeologische resten uit te voeren. Hierdoor was er geen verder onderzoek met ingreep in de bodem vereist. De aanwezige sporen werden geregistreerd en door middel van fotografische opnames werd een 3D-model van de muurresten in de noordwesthoek van het terrein gerealiseerd. Dit 3D-model kan geraadpleegd worden op: <https://skfb.ly/6ZLGs>

⁵⁹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021b.

Figuur 2: Zicht vanuit het zuiden op de aangesneden muurresten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Na het verwijderen van de begroeiing en aangevoerde grond in de hoek tussen de Ter Erpenbeek en de Molenstraat op het perceel, kwam een reeks muurresten vrij te liggen (fig. 2). Een baksteen muur verloopt parallel aan de in de beek aanwezige muur voor de bevestiging van het molenrad (fig. 3: 1) en vormt zo een versteende oever (fig. 3: 2). Aan de oostzijde is tussen beide muren een kleine overwelfde opening opgebouwd uit baksteen aanwezig die uitgaat in de beek (fig. 3: 3). Een korte trapgang met twee treden opgebouwd met baksteen en haaks op de beek gericht, leidt naar het water (fig. 3: 4). Aan de oostzijde van de trapgang liggen enkele grote, massieve stenen. Het gaat onder meer om een gerecupereerd deel van een molensteen (fig. 3: 5; 4) een rechthoekige steen met centraal verdiept rechthoekig veld met aan weerszijden een uitgehouwen cirkelvormige verdieping (fig. 3: 6; 5).

Figuur 3: De trapgang naar de beek met gerecupereerde massieve stenen waaronder een gedeeltelijk bewaarde molensteen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

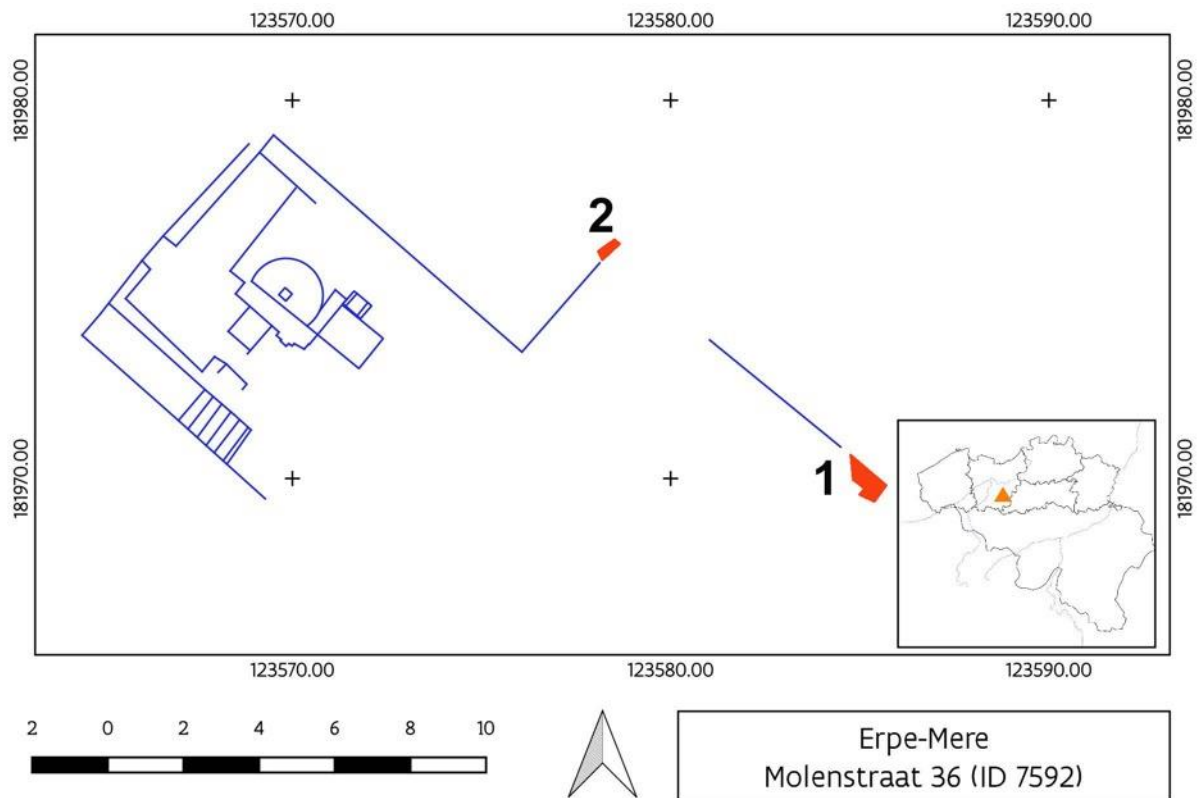

Figuur 4: Deel van een molensteen aan de oostzijde van de trappgang (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 5: Grote rechthoekige bewerkte natuursteen met uitgehouwen verdiepingen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 6: Plan van de opgemeten sporen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

In het weiland ten oosten van de muurresten aan de beekzijde werd op twee plaatsen enkele restanten van muren in baksteen aangetroffen (fig. 6-7). De meest zuidelijk gesitueerde resten betreffen een L-vormige baksteen muur die wellicht de hoek van een gebouw betreft (fig. 6: 1). Het meer noordelijk gesitueerde stuk muurwerk betreft een ongeveer 50 cm brede muur die oost-west verloopt om in het westen een hoek te maken in de richting van de beek naar het overwelfde uurtje aan het molengat (fig. 6: 2)⁶⁰.

Figuur 7: Aangetroffen muurresten van de voormalige olieslagmolen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

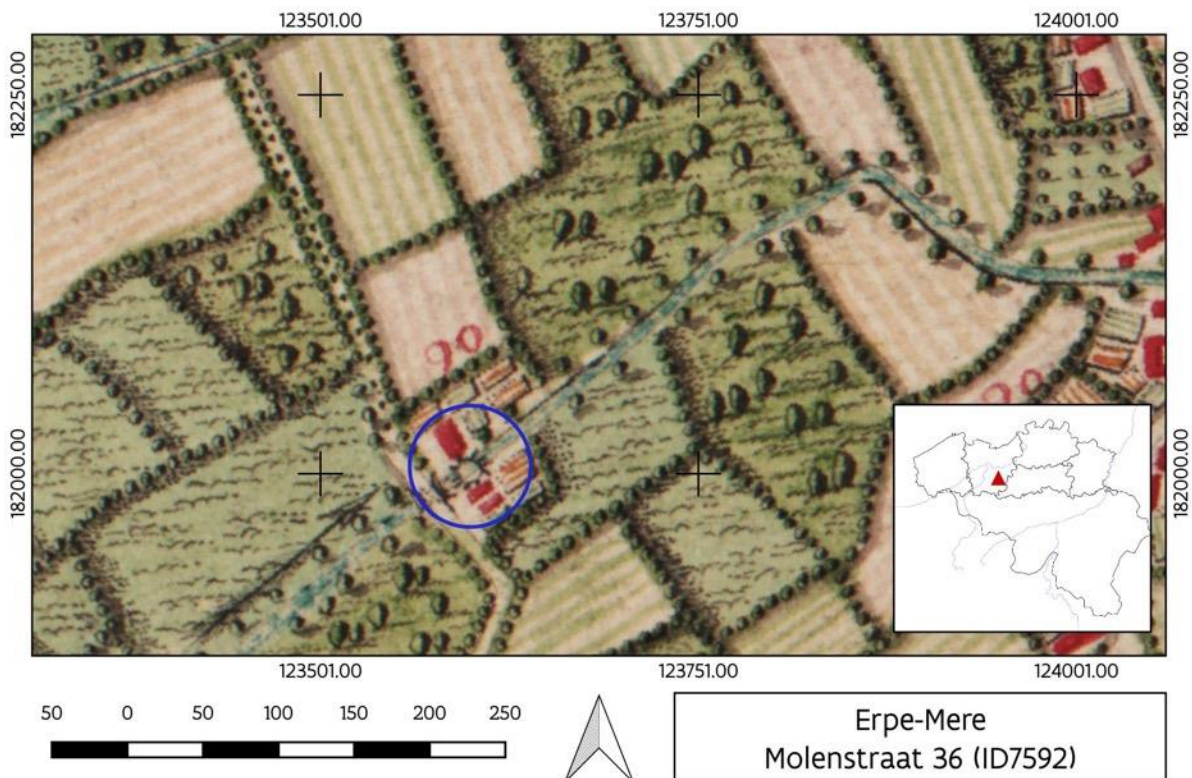
⁶⁰ Mondelinge mededeling de heer Fleurinck.

5.1.3 Interpretatie en conclusie

De beschikbare historische kaarten leren dat er zich op de vondstlocatie zeker al sinds de 18de eeuw op het terrein gebouwen bevonden.

Op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) staan twee parallel aan elkaar georiënteerde gebouwen afgebeeld evenwijdig aan de beek (fig. 8). Tussen het meest noordelijke gebouw en de Cottekmolen is het scheprad te zien. De Vandermaelenkaart (1846-1854) en de Atlas der Buurtwegen (1841) geven een zo goed als vergelijkbare situatie weer (fig. 9-10). Op deze kaarten is er één rechthoekig gebouw haaks op het beektracé en met de langszijde palend aan de Molenstraat weergegeven. De situatie op de Popp-kaart (1842-1879) is enigszins ander (fig. 11). Het lijkt erop dat er een zuidwest – noordoost georiënteerde aanbouw gerealiseerd werd tegen het rechthoekige gebouw in de hoek tussen Molenstraat – Ter Erpenbeek.

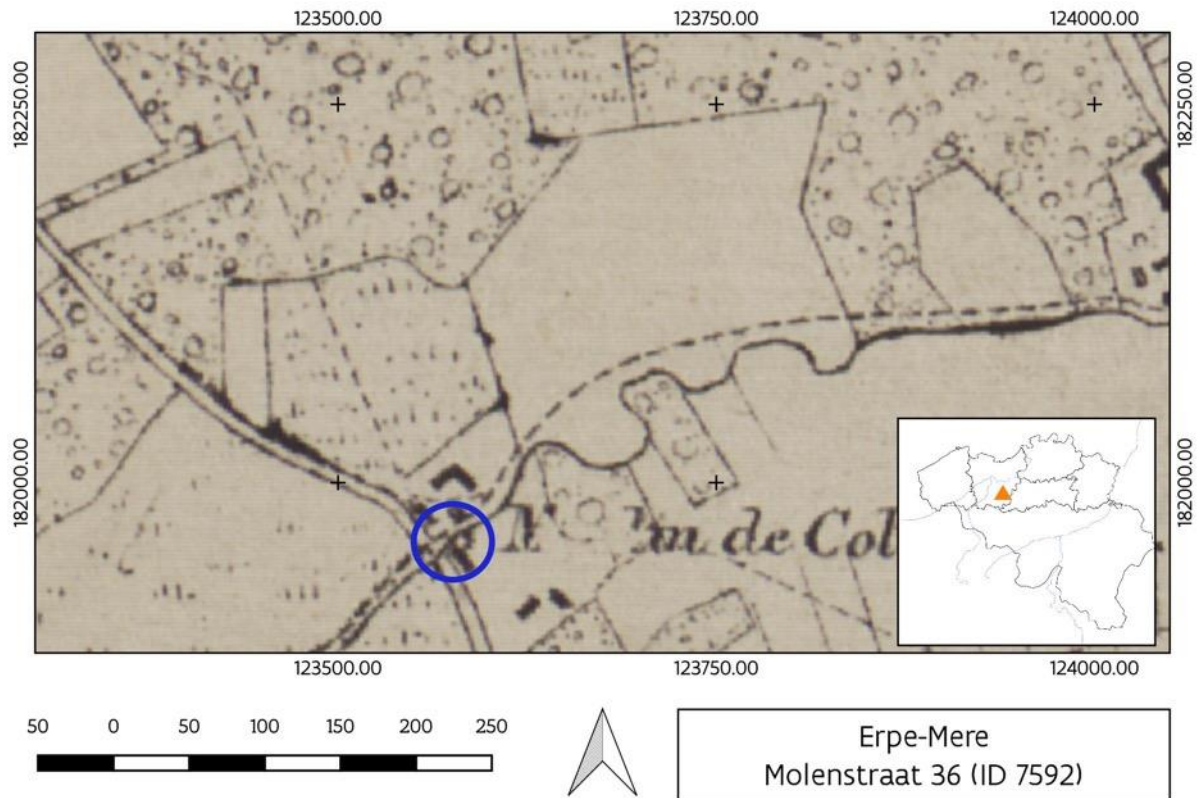

Figuur 8: Afbeelding van de gebouwen ter hoogte van de Ter Erpenbeek op de Ferrariskaart (1771-1778) (© Digitaal Vlaanderen).

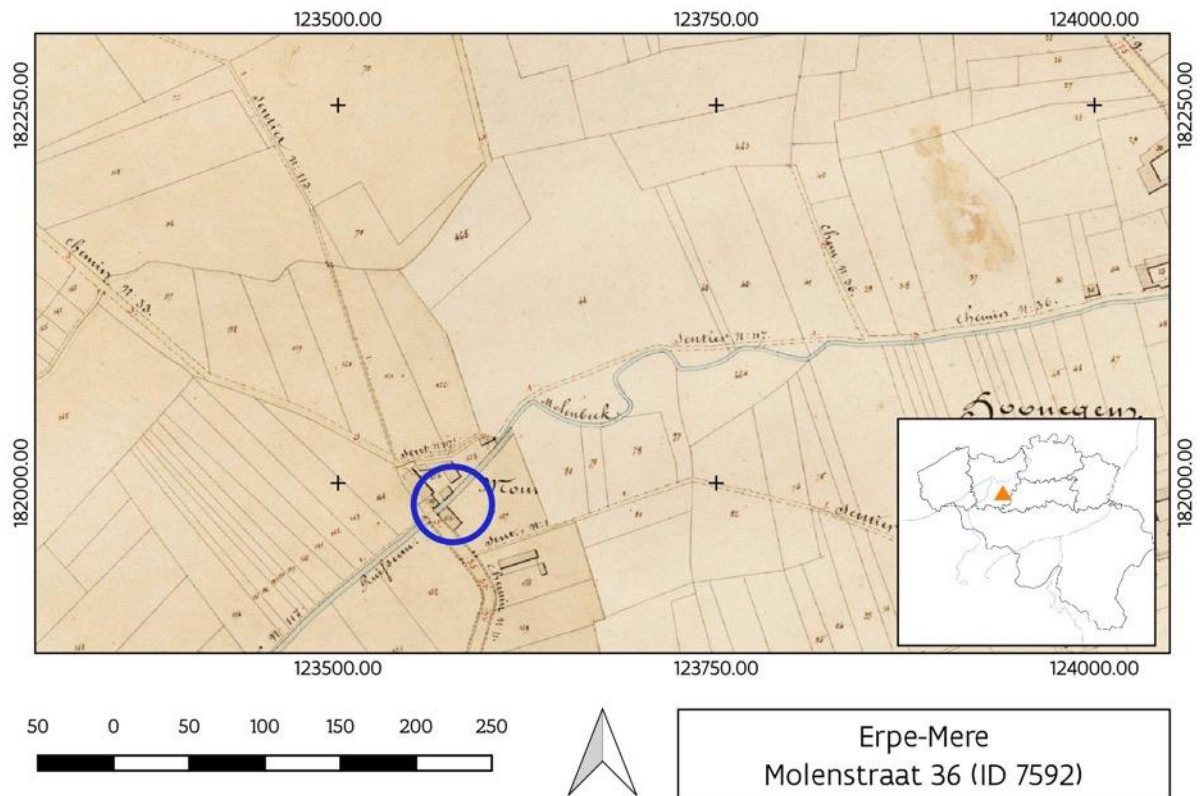
In tegenstelling tot de Cottekmolen⁶¹ op de linkeroever van de beek zijn de historische bronnen voor de olieslagmolen op de rechteroever schaarser.

De Cottekmolen en de oliemolen vormden samen een zogenaamde dubbelmolen. Op de plaats van de vondstmelding bevond zich tot 1935 de oliemolen. Uit de historische bronnen is geweten dat in 1864 op deze locatie een stoommolen gebouwd werd die voorzien was van twee grote waterwielen. De schouw van deze stoommolen werd pas in 1950 afgebroken.

⁶¹ Molenecho's 2021; Inventaris Onroerend Erfgoed 2021a; De Mol 1993.

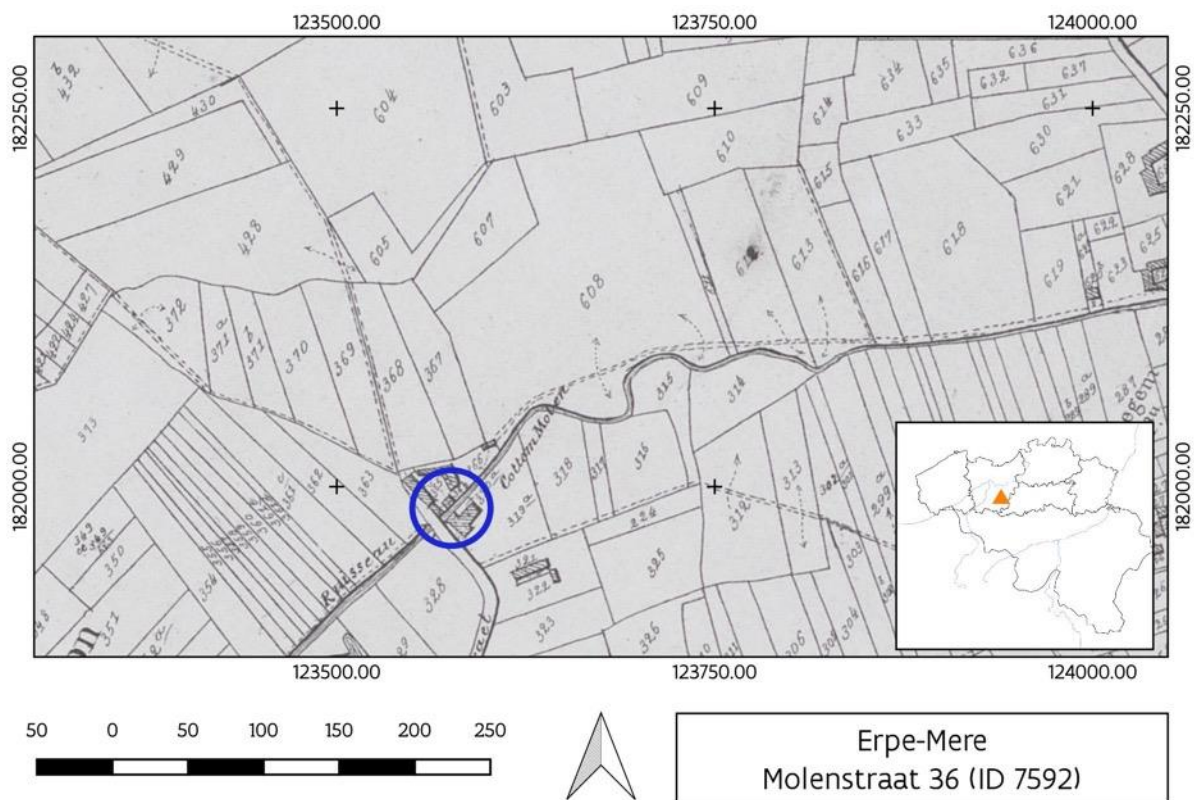

Figuur 9: De site op de Vandermaelenkaart (1846-1854) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 10: De locatie op de Atlas der Buurtwegen (1841) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 11: Het gebouwenbestand op de Popp-kaart (1842-1879) (© Digitaal Vlaanderen).

De muurresten die aangetroffen werden tijdens opkuiswerken op het terrein op de rechteroever van de Ter Erpenbeek moeten in verband gebracht worden met de eertijds op die plaats aanwezige olieslagmolen. Alle muurresten worden *in situ* bewaard en zullen door de eigenaar geconsolideerd worden waarbij ook het aangetaste voegwerk opnieuw gevoegd gaat worden om verder verval tegen te gaan.

5.1.4 Bibliografie

5.1.4.1 Literatuur

DE MOL R. 1993: De Cottekmolen te Erpe, *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere* 33, 56-64.

5.1.4.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021a: *Watermolen Cottekmolen* [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8226> (geraadpleegd 23 maart 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021b: *Watermolen Cottekmolen: kollergang* [online]
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/8605> (geraadpleegd 22 maart 2021).

MOLENECHO'S 2021: *Cottekmolen/Kattemolen/Watermolen te Onegem* [online]
<https://www.molenechos.org/molen.php?AdvSearch=156> (geraadpleegd 23 maart 2021).

6 18DE - 19DE EEUW

TIM BELLENS⁶²

6.1 TOEVALSVONDST ID 8772: VENUSSTRAAT 13 ANTWERPEN (ANTWERPEN)

6.1.1 Situering

Kadastrale gegevens: Antwerpen Afdeling 2, Sectie B, perceel 971C

Geografische locatie: x: 152824,97m / y: 212657,36m

x: 152888,74m / y: 212681,36m (Lambert72)

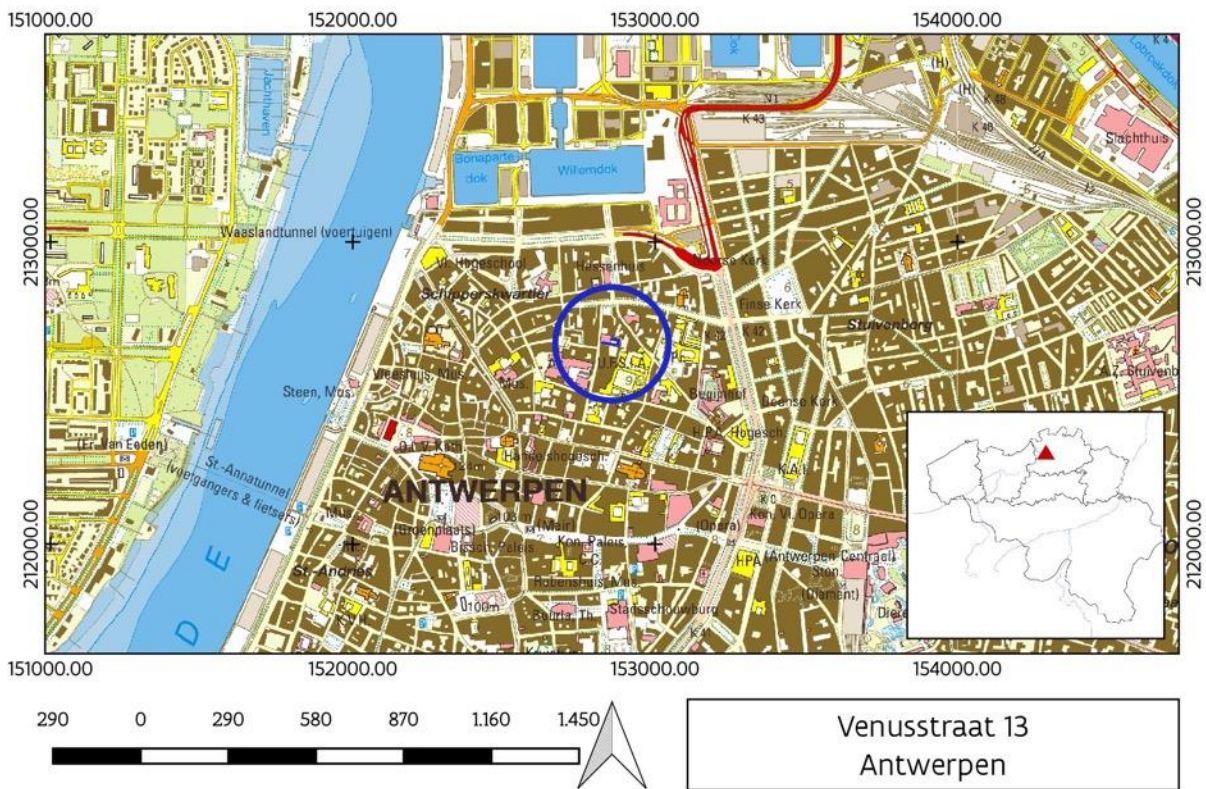
CAI ID: <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/982604>

Op de binnenplaats van Venusstraat 13, deel van het gebouwcomplex 'Berg van Barmhartigheid' leidden rioleringsproblemen tot het aantreffen en openen van enkele ondergrondse structuren in baksteen, stratigrafisch, bouwkundig en typologisch daterend uit verschillende perioden (fig. 1-2).

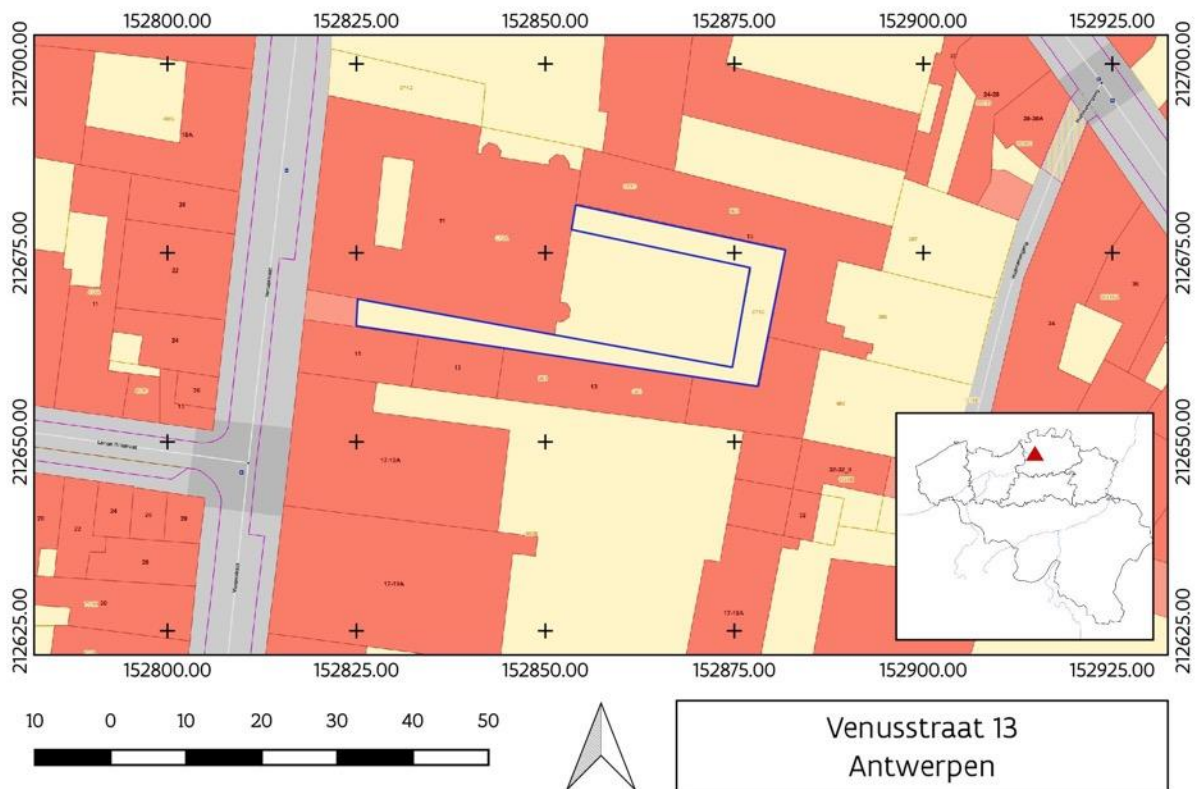
Tijdens een eerste terreinbezoek op dinsdag 22 juni 2021 kon een waterput, een citerne en een ondergronds afvoerkanaal waargenomen worden. Er werd vervolgens beslist om een archeologische toevalsvondst te melden bij het agentschap Onroerend Erfgoed, die op haar beurt de dienst archeologie van de stad Antwerpen detacheerde om op dinsdag 29 juni 2021 een basisregistratie op het terrein uit te voeren.

⁶² Consulent Archeologie Stad Antwerpen.

De aangetroffen structuren zijn verder niet bedreigd en blijven een rol spelen in de afvalwaterafvoer en –regulering op de site.

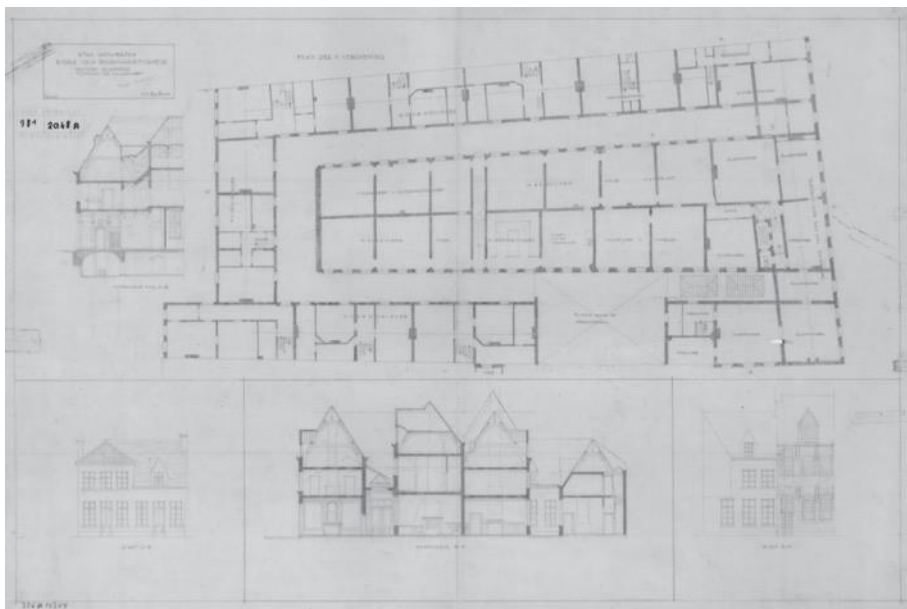
Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

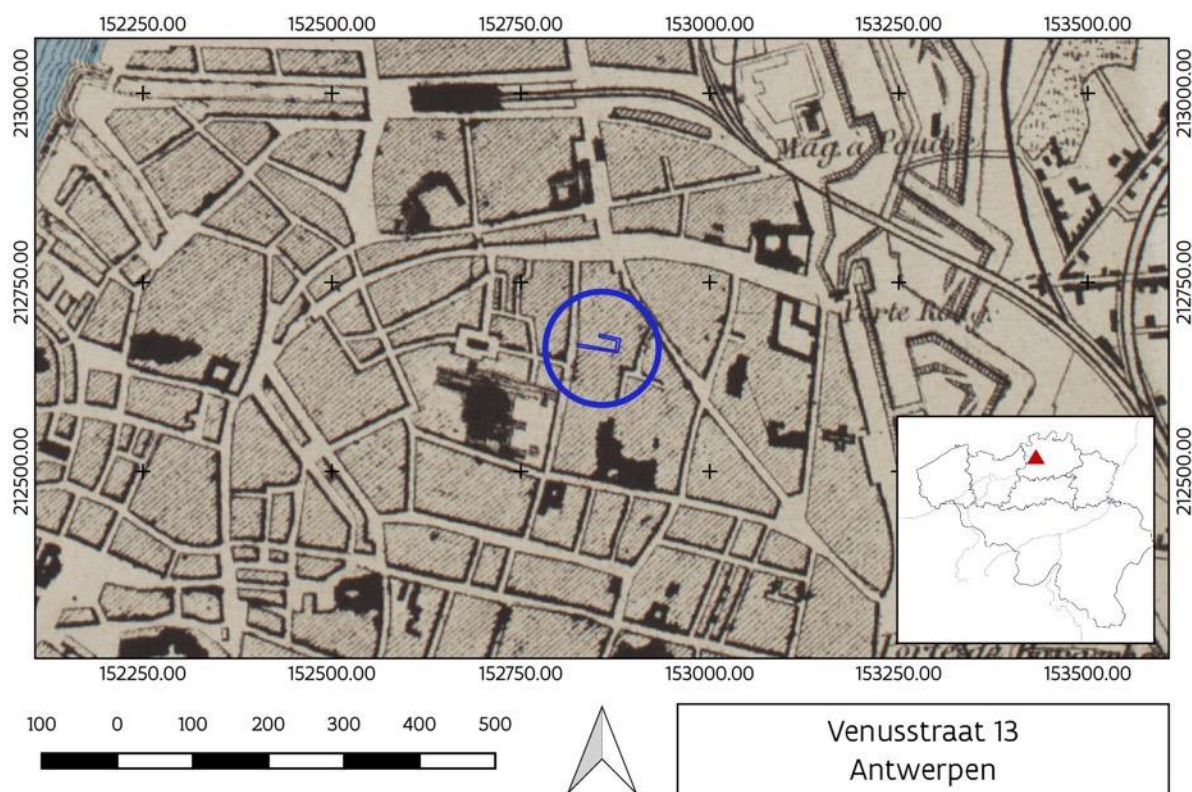
Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Het gebouwcomplex 'Berg van Barmhartigheid', opgericht door Wenclesas Cobergher in 1620 in de voormalige Engelse Pakhuizen uit 1561, bestaat uit een monumentaal pand langs de Venusstraat, met geflankeerde huizen op het achtererf, waar zich momenteel een groene tuinzone bevindt. Cartografische bronnen geven aan dat hier vroeger gebouwen met (semi-)industriële karakter stonden (fig. 3 - 4). In de jaren 1950 werd het complex grondig verbouwd, na afschaffing van de Berg van Barmhartigheid. In die renovatiefase werd een monolithische archieftoren aan de achterzijde van het voorhuis neergezet. Het Antwerpse stadsarchief was hier gevestigd van 1956 tot 2006⁶³.

Figuur 3: Plan van de 'Berg van Barmhartigheid' uit 1918 (© Felixarchief nr. 326#10364).

Figuur 4: Situering van de vondstlocatie op de kaart van Vandermaelen (© Digitaal Vlaanderen).

⁶³Inventaris Onroerend Erfgoed 2021.

6.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Onder de U-vormige rondgang langs de binnentuin onderscheiden we een aantal structuren in baksteen (fig. 5).

Figuur 5: Opmeting van de aangetroffen structuren met behulp van een GPS-meettoestel (© Tim Bellens).

Een ronde waterput, bestaande uit een bovenbouw (koepel) van bakstenen 17x8x4,8cm en grijze trasmortel, boven op een oudere onderbouw of cilindrisch lichaam bestaande uit bakstenen waarvan de afmetingen niet opgenomen konden worden maar typologisch sterk gelijkend op 16de-eeuwse bakstenen, gebonden met een witte kalkmortel (fig. 6).

Figuur 6: Buitenzijde van de aangetroffen waterput (© Tim Bellens).

Een rechthoekige ondergrondse citerne, bestaande uit een vierkant mangat van binnenwerks 58x52cm, 17cm dik uit bakstenen van 15,5x7x3,5cm, boven op een ouder citernelichaam met bakstenen (onbekende lengte)x8x4,5cm, met tongewelf, de wanden bestreken met donkergrijze cementmortel. In het mangat is een afgeknepen loden buis waar te nemen (fig. 7).

Figuur 7: Bovenzijde van het mangat boven op de citerne (© Tim Bellens).

Een gemetseld ondergronds afvoerkanaal met een binnenwerkse breedte van 24cm, opgebouwd met bakstenen van (onbekende lengte)x9x5 cm; het kanaal is afgedekt met blokken grijze kalksteen van 42x24x5cm (fig. 8).

Figuur 8: Zicht op het ondergrondse afvoerkanaal (© Tim Bellens).

6.1.3 Interpretatie en conclusie

De aangetroffen structuren dateren uit verschillende perioden en maken deel uit van de lange bouwgeschiedenis van het gebouwcomplex en bij uitbreiding het bouwblok en de stadswijk. Deze laatste situeert zich binnen de derde stadsuitbreiding (1295-1314), waardoor historische bebouwing vanaf de late middeleeuwen kan verwacht worden. Opgravingen langs de nabije Paardenmarkt brachten enkele jaren geleden bewoningssporen vanaf de volle middeleeuwen aan het licht⁶⁴.

De aangetroffen waterput en citerne kunnen oorspronkelijk deel uitgemaakt hebben van infrastructuur op de achtererven langs de Venusstraat. Op basis van de morfologie, typologie, bewaringstoestand, bouwmaterialen en –technieken kunnen we deze voorzichtig dateren in de Nieuwe Tijd (16de eeuw of jonger). De bovenbouw bij beide structuren verraadt dat ze onderhevig waren aan verbouwingen en aanpassingen, bijvoorbeeld in functie van (semi-)industriële activiteiten in de Nieuwste Tijd (zie plan uit 1918, fig. 3). Ze verkeren verder in goede staat van bewaring. Bijkomende beschermingsmaatregelen lijken niet aan de orde.

Het afvoerkanaal lijkt recenter van bouwdatum (18de eeuw of 19de eeuw) en lijkt morfologische, typologisch en wat betreft aangewende bouwmaterialen en –technieken en bewaringstoestand op

⁶⁴ Bouckaert 2011.

gelijkaardige afvoerkanalen zoals aangetroffen tijdens archeologisch tuinonderzoek in het Museum Plantin-Moretus⁶⁵.

Bijkomend terreinonderzoek is niet opportuun; verder archiefonderzoek kan de aangetroffen structuren mogelijk preciezer identificeren. De aangetroffen structuren blijven bewaard zonder verdere geplande bodemingrepen.

6.1.4 Bibliografie

6.1.4.1 Literatuur

BOUCKAERT K. 2011: *Archeologische prospectie aan de Paardenmarkt 34-36 te Antwerpen*, AS Rapportage 2011-05.

6.1.4.2 Websites

BELLENS T. & VYNCKIER G. 2008: *Archeologisch tuinonderzoek in Museum Plantin-Moretus*, Rapporten van het Stedelijk Informatiecentrum Archeologie & Monumentenzorg 4, Antwerpen [online] <https://www.antwerpenmorgen.be/nl/projecten/publicaties-archeologie/media> (geraadpleegd op 5 juli 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021: *Berg van Barmhartigheid* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6263> (geraadpleegd op 5 juli 2021).

⁶⁵ Bellens & Vynckier 2008.

7 18DE – 19DE EEUW

LISA VAN RANSBEECK⁶⁶

7.1 TOEVALSVONDST ID 8581: HEILIGE-GEESTSTRAAT 56 LEUVEN (VLAAMS-BRABANT)

7.1.1 Situering

Kadastrale gegevens:

Openbaar domein

Geografische locatie:

x: 172526m / y: 174150m

x : 172527m / y : 174124m (Lambert72)

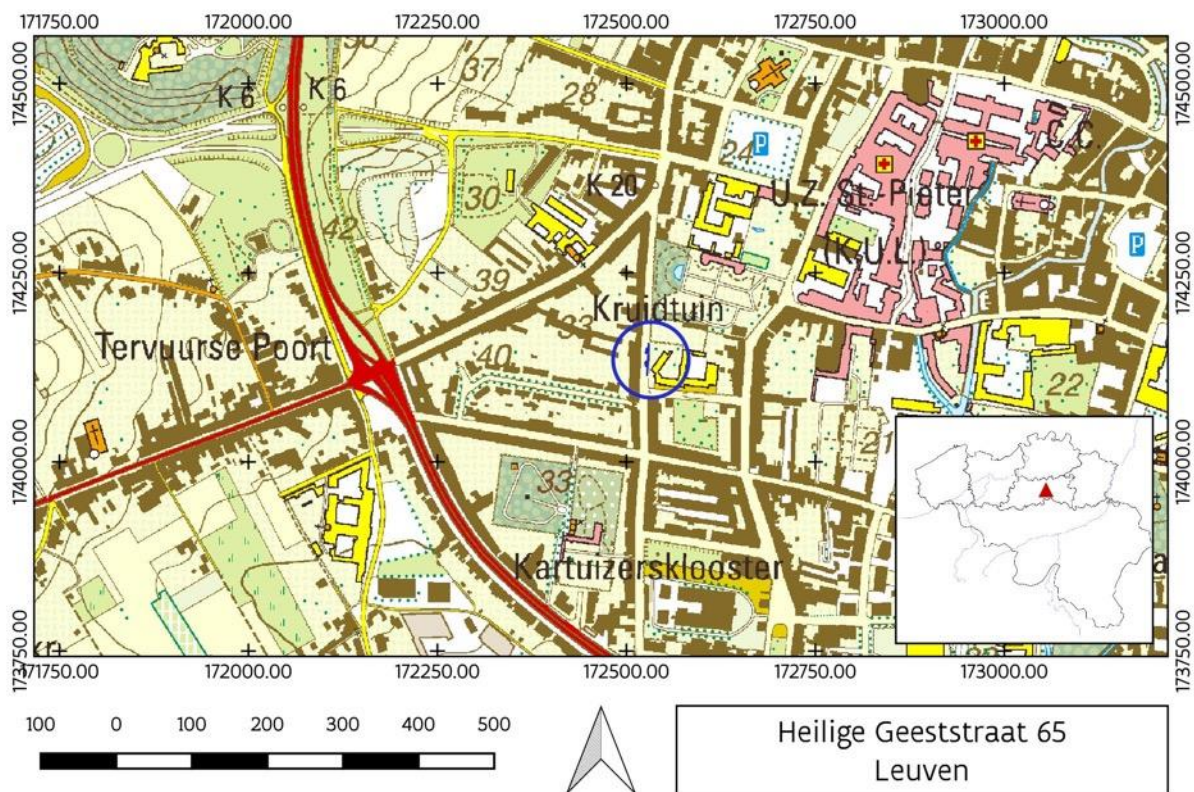
CAI ID :

<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/982580>

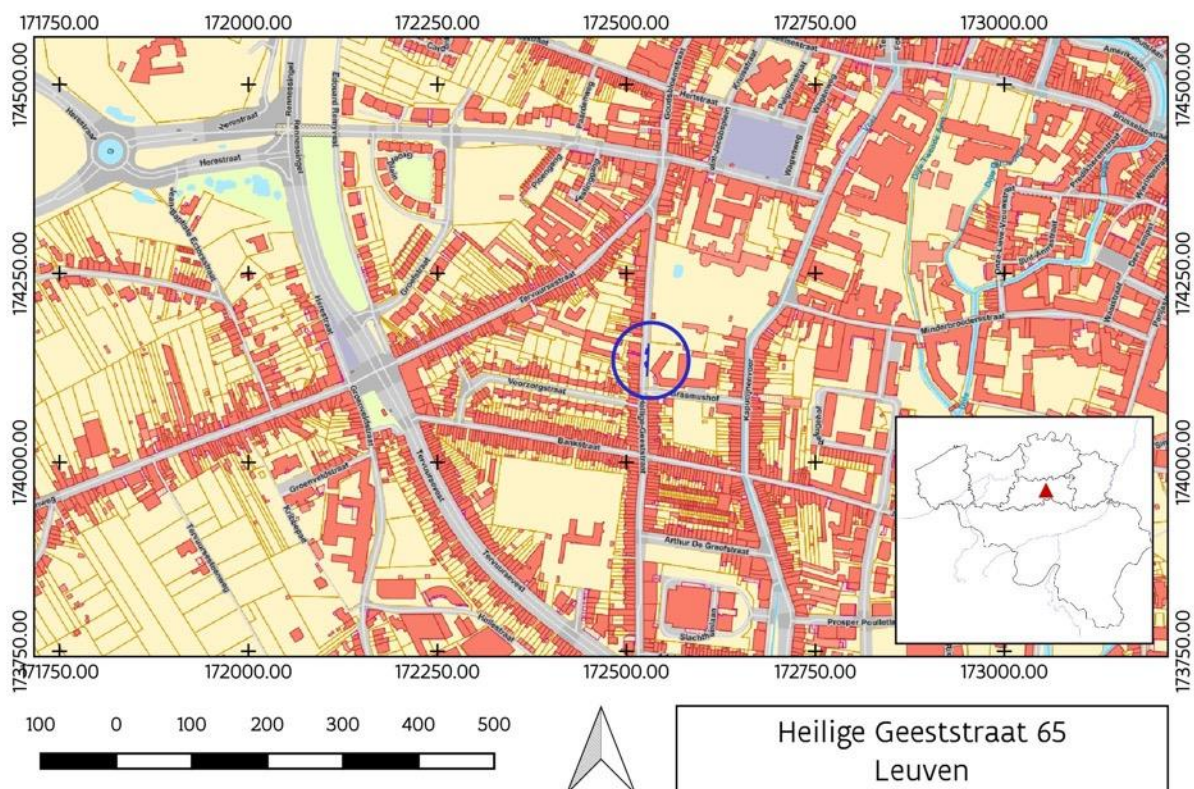
Bij de aanleg van een gescheiden riolering in de Heilige-Geeststraat kwamen bakstenen funderingen aan het licht. De funderingen werden duidelijk zichtbaar in het straattracté van de Heilige-Geeststraat ter hoogte van de school Grasmus (Grasmushof 5).

De Heilige-Geeststraat bevindt zich in het zuidwesten van het stadscentrum (fig. 1-2) op de steilere hellingen van de stad.

⁶⁶ Archeoloog Stad Leuven.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op GRB (© Digitaal Vlaanderen).

De Heilige-Geeststraat komt het eerst in de historische bronnen voor in het derde kwart van de 13de eeuw. Ze verwijst naar de *Tafel van de Heilige Geest*, een instelling voor de armen van de Sint-

Jacobsparochie, die er gevestigd was⁶⁷. In deze straat stonden kleine huisjes van één gelijkvloerse kamer en een zolderverdieping, "kameren" genoemd, bewoond door hoveniers, die de vruchtbare gronden in de vlakte van de Voer cultiveerden⁶⁸. Enkel Heilige-Geeststraat nr. 50 (westzijde van de straat) is nog de laatste getuige van het dit soort van huisjes op de oude rooilijn. Ook aan de oostzijde van de straat stonden van deze "kameren" die een stuk uitsprongen ten opzichte van de huidige rooilijn.

Op een foto van 1976 zijn nog een aantal van deze huisjes en een groter gebouw op deze oude rooilijn te zien (fig. 3)⁶⁹. De gebouwen op de foto bevinden zich ter hoogte van de uitbreiding van de kruidtuin, net ten noorden van de toevalsvondst. Meulemans situeert ten zuiden van de kruidtuin (voor de uitbreiding) o.a. de *Heilige Geesthuisjes van Sint-Jacob* die zich hier al in de middeleeuwen bevonden. Het is mogelijk dat de "kameren" op de foto teruggaan tot deze middeleeuwse *Heilige Geesthuisjes*. Meer naar het zuiden, maar niet meer zichtbaar op de foto, bevond zich tot in 1957 ook bebouwing. Tussen de Kapucijnenvoer en de Heilige-Geeststraat bevond zich een hoeve. In 1957 werd de school opgericht en werden deze huizen en hoeve gesloopt⁷⁰.

Op het kadasterplan van 1813 is de bebouwing ter hoogte van de vondstmelding te onderscheiden (fig. 4).

Figuur 3: Voorbeeld van "kameren" aan de oostzijde van de Heilige-Geeststraat (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁶⁷ Van Ransbeeck 2020.

⁶⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021.

⁶⁹ Meulemans 2004 Deel II, 110.

⁷⁰ Dupont *et al.* 2016, 20.

Figuur 4: Primitief kadaster van 1813 met situering van de toevalsvondst (© Stadsarchief Leuven).

7.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De locatie van de toevalsvondst werd bezocht op 8 juni 2021. Er werd een noord-zuidgerichte funderingsmuur van 50cm breed aangetroffen evenwijdig met de stoep, op ca. +26,60m TAW, ca. 30cm onder maaiveld (fig. 5 en fig. 9). De fundering loopt nog verder naar het noorden en zuiden, de uiteinden konden niet vastgesteld worden. Aan de oostzijde bevonden zich verschillende funderingen van dwarsmuren (fig. 5). De noord-zuidgerichte funderingsmuur was opgebouwd uit bakstenen van 24x11,5 à 12x5,5 à 6cm. Het metselwerk en de kleur van de mortels was niet overal hetzelfde, toch ging het overal om lichte kalkmortels. Er was nergens een cementmortel gebruikt. De meeste funderingen van de dwarsmuren waren mee met de noord-zuidfundering gebouwd en mee ingewerkt (fig. 6). De verschillende dwarsfunderingen waren 24, 36 en 50cm breed. Eén dwarsfundering, met een paarse kalkmortel was tegen de noord-zuidfundering aangebouwd en dus jonger.

Op één plek kon aan weerszijden van de noord-zuid gerichte fundering verdiept worden om de opbouw te kunnen bekijken (fig. 7 en 8) en eventuele aanlegseuven te kunnen documenteren. Een aanlegseuf werd niet vastgesteld. De fundering was nog ca. 18cm diep opgemetseld. Aan de westzijde bevond zich dan een kleine gemetste uitsprong (1 steen hoog) van de fundering (fig. 7). Hieronder was de fundering opgebouwd uit brokken. Deze fundering liep aan weerszijden tot 53cm diep, tot +26,00m TAW.

Figuur 5: Foto van de funderingen vanuit het zuiden (© Lisa Van Ransbeeck).

Figuur 6: Detail van de ingewerkte dwarsfunderingen (© Lisa Van Ransbeeck).

Figuur 7: Opbouw van de fundering aan de westzijde (buitenzijde) (© Lisa Van Ransbeeck).

Figuur 8: Opbouw van de fundering aan de oostzijde (binnenzijde) (© Lisa Van Ransbeeck).

Figuur 9: Plan van de aangetroffen funderingen (© Digitaal Vlaanderen en Lisa Van Ransbeek).

7.1.3 Interpretatie en conclusies

De aangetroffen funderingen kunnen gelinkt worden aan de bebouwing die hier stond voor de bouw van de school aan het Grasmushof in 1957. Op het primitief kadaster van 1815 staat deze bebouwing al afgebeeld. Op basis van de aangetroffen funderingsresten kan de ouderdom van de huizen niet vastgesteld worden. De verschillen in kalkmortel en opbouw doen vermoeden dat het om verschillende gebouwen op dezelfde rooilijn ging. Basisdocumentatie van deze vondst volstond. Voor de plaatsing van een deel van de riolering zal de noord-zuidgerichte fundering moeten uitbroken worden. De dwarsmuren kunnen grotendeels *in situ* bewaard blijven.

7.1.4 Bibliografie

7.1.4.1 Literatuur

MEULEMANS A. 2004. *Huizen en straten van het Oude Leuven*, Jaarboek Leuvens Historisch Genootschap 42, Leuven.

7.1.4.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021: *Heilige Geeststraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/8240> (geraadpleegd op 11 juni 2021).

DUPONT L., SMEETS M., VANDER GINST V., YPERMAN W. 2016: *Archeologienota: het archeologisch vooronderzoek aan de Leefschool De Grasmus te Leuven* [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/1115> (geraadpleegd op 11 juni 2021).

VAN RANSBECK L. 2020: *Archeologienota Leuven Heilige-Geeststraat. Verslag van resultaten bureauonderzoek* [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/13729> (geraadpleegd op 11 juni 2021).

8 TWEEDE HELFT 19DE EEUW

GEERT VYNCKIER

8.1 TOEVALSVONDST ID 7590: SANDERUSSTRAAT 25 ANTWERPEN (ANTWERPEN)

8.1.1 Situering

Kadastrale gegevens: Antwerpen Afdeling 10, Sectie K, perceel 151422

Geografische locatie: x: 152595,26m / y: 210899,53m

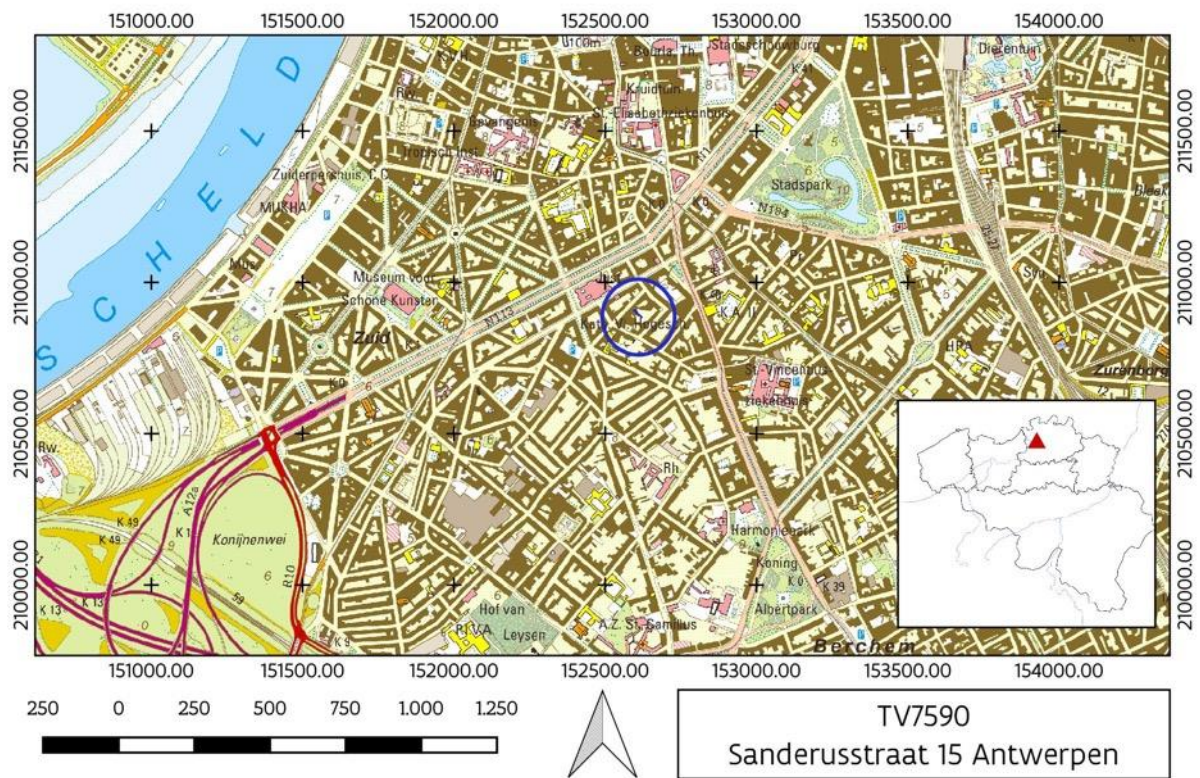
x: 152605,97m / y: 210909,54m (Lambert72)

CAI ID: <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981185>

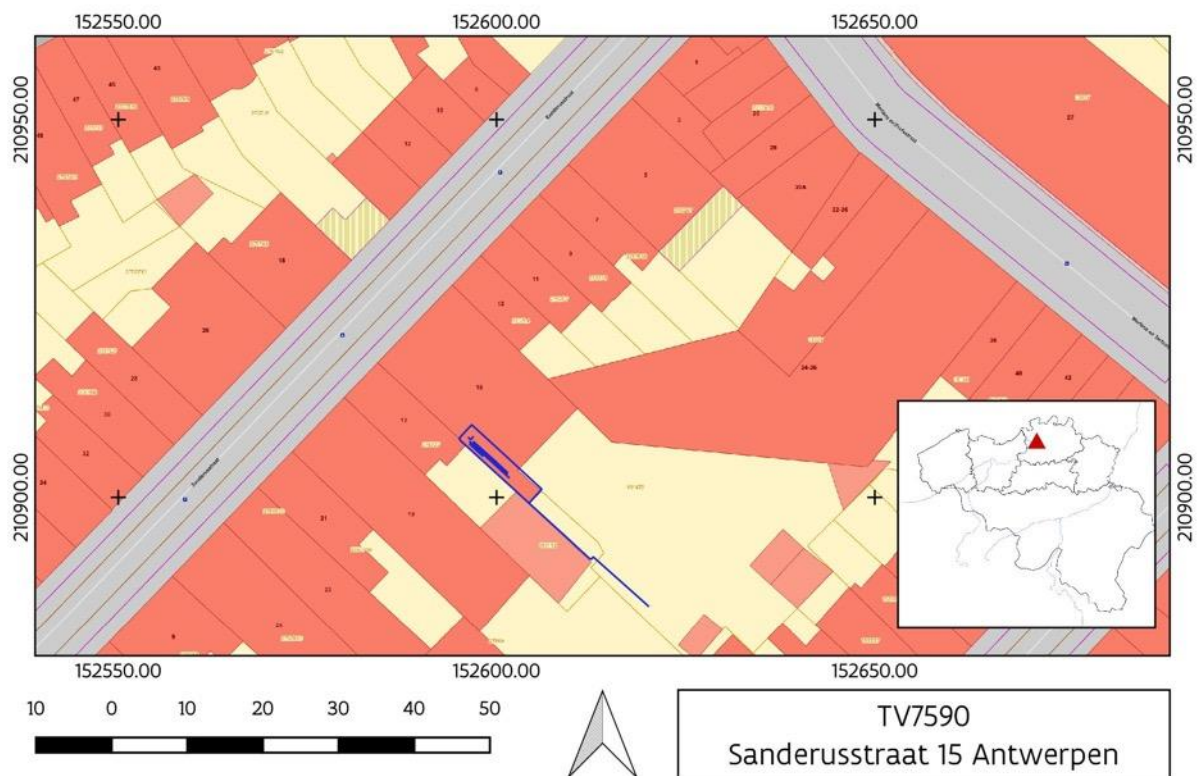
Tijdens restauratiewerken aan een herenhuis en de tuin ervan werd in oude doorgang naar het koetshuis, achteraan in de tuin, een bakstenen afgedekt kanaaltje aangetroffen (fig. 1-2). De eigenaar meldde deze vondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed op 14 maart 2021. Op 16 maart ging Geert Vynckier van het agentschap ter plaatse om deze toevalsvondst te documenteren. Johan Van Laecke deed de opmetingen.

De vindplaats ligt buiten de Spaanse vesting uit de 16de eeuw en ten noordoosten van de lunet 'Montebello' uit de Nieuwe tijd⁷¹.

⁷¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023.

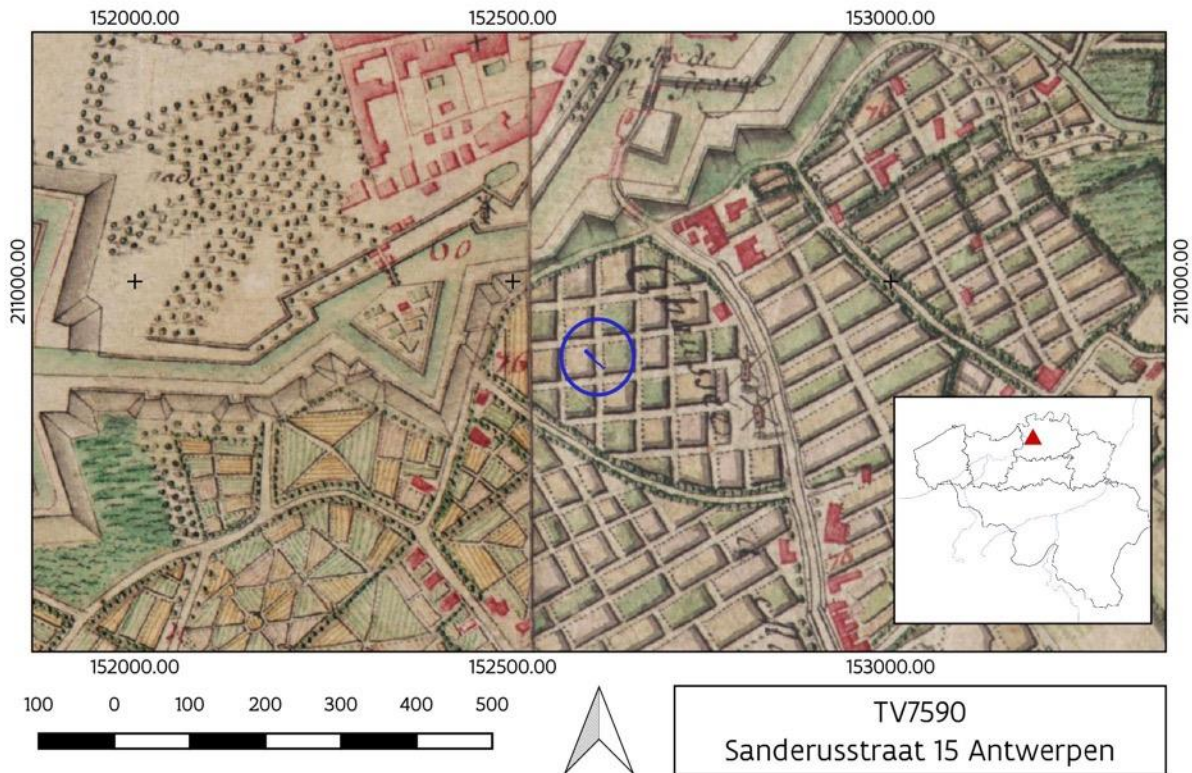
Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 2: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

De site ligt op een plaats waar tot de oprichting van het huidige herenhuis, plantsoenen en open gebied voorkwamen net buiten de Spaanse omwalling zoals op de kaart van Graaf de Ferraris (fig. 3) en de latere topografische kaart van 1865 duidelijk zichtbaar is.

Voor het herenhuis in second-empirestijl werd in 1869⁷² een bouwvergunning aangevraagd. Het pand bevindt zich in de Sanderusstraat, genoemd naar de geschiedschrijver Antonius Sanderus, die in 1868 zijn naam kreeg⁷³.

Figuur 3: Locatie van de toevalsvondst op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) (© Digitaal Vlaanderen).

8.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De bakstenen constructie werd opgeschoond, gefotografeerd en opgemeten. Ze bevindt zich op een hoogte van ca. 6,70m TAW. Het betreft een afvoerkanaal dat ten zuiden van de woning van de straat lag onder de doorgang richting koetshuis achteraan in de tuin (fig. 4). Niet het volledige kanaaltje kon worden bekeken doordat graafwerken een deel ervan hadden vernield. Hoever het in zuidoostelijke richting verder liep konden we niet achterhalen. Het kanaaltje kon over een afstand van ca. 6m worden gevolgd. Hiervan schoonden we slechts 2,5m op.

⁷² Inventaris Onroerend Erfgoed 2021a.

⁷³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021b.

Figuur 4: Het afvoerkanaltje in de doorgang naar de tuin (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 5: Detail van de bovenzijde van het afvoerkanaltje (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Het bakstenen kanaal was in totaal ongeveer 60cm breed (fig. 5). Binnenin was het gootje 20cm diep en 15cm breed. Onderaan was de bodem besmeerd met een grijze kalkrijke cementmortel. We veronderstellen dat de bodem was opgetrokken met baksteen. De wanden waren eveneens met dezelfde mortel besmeerd. Bovenaan was het kanaal aan de zuidwestelijke bovenzijde afgewerkt met gele bakstenen (15x7x4cm). Aan de noordoostzijde gebruikte men rode bakstenen (16x8x4cm) die deels door mortel waren afgedekt. Tussen beide rijen plaatste men in het midden en gebied in een grijze kalkrijke schuin afgestreeken cementmortel, rode bakstenen (21x11x3cm) die het kanaal afdekken. Aan het noordwestelijk uiteinde van het kanaal bevond zich een gemetseld en met mortel bestreken vierkant kijkputje. Dit was afgedekt met een metalen deksel. We veronderstellen dat het af te voeren water via dit putje in het kanaal terecht kwam om verder te worden afgevoerd. Tijdens het graven in deze gang troffen we her en der fragmenten van een mozaïekvloer aan die waarschijnlijk deel uit maakte van de vroegere bevoering van de doorgang (fig. 6).

Figuur 6: Fragmenten van een mozaïekvloer (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.1.3 Interpretatie en conclusies

Het afwateringskanaal is niet meer in gebruik en dateert waarschijnlijk van de oprichting van het woonhuis in 1869. De restanten blijven *in situ* bewaard en zullen worden afgedekt vooraleer er een betonplaat overkomt.

8.1.4 Bibliografie

8.1.4.1 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021a: *Sanderusstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11858> (geraadpleegd op 28 oktober 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021b: *Herenhuis in second-empirestijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/304474> (geraadpleegd op 28 oktober 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: *Lunet Montebello* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366080> (geraadpleegd op 4 oktober 2023).

9 19DE EEUW

GEERT VYNCKIER & WERNER WOUTERS

9.1 TOEVALSVONDST ID 9850: HEIDEBERGSTRAAT 13 KESSEL-LO (LEUVEN, VLAAMS-BRABANT)

9.1.1 Situering

Kadastrale gegevens: Leuven 9 Afdeling Kessel-Lo 3, Sectie D, perceel 2T3
Geografische ligging: x: 176191,10m / y: 175125,50m (Lambert72)
CAI ID: <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983210>

Bij het graven in de moestuin werd een stenen paal met de letters *C V* aangetroffen in de tuin van een woning in de Heidebergstraat 3 te Kessel-Lo deelgemeente van Leuven. Deze werd zichtbaar op een diepte van 30 cm onder het huidige maaiveld. De vinder meldde de vondst op 19 oktober 2021. Op 21 oktober 2021 ging Geert Vynckier van het agentschap Onroerend Erfgoed ter plaatse om het gevonden artefact te bestuderen.

De vindplaats bevindt zich ten oosten van de kruising van de Diestsesteenweg en de Heidebergstraat net ten westen van een van de beschermde gebouwen van het oude Buurtspoorwegstation van de Lijn⁷⁴ (fig. 1-2).

⁷⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Palen met *CV* op aangeduid (*chemin vicinale*) gaan terug tot de Belgisch wet van 10 april 1841 toen de Belgische staat aan alle gemeenten oplegde om een atlas van lokale paden en wegen aan te maken⁷⁵. Deze Atlas van de Buurtwegen is tot op vandaag het belangrijkste document dat de wettelijke grens definieert tussen het publieke en het private domein⁷⁶.

Chemin Vicinale betekent 'buurtweg'. Buurtwegen zijn een restcategorie van wegen⁷⁷, het zijn wegen in beheer van de gemeente en die voorzien zijn van een nummer in de Atlas der Buurtwegen. Deze Atlas is te vinden bij de stedenbouwkundige diensten van de gemeenten. De Atlas der Buurtwegen van de provincie Vlaams-Brabant is ook online raadpleegbaar⁷⁸.

Deze wegen moeten steeds toegankelijk zijn voor het publiek en de eigenaar is bijgevolg verplicht doorgang te verzorgen om het terrein gemakkelijk door te geraken. De gemeente kan overgaan tot het openen, wijzigen en opheffen van de lokale weg.

9.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De paal was door de eigenaar al volledig uit de grond gehaald. De bovenzijde stak loodrecht vanaf een diepte van 30 cm in de bouwvoor. De rest van de paal zat in de gele vaste bodem. De paal was ca. 80cm lang en de bovenste 20cm was vierkant afgewerkt (13 op 13cm) en vertoonde een patroon van horizontale en verticale bewerkingssporen (fig. 3-4). Op de bovenzijde stonden de letters *CV* gegrift (fig. 5). De gebruikte steen is Maaskalksteen of Naamse steen (met karakteristieke afdrukken van fossiele koralen)⁷⁹.

Figuur 3: De volledige grenspaal (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁷⁵ Stedenbouwkundige aanpak 2021 en Wikipedia 2021.

⁷⁶ Ook andere inrichtingsplannen kunnen deze grens vastleggen, zoals bijvoorbeeld een rooilijnplan. Het decreet houdende de gemeentewegen van 12 augustus 2019 bepaalt in artikel 37 §1, 2° dat het gemeentelijk wegenregister "een gemeentelijk gegevensbestand is waarin voor het grondgebied van de gemeente ten minste de volgende gegevens zijn opgenomen: (...) en de plannen voor de begrenzing van de buurtwegen in de zin van de wet van 10 april 1841 op de buurtwegen.

⁷⁷ Ze werden niet gedefinieerd in de Wet op de buurtwegen van 10 april 1841.

⁷⁸ <https://geo.vlaamsbrabant.be/atlasbuurtwegen/>.

⁷⁹ Determinatie Roland Dreesen.

Figuur 4: Detail van het bovenste deel van de grenspaal (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 5: Detail van de bovenzijde van de grenspaal met de letters C V (© agentschap Onroerend Erfgoed).

9.1.3 Interpretatie en conclusies

Dergelijke palen die de aard van de weg aanduiden, bevonden zich doorgaans op de scheiding van het publiek en het privaat domein, op de gemeenschappelijke hoek van twee percelen. Deze paalsteen moet aangebracht geweest zijn een tijdje vóór de huidige Diestsesteenweg (N2) op deze plaats werd versmald, waarbij de zuidelijke grens opschoof naar het noorden. Die grenswijziging werd in de loop van februari 1848 opgemeten door de gezworen landmeter Jean-Frédéric Coen en werd goedgekeurd in de zitting van de gemeenteraad van Kessel-Lo op 26 april 1848⁸⁰. Merkwaardig is dat de grenspaal zich niet bevond op de grens van de Heidebergstraat (weg nr. 7 uit de Atlas), maar langs de grens van de langwerpige percelen parallel aan en ten oosten van deze weg, tussen de Platte Lostraat in het zuiden en de Diestsesteenweg in het noorden. Even merkwaardig is dat deze steen *in situ* bleef zitten en niet verhuisde met de nieuwe grens van het openbaar domein. De eigenaar zal de grenspaal bijhouden en deze in de tuin plaatsen.

Figuur 6: De Atlas der Buurtwegen geprojecteerd op het huidige GRB: Groene stip: vindplaats; Rode lijnen huidige grenzen van de Heidebergstraat; Blauwe lijnen de weg nr. 7 richting Loo Bergen (© Geopunt).

⁸⁰ Docs Vlaams-Brabant 2022.

10 EERSTE WERELDOORLOG

SAM DE DECKER

10.1 TOEVALSVONDST ID 7581: DUINENSTRAAT 278 RAVERSIJDE (OOSTENDE, WEST-VLAANDEREN)

Figuur 1: Grafsteen (foto: Mathieu Demeyer, Provincie West-Vlaanderen)

10.1.1 Situering

Kadastrale gegevens:

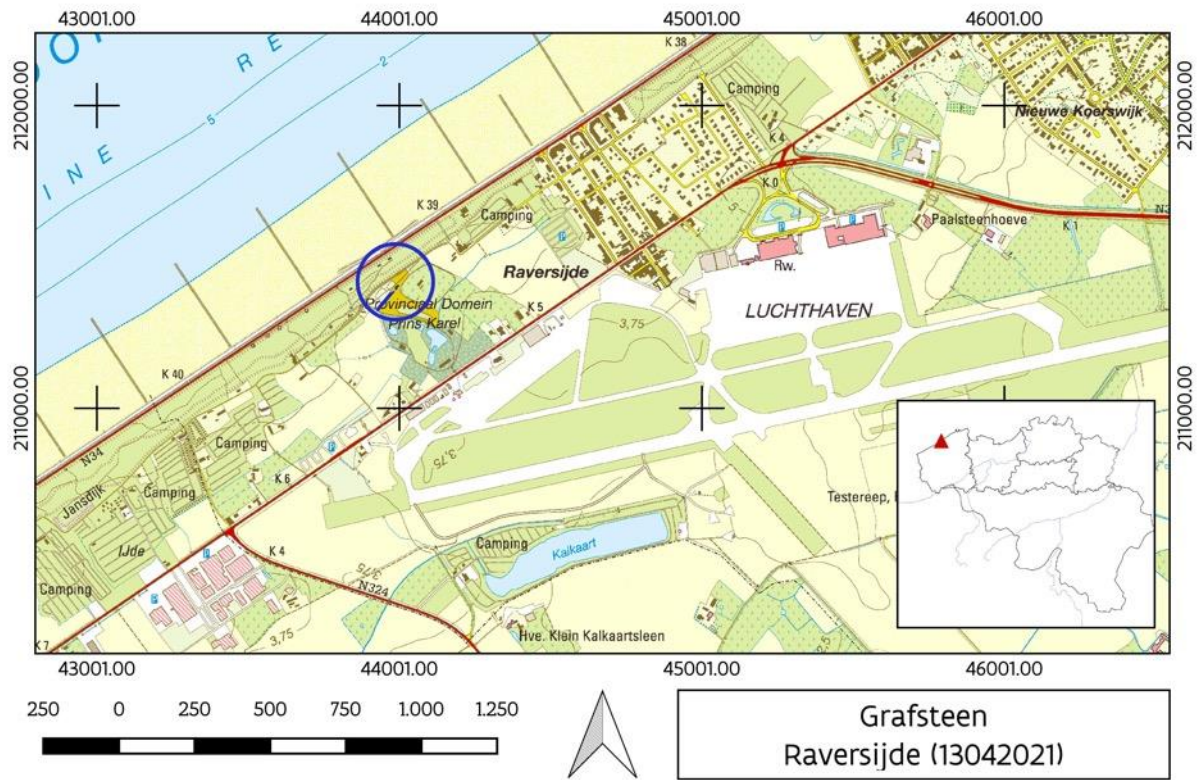
Oostende 11 Afdeling D, Sectie A, perceel 199D en 201C

Geografische locatie:

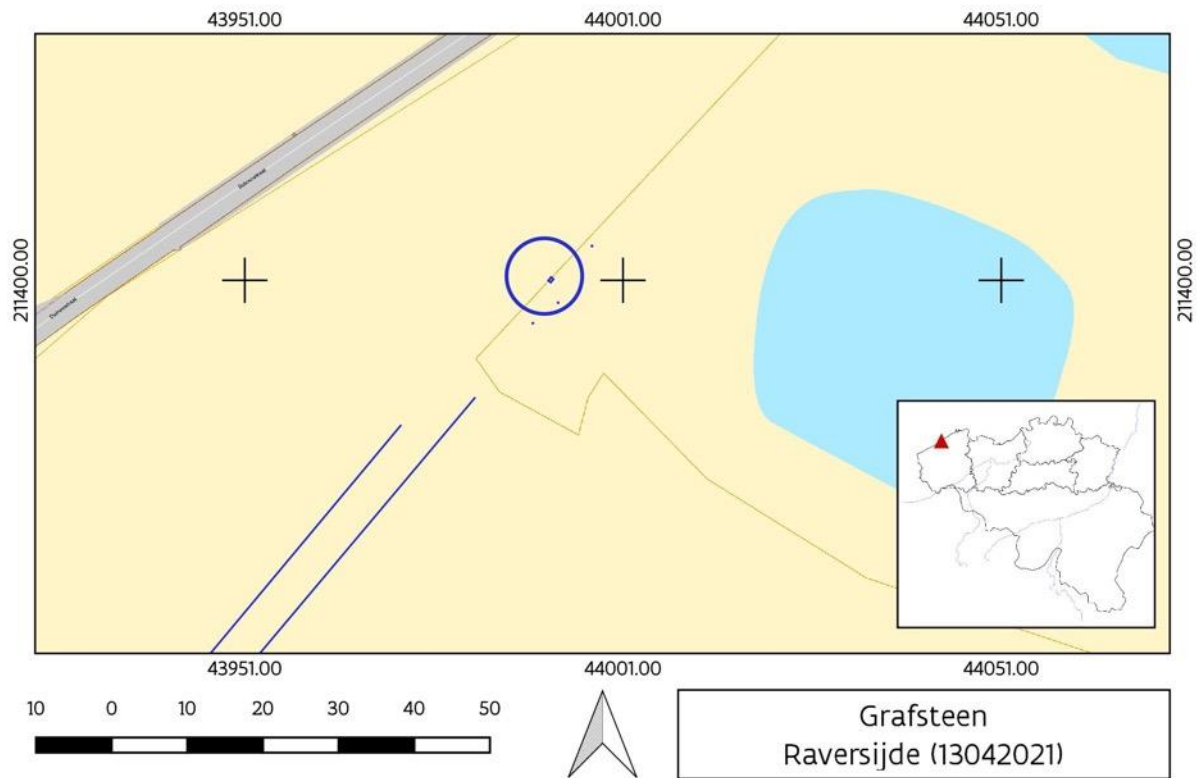
x: 44.001m / y: 211.400m (Lambert72)

CAI ID:

<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/988871>

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 3: Situering van de vondstlocatie op GRB (© Digitaal Vlaanderen).

10.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Medewerkers van het Provinciaal Domein Walraversyde vonden op 10 maart 2021 tijdens onderhoudswerken een grafsteen uit de Eerste Wereldoorlog. Deze arduinen steen lag plat op de grond met de inscriptie naar beneden, in een bosje nabij de paardenstallen van Leopold II.

Het opschrift van de steen luidt als volgt: "*Hier ruht Obermatr. MAX WEISSBACH Geb. 18.III.1893 Gef. 10.V.1918 BATTR.AACHEN*".

Er is geen sokkel of fundering bewaard, waardoor niet kan uitgesloten worden dat de steen werd verplaatst. Er werden geen sporen waargenomen van een graf of van andere grafstenen, die zouden wijzen op een begraafplaats.

De steen werd gelicht en duurzaam gestockeerd in het erfgoeddepot van het Provinciaal Domein Walraversyde⁸¹.

10.1.3 Interpretatie en conclusie

Obermatrose Max Weissbach was afkomstig uit Talheim in Duitsland. Hij maakte deel uit van het tweede *Matrosen-Artillerie-Regiment*, onderdeel van het eerste Marinedivisie van het Duitse Marinekorps. Deze divisie stond in voor de verdediging van de kuststrook tussen Middelkerke en de grens met Nederland.

Max Weissbach sneuvelde op 10 mei 1918. Omdat er in Raversijde geen militaire begraafplaats was, werd hij begraven op de Duitse militaire begraafplaats in Stene. In de jaren 1950 werd die begraafplaats opgegeven en werden de aanwezige lichamen naar de Duitse militaire begraafplaats van Vladslo gebracht, waar Max Weissbach tot vandaag een graf heeft⁸².

Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat zich op de locatie van de grafsteen ook een graf bevindt, suggereert de inscriptie wel dat Max Weissbach hier begraven zou zijn ("hier rust"). Zowel de vorm als de taal maken bovendien duidelijk dat het een steen van Duitse makelij is, die wellicht vervaardigd werd tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De kans bestaat dat deze steen het oorspronkelijke graf in Stene bekroonde en nadien werd verplaatst naar de plek waar de soldaat diende en sneuvelde. Dat zou echter nog tijdens of kort na de oorlog gebeurd moeten zijn, omdat er in een Brits inspectierapport van 12 november 1918 wordt verwezen naar "*a gravestone for a man killed in the battery in May 2018*"⁸³.

Het is waarschijnlijker dat het eerder om een herdenkingssteen gaat die werd opgericht door medesoldaten.

10.1.4 Bibliografie

10.1.4.1 Websites

IN FLANDERS FIELDS MUSEUM 2023: *Namenlijst* [online]

https://namenlijst.org/publicsearch/#/person/_id=054b6ba5-2bca-4ad0-9044-ea39c85d87a9 (geraadpleegd op 27 juli 2023).

PROVINCIE WEST-VLAANDEREN 2023: *Grafzerk uit WO1 gevonden in Provinciedomein Raversyde (Oostende)*[online]

<https://www.west-vlaanderen.be/artikel/grafzerk-uit-wo-i-gevonden-provinciedomein-raversyde-oostende> (geraadpleegd op 27 juli 2023).

⁸¹ Provincie West-Vlaanderen 2023.

⁸² In Flanders Fields Museum 2023.

⁸³ Mededeling Mathieu Demeyer, Provincie West-Vlaanderen.

11 INTERBELLUM – TWEEDE WERELDOORLOG

GEERT VYNCKIER

11.1 TOEVALSVONDST ID 10151: MECHELSESTRAAT 63 VILVOORDE (VLAAMS-BRABANT)

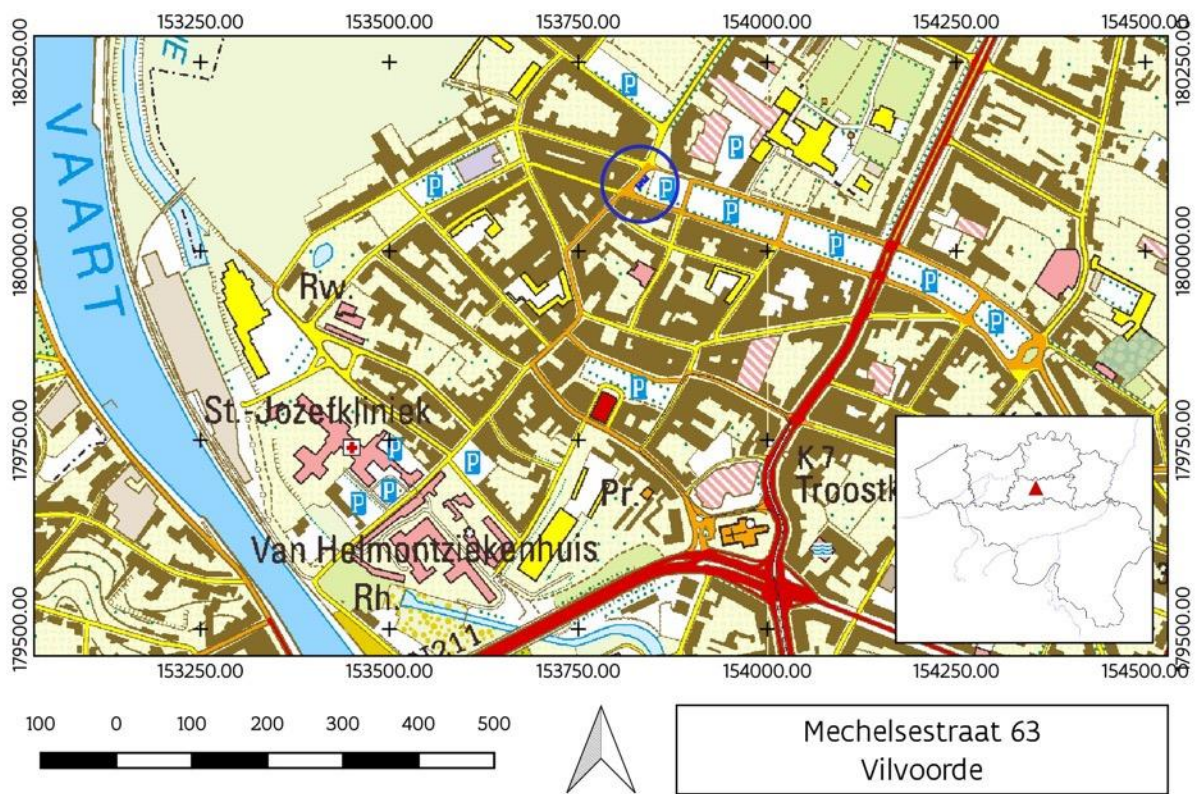

11.1.1 Situering

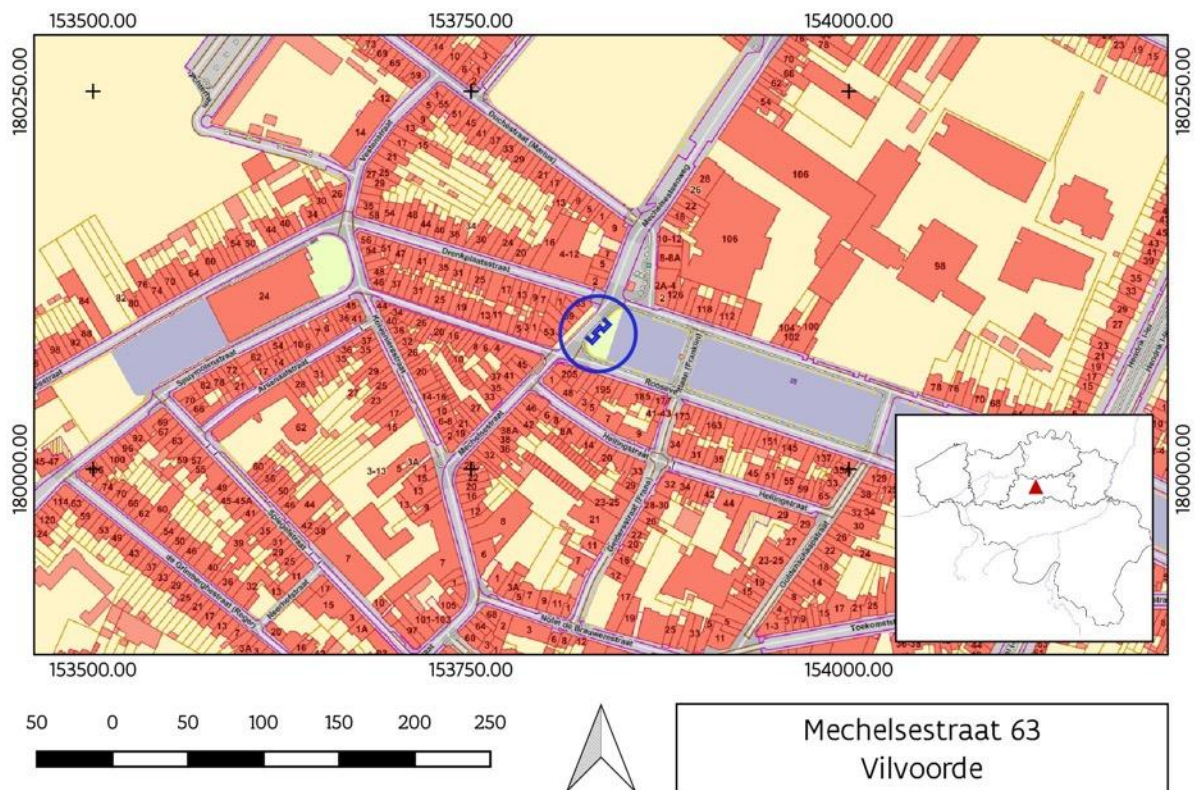
Kadastrale gegevens: Openbaar domein
Geografische locatie: x: 153825.92m / y: 180082.72m en
x: 153842.65m / y: 180099.81m (Lambert72)
CAI ID: <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983187>

Tijdens infrastructuurwerken ter hoogte van de Mechelsestraat 63 te Vilvoorde (fig. 1-2), op de plaats waar zich vroeger de stadswal en de omgrachting van de stad bevonden, stootte men op een betonplaat van ongeveer 25cm dik. Na het verwijderen van deze betonplaat kwam er een ondergrondse bakstenen ruimte tevoorschijn en stopte men met graven (fig. 3). Men verwittigde de archivaris van de stad Vilvoorde die ter plaatse kwam en vaststelde dat het ging om een vergeten schuilkelder uit WO II. Hij meldde op 24 november 2021 deze toevalsvondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Een ploeg van het agentschap ging op 1 december 2021 ter plaatse om de gevonden kelder te documenteren.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

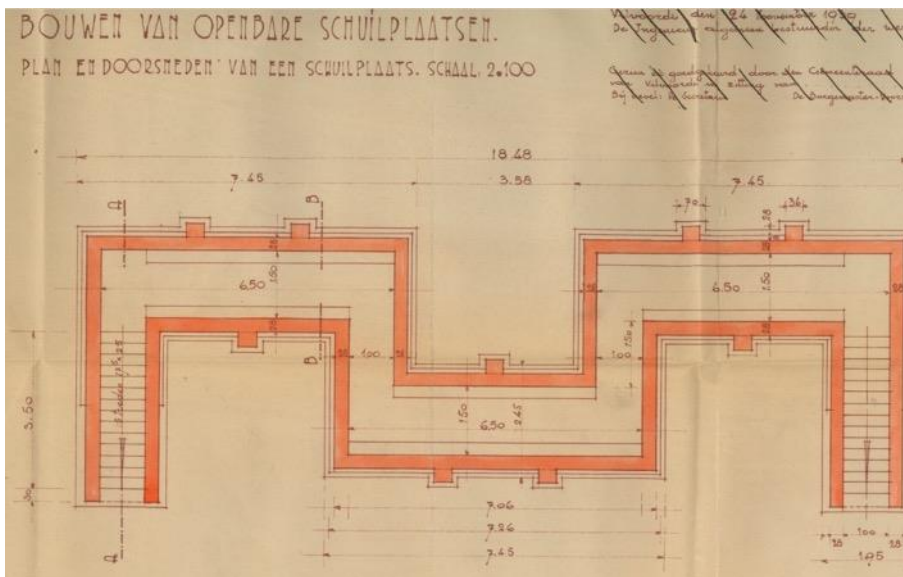

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 3: De situatie op het terrein tijdens het weghalen van de bovenste betonplaat op 24 november 2021 (© Michael Vandenbergh).

Na het bezoek aan de site door de stadsarchivaris dook hij in de archieven en vond een plan (fig. 4-5) en een bestek terug van het bouwen van 4 verschillende openbare schuilplaatsen⁸⁴, geschikt voor 200 personen⁸⁵. Twee gelegen op de Slachthuisstraat, ten westen van de site, en twee op de Koemarkt, de oude benaming van het achterste deel van de Rooseveltlaan.

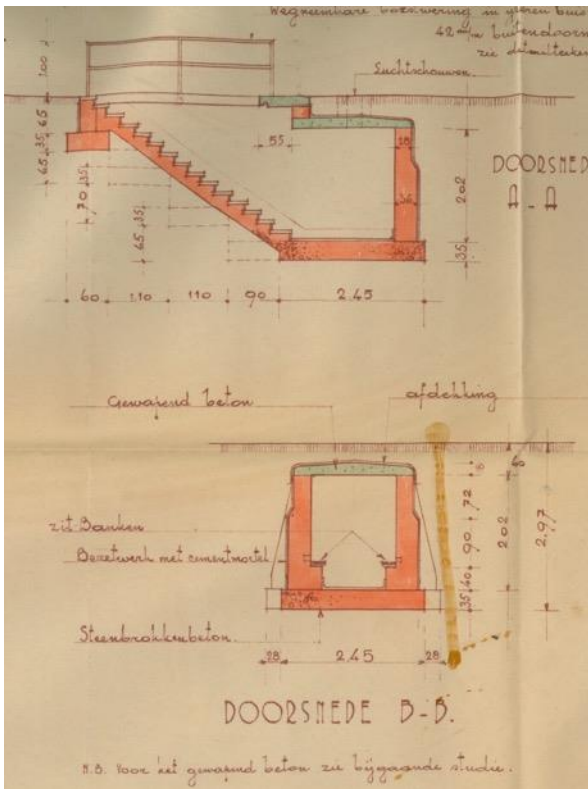

Figuur 4: Grondplan van de te bouwen schuilkelders uit 1939 (© stadsarchief Vilvoorde).

⁸⁴ Met dank aan de toenmalige stadsarchivaris, Jona Broothaerts, voor de informatie.

⁸⁵ Stadsarchief Vilvoorde (SAV), Modern Gemeentearchief (MGA), nr. OV2011/02bis-32: "Inrichten van schuilplaatsen in bestaande gebouwen en het oprichten van nieuwe schuilplaatsen (1939-1942)".

Figuur 5: Doorsnedes van de te bouwen schuilkelders uit 1939 (© stadsarchief Vilvoorde).

Er waren een tiental schuilkelders verspreid over de stad. De meeste ervan zitten nog verscholen in de ondergrond. Op een stadsplan uit 1939 (fig. 6), dat zich bevindt in hetzelfde dossier in het stadsarchief, staan deze schuilkelders aangeduid⁸⁶. Bijvoorbeeld, onder de huidige bibliotheek aan de Grote Markt nummer 9, wordt een oude schuilkelder gebruikt als magazijn (fig. 6, 1). In de school aan de Vestenstraat werd tot voor kort een schuilkelder gebruikt om plantjes te verpotten (fig. 6, 2). Via mondelinge informatie van het vroegere diensthoofd van Onderwijs is eveneens geweten dat er zich ook één bevond onder de speelplaats van de school in de Vlierkensstraat (Kassei) in het stadsgedeelte aan de westzijde van het kanaal Brussel-Rupel.

Op de Rooseveltlaan zelf zouden er, zoals hoger vermeld, in totaal 4 kelders aanwezig geweest zijn. Eén ter hoogte van de Ursulinenschool (fig. 6, 8) en eentje meer in oostelijke richting aan de Guldenschaapstraat (fig. 6, 9). Een derde (fig. 6, 10 en fig. 7) bevindt zich aan de kruising van de Franklin Rooseveltlaan en de Toekomststraat en is in 2018 als toevalsvondst gemeld en opgenomen in de bundeling toevalsvondsten zonder bodemingreep uit 2018⁸⁷. De laatste is de kelder die het onderwerp is van dit verslag (fig. 6, 7).

⁸⁶ Stadsarchief Vilvoorde (SAV), Modern Gemeentearchief (MGA), nr. OV2011/02bis-32: "Inrichten van schuilplaatsen in bestaande gebouwen en het oprichten van nieuwe schuilplaatsen (1939-1942)".

⁸⁷ Jansen 2021, 211-215.

Figuur 6: Plan met aanduiding van de aanwezige schuilkelders in het centrum van de stad Vilvoorde. Omcirkeld de schuilkelders waarvan sprake in de tekst (© stadsarchief Vilvoorde).

Figuur 7: De restanten van een andere identieke schuilkelder meer naar het oosten aangetroffen ter hoogte van de kruising van de Franklin Rooseveltlaan en de Toekomststraat (© agentschap Onroerend Erfgoed).

11.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein⁸⁸

De aangetroffen kelder was voor het bezoek van de archivaris en de archeologen al ontgaan van de afdekking die uit gewapend beton bestond. Dit beton moest volgens het bestek bovenaan waterdicht afgedekt worden met twee lagen van karton gebed in asfalt. Hiervan waren er geen resten meer terug te vinden.

⁸⁸ Een volledige, uitvoerige beschrijving van de opbouw van de aan te leggen kelders vinden we terug in het bestek dat gedateerd is 22 maart 1940 en zich in het stadsarchief bevindt. Op het bewaarde grondplan staan de afmetingen, de doorsnede van de trappen en de doorsnede van de kelder weer gegeven.

Figuur 8: Deel van de schuilkelder op 1 december 2021 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 9: 3D opname van de restanten van de schuilkelder (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Als bouw materiaal gebruikte men bakstenen⁸⁹ van 17,5x8x4,5cm gemetseld met een grijze cementmortel op een 35cm dikke funderingsplaat van steenbrokken beton. De volledige kelder had de vorm van drie tegen elkaar geplaatste U-vormige kelders die aan weerszijden toegankelijk waren via een trap (fig. 8-9). Deze was onderaan afgesloten met een deur. De deuren zelf waren niet meer bewaard maar restanten van de scharnieren waren nog zichtbaar (fig. 10). De zuidelijke trapopening was toegemetseld (fig. 11). De noordelijke toegang was door de recente graafwerken grotendeels vernield.

Eénmaal de trap afgedaald komt men terecht in drie gangen die 1,5m breed zijn en waar tegen de muren sokkels van 18cm breed werden gemetseld. Ongeveer om de anderhalve meter werden boven deze sokkels in de muur restanten van houten balken (10x8cm) aangetroffen (fig. 12). Deze waren gelijk met de muur afgezaagd maar liepen ongetwijfeld oorspronkelijk door tot op de sokkels. Op deze balken werden houten planken gelegd om dienst te doen als zitbank⁹⁰ voor de schuilende burgers. De verbindingen tussen deze gangen hadden deze balken niet. De onderzijde van deze sokkels en van al

⁸⁹ Het bestek vermeldt het verplichte gebruik van Boomse eerste keuze machinesteen, zgn. 'Boerkens'.

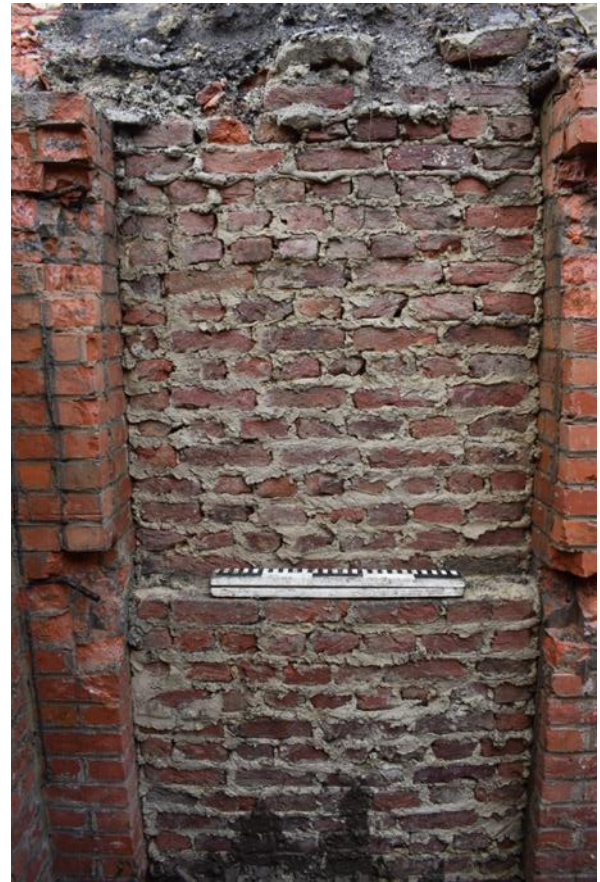
⁹⁰ De beschrijving ervan is te lezen in het opgestelde bestek bewaard in het archief cf. hierboven.

de andere muren was bestreken met een laag cementmortel van 1cm dikte tot op een hoogte van 22cm. In de westelijke muren van de schuilkelder werden op 4 plaatsen sporen aangetroffen van metalen verluchttingsroosters waarvan er nog eentje intact was (fig. 13). De vloer van de schuilkelder was gladgestreken met een grijze cementmortellaag.

Figuur 10: De restanten van de deurscharnieren aan de noordelijke traptoegang (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 11: De zuidelijke toegemetselde toegang (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 12: De afgezaagde dwarsbalken in de muur die dienstdeden als ondersteuning van de houten zitbanken (© agentschap Onroerend Erfgoed).

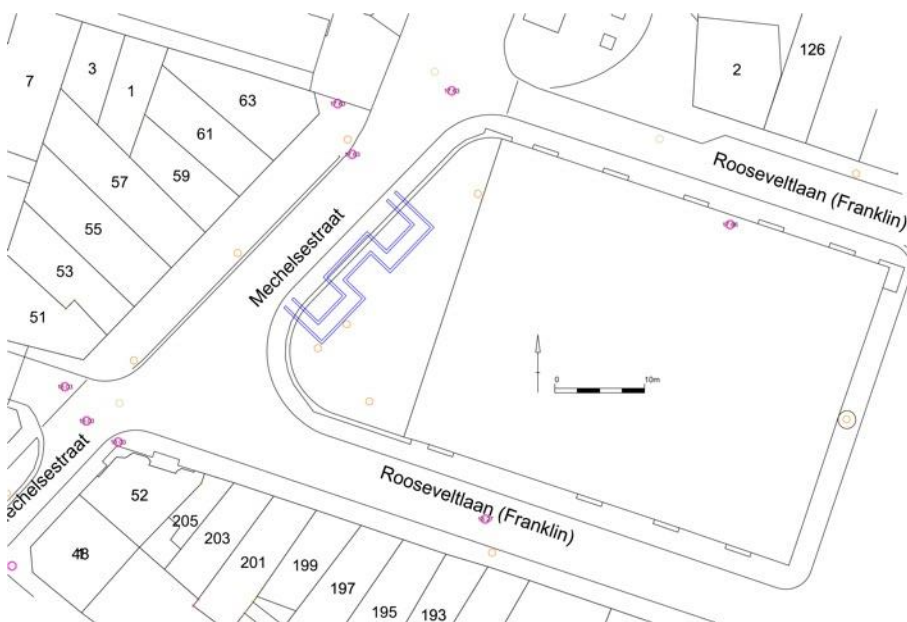
Figuur 13: Het bewaarde verluchttingsrooster (© agentschap Onroerend Erfgoed).

11.1.3 Interpretatie en conclusies

De ontdekte kelder was één van de vele schuilkelders die door de stad Vilvoorde werd gebouwd rond 1939. De ontdekking van deze kelder levert een grote bijdrage aan het herwaarderen van de oorlogsrelicten uit WO II in de stad Vilvoorde. Er zijn talrijke archiefdocumenten voor deze gebouwde schuilkelders beschikbaar, maar buiten deze toevalsvondst en deze uit 2018 waren ze niet goed gekend.

Na het documenteren van de schuilkelder, die nu juist op het kadasterplan kon gepositioneerd worden (fig. 14), zal deze *in situ* bewaard blijven. De gemeente heeft de kelder laten opvullen met zand en met worteldoek laten afdekken. Het schepencollege laat in de toekomst bij grond- en nutswerken rekening houden met de andere nog in de ondergrond aanwezig zijnde schuilkelders.

Figuur 14: De aangetroffen schuilkelder op het kadasterplan (© Digitaal Vlaanderen en agentschap Onroerend Erfgoed).

11.1.4 Bibliografie

11.1.4.1 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021: *Rooseveltlaan* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/220051> (geraadpleegd op 4 januari 2022).

JANSEN I. (ED.) 2021: Verslagen van archeologische toevalsvondsten uit 2018 waar geen verder terreinonderzoek nodig of mogelijk was, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 205 [online] <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/OAOE/205/OAOE205-001.pdf> (geraadpleegd op 4 januari 2022). <https://doi.org/10.55465/QJOY7253>

12 TWEEDE WERELDOORLOG

PATRICK BULTINCK⁹¹

12.1 TOEVALSVONDST ID 7403: OUDENHUISBAAN BERG (KAMPENHOUT, VLAAMS-BRABANT)

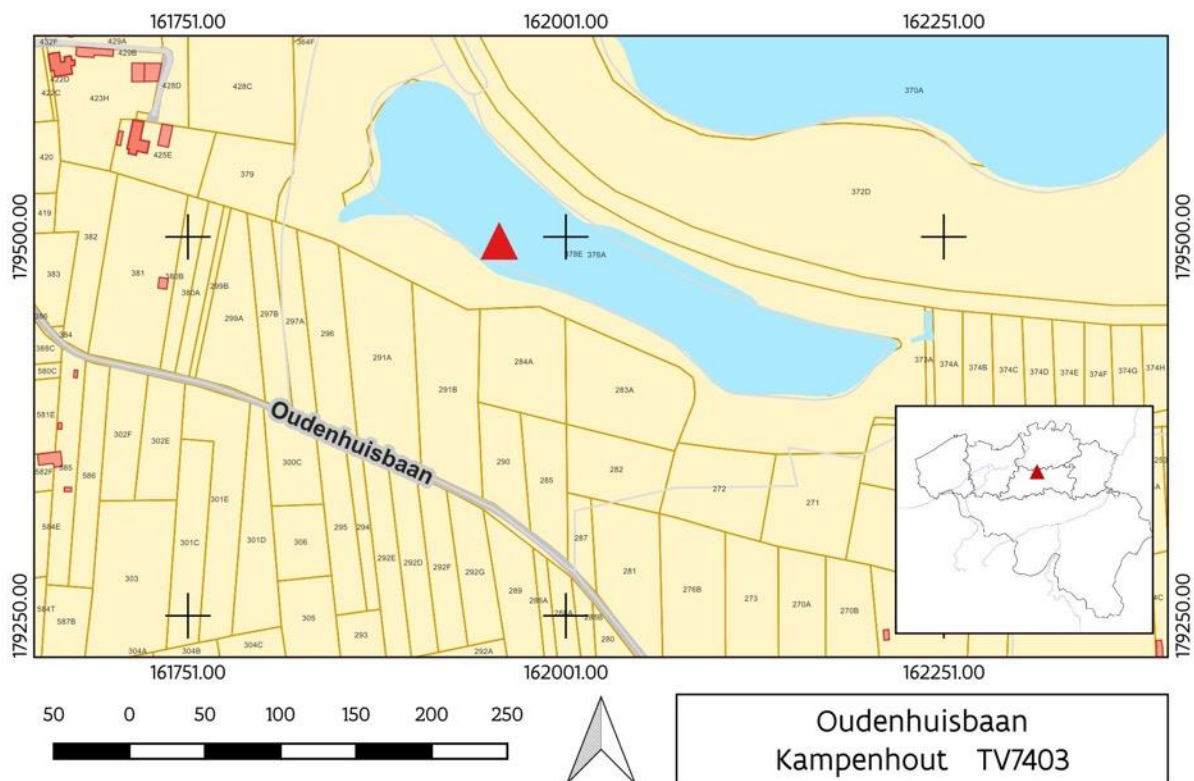
Figuur 1: Het (veronderstelde) onderdeel van een Vickers Wellington XIII, neergestort op 8 februari 1945 (© Stefan Vandevenne).

12.1.1 Situering

Kadastrale gegevens
Geografische locatie:
CAI ID:

Kampenhout, Afdeling 4 Berg, Sectie D, perceel 0376/00A000
x: 162 000,08m / y: 179 486,28m (Lambert72)
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981118>

⁹¹ Universiteit Gent.

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Het Torfbroek is één van Vlaanderens belangrijkste natuurgebieden en behoort ondanks zijn bescheiden oppervlakte van circa 50 hectare zelfs tot de meest waardevolle natuurgebieden in Europa. Als restant van een uitgestrekt - en voor de lage landen uniek - moeras dat wordt gevoed door zeer kalkrijk grondwater, ontsnapte het in de jaren 1930 maar nipt aan een verkaveling om in 1981 het eerste erkende natuurgebied van België te worden. Grote open waterplassen en een kleinschalige perceelstructuur van vroegere beemden vormen een fraai landschappelijk geheel in beheer van Natuurpunt. Het gebied herbergt een aantal unieke vegetaties van zeldzame hooilanden, trilvenen en kalkmoeras, rietvelden en open water en is een -vaak laatste- toevluchtsoord voor talrijke planten- en diersoorten⁹². Wegens die unieke natuurwaarden is het een Europese Speciale Beschermingszone (SBZ). Op 15 februari 2018 werd via ministerieel besluit een natuurinrichtingsproject in het Torfbroek vastgesteld om een concrete invulling te geven aan het behoud en versterken van de doelen van de Europese Speciale Beschermingszone⁹³.

De centrale doelstelling van het natuurinrichtingsproject was het herstellen en optimaliseren van een door kalkrijke kwel beïnvloed valleigebied met de daaraan gebonden levensgemeenschappen. Eén van de talrijke maatregelen betreft het behoud van open water en een ontwikkeling van enkele bijzondere habitattypes. De Fauna&Floravijver aan de rand van het Torfbroek werd in het verleden gebruikt als visvijver en bladval, het hoge visbestand en het regelmatig bijvoeren van vissen, vergrootte de sliblaag in deze vijver op sommige plaatsen tot meer dan een halve meter hetgeen nefast is voor de (potentiële) natuurwaarden. In een samenwerking van de Vlaamse Landmaatschappij, het Agentschap Natuur en Bos en de gemeente Kampenhout werd in 2020 gestart met ontlibbingswerken in de Fauna&Floravijver (fig. 2).

Voor de inrichtingswerken werd een archeologienota opgesteld door erkend archeoloog David Depraetere (VLM)⁹⁴. Hieruit bleek dat op basis van de toen gekende gegevens, de geplande aard van

⁹² Deneef *et al.* 1998.

⁹³ Vlaamse Landmaatschappij 2022.

⁹⁴ Depraetere 2018.

de bodemingrepen en hun mogelijke impact en het lage potentieel aan kenniswinst op archeologisch vlak geen bijkomend onderzoek nodig was. Toevalsvondsten zijn natuurlijk onvoorspelbaar en tijdens de ontslibbingswerken werd een voorwerp in aluminium gevonden dat aanwezige vrijwilligers van Natuurpunt vrijwel meteen deed denken aan een vliegtuigonderdeel en een lokaal welbekende crash van een Wellington bommenwerper aan het einde van de Tweede Wereldoorlog (fig. 1 en fig. 3).

Het voorwerp legde dan een ietwat bijzonder parcours af langs ondermeer de lokale heemkundige kring Campenholt en de auteur tot er op basis van alle elementen die alle betrokkenen aanbrachten voldoende overtuigende argumenten én ooggetuigeverslagen waren om de vondst te linken aan de crash op 8 februari 1945 van een Wellington bommenwerper van de *Royal Air Force*. Stefan Vandevenne meldde de toevalsvondst namens Natuurpunt bij het Agentschap Onroerend Erfgoed⁹⁵.

12.1.2 Interpretatie en conclusie

Het object lijkt wat betreft vorm en materiaal te passen binnen een zogenaamd geodetisch ontwerp van vliegtuigen zoals dit werd gebruikt voor o.a. Vickers Wellington bombardementsvliegtuigen van de *Royal Air Force* in en na de Tweede Wereldoorlog. Dergelijk ontwerp laat toe om een voldoende sterke structuur op te bouwen met lichtmetalen elementen die als het ware in elkaar worden geweven waarna een doek om de structuur wordt aangebracht. Het aantal bouwonderdelen van dergelijk ontwerp is echter enorm en het voorwerp bevat geen duidelijke codes die verwijzen naar een bepaald vliegtuig(type).

⁹⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023.

Figuur 3: Zijaanzicht van het aluminium fragment (© Patrick Bultinck).

Figuur 4: Het insigne van 69 *squadron* van de *Royal Air Force* waartoe de Wellington NC573 behoorde.

Curator Tom Hopkins van het RAF Museum (*Royal Air Force*, Londen) bestudeerde op vraag van de auteur foto's van het object. Hij suggereerde op basis van de vorm van het gevonden object dat het zou kunnen gaan om een onderdeel van het uiteinde van de staartvleugel van een Vickers Wellington (de *elevator horn*). Het exemplaar in het museum is echter nog volledig in doek bekleed hetgeen het onderdeel ontoegankelijk maakt voor visuele vergelijking en bovendien kunnen er verschillen zijn in het precieze type Wellington. Een latere controle van de *Air Publications* door Tom Hopkins in de RAF archieven te Londen sterkte de curator in zijn vermoeden, maar leidde niet tot definitieve en finale zekerheid. Ook het Brooklands Museum (Surrey) waar nog een intacte Wellington staat kon geen zekerheid bieden.

De locatie van de vondst past echter goed bij de context van een gekende crash. De vindplaats van het voorwerp bevindt zich in vogelvlucht op een vijftal kilometer van de luchthaven van Melsbroek. Belgische troepen hadden tijdens de mobilisatie al het reservevliegveld "Steenokkerzeel" aangelegd en tijdens de bezetting werd door de Duitse *Luftwaffe* de luchthaven van Melsbroek aangelegd. Na de bevrijding van Melsbroek en omstreken begin september 1944 worden de drie verharde startbanen gebruikt door de *Royal Air Force* voor hun missies, ondermeer met Wellington bommenwerpers.

Eén van de eskaders betreft No. 69 *squadron* (fig. 4), een eskader dat strategische verkenningsvluchten uitvoerde met vanaf mei 1944 de Vickers Wellington XIII voor nachtelijke verkenningsmissies boven vijandelijk gebied. Kort na de bevrijding kwam het eind september naar Melsbroek tot het zou verhuizen naar Eindhoven en in augustus 1945 werd opgeheven (zie Schoevaerts⁹⁶ voor een uitgebreider overzicht).

⁹⁶ Schoevaerts 2021.

Op 8 februari 1945 keerde de Wellington met nummer NC573 terug van een succesvolle missie. De aanvlieprocedure werd ingezet maar om onbekende reden onderbroken waarna het vliegtuig opnieuw een landingsprocedure diende in te zetten. Bij het voorbereiden van een nieuwe aanvlieprocedure werd het echter door de Britse luchtartillerie beschoten en werd de Wellington geraakt. De Wellington stortte daarbij niet verticaal neer maar maakte volgens nu nog enkele overlevende getuigen nog een scheerbeweging over het huidige Torfbroek en raakte verschillende boomtoppen om uiteindelijk neer te komen net voorbij de eerder vermelde Fauna&Floravijver. Alle bemanningleden op één na sterven bij dit geval van catastrofaal *friendly fire* en liggen begraven op de militaire begraafplaats van Evere (zie Schoevaerts⁹⁶ voor meer achtergrond over de bemanning).

Neergeschoten vliegtuigen, zeker met een geodetische bouw, konden niet zelden grotendeels worden gerecupereerd en ook omwonenden hadden al eens extra interesse zodat verder onderzoek terplekke niet werd uitgevoerd wegens het vermoeden van quasi complete recuperatie. Bovendien werd dit ene onderdeel uit het verzamelde slib gehaald waardoor de precieze vindplaats ook niet bekend was en de hele vijver dreggen was niet aangewezen in een natuurgebied met zeer hoge waarde. De kans op meerkennis weegt niet op ten opzichte van de versterking van natuurwaarden. Ook is de definitieve en conclusieve toewijzing van het onderdeel aan de bewuste Wellington niet mogelijk gebleken. Contextueel in tijd en ruimte is de kans echter bijzonder groot dat het om een deel van het vliegtuig uit de bewuste crash gaat.

Bij beslissing van afdeling Kampenhout van Natuurpunt wordt het stuk bewaard bij de heemkundige kring Campenholt.

12.1.3 Bibliografie

12.1.3.1 Literatuur

DENEFF R. & WOUTERS J. 1998: *De ondergang en wederopstanding van het Torfbroek te Berg-Kampenhout*. Monumenten en Landschappen 17/5, Brussel, 32-55 [online] <https://oar.onroendergoed.be/publicaties/MENL/175/MENL175-001.pdf> (geraadpleegd op 18 oktober 2023).

SCHOEVAERTS H. 2021: *Dramatische oorlogsnacht in Berg: De crash van een Wellington op 8 februari 1945*, Jaarboek 2021 - Heemkring Campenholt, 87-96 [online] https://www.campenholt.be/docs/geschiedenis/uittreksel_jaarboek-2021_crash_Wellington_08-02-1945.pdf (geraadpleegd op 31 oktober 2023)

12.1.3.2 Websites

BELGISCH STAATSBLAD 2018: Ministerieel besluit houdende vaststelling van de maatregelen en de modaliteiten tot uitvoering van het natuurinrichtingsproject Torfbroek en de toekenning van de ontheffing van verbodsbepalingen die gelden in het Vlaams Ecologisch Netwerk [online] https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi/article_body.pl?language=nl&caller=summary&pub_date=18-03-22&numac=2018011305 (geraadpleegd op 19 oktober 2023).

DEPRAETERE D. 2018: *Archeologienota Natuurinrichtingsproject Torfbroek Kampenhout – UD Inrichting en ontslibbing Fauna & Flora vijver* [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/9154> (geraadpleegd op 18 oktober 2023).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023: *Fragment Wellington NC573 Crashsite* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981118> (geraadpleegd op 19 oktober 2023).

VLAAMSE LANDMAATSCHAPPIJ 2022: *Torfbroek* [online] [Torfbroek | Vlaamse Landmaatschappij \(vlm.be\)](https://www.vlamse-landmaatschappij.nl) (geraadpleegd op 19 oktober 2023).

13 DATERING ONBEKEND

GEERT VYNCKIER

13.1 TOEVALSVONDST ID 8899: SLUISSTRAAT 43 LEUVEN (VLAAMS-BRABANT)

13.1.1 Situering

Kadastrale gegevens:

Leuven Afdeling 1, Sectie A, perceel 296R

Ligging:

x: 175056m / y: 173280m

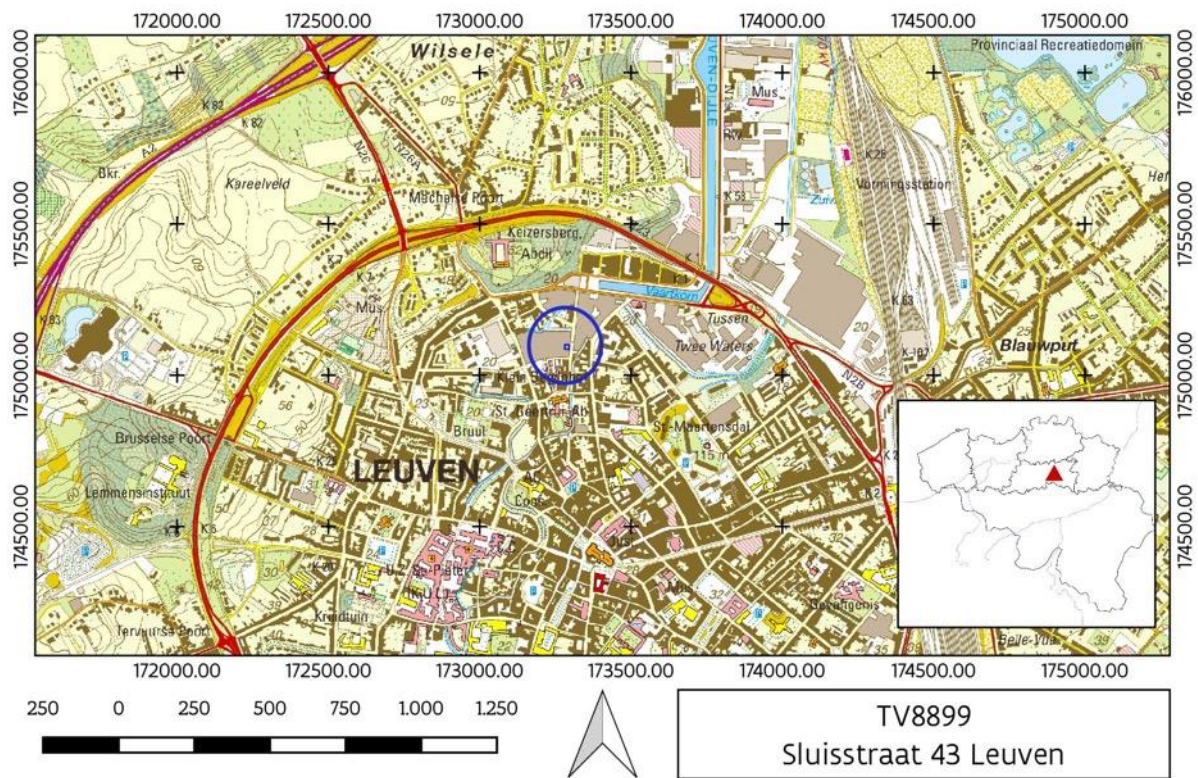
x: 175296m / y: 175102m (Lambert72)

CAI ID:

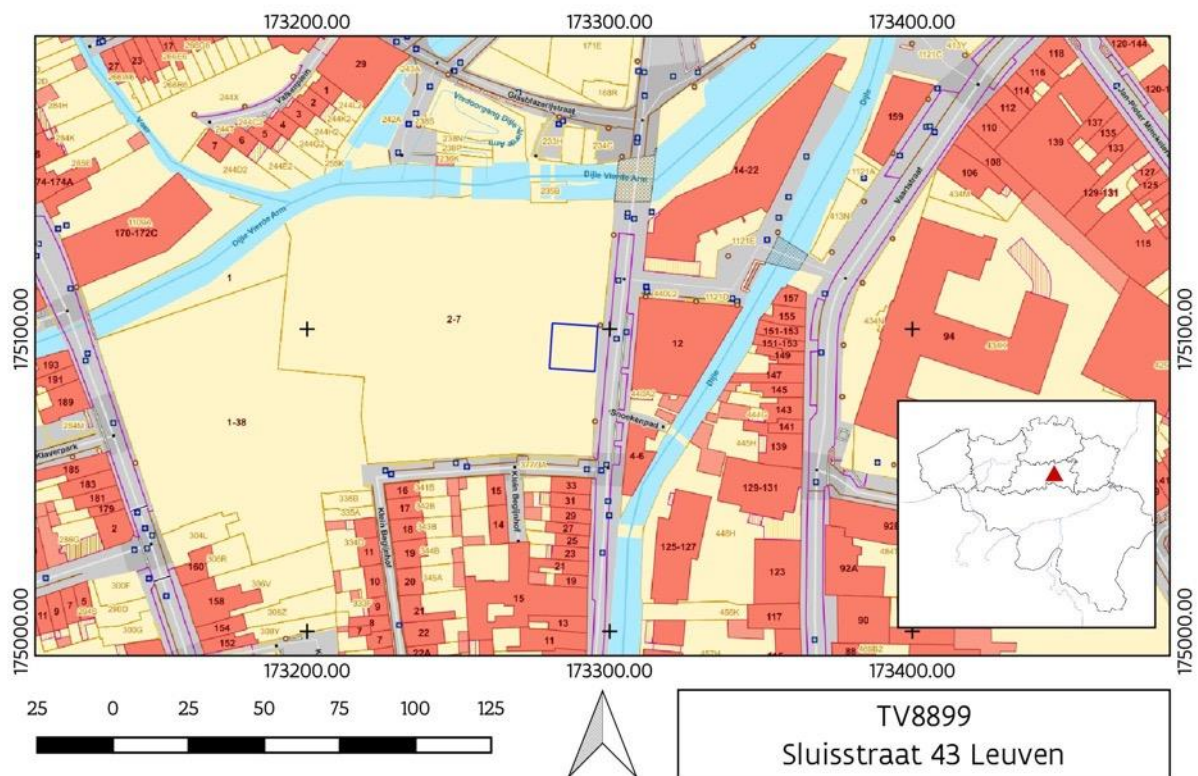
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983271>

Tijdens graafwerken aan de Sluisstraat 43 te Leuven werd een waterput aangetroffen op een diepte van ca. 3m (fig. 1-3). De stadsarcheologe van Leuven, Lisa Van Ransbeeck, meldde deze vondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed op 5 juli 2021. De dag nadien ging Geert Vynckier van het agentschap ter plaatse samen met de werfleider van de bouwwerken.

De plaats van de waterput ligt net ten zuiden van de Vierde arm van de Dijle en ten noorden van het Klein Begijnhof te Leuven.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 3: Toestand op het terrein op 5 juli 2021 (© Lisa Van Ransbeeck).

De site ligt ten westen van de Sluisstraat, genoemd naar de historische Sluismolen die zou teruggaan tot de 12de eeuw⁹⁷. Aan de oostzijde van de Sluisstraat, richting Halfmaartstraat, stonden op deze plaats voornamelijk huizen uit de 18de of 19de eeuw⁹⁸. Op de percelen waar de waterput werd aangetroffen stonden de oude gebouwen van de brouwerij Stella Artois. De funderingen ervan hebben bij de toenmalige bouw ervan het archeologische bodemarchief bijna volledig vernield. Na de afbraak is deze zone direct uitgegraven zodat hier verder geen onderzoek mogelijk was⁹⁹.

13.1.2 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De cirkelvormige waterput is opgebouwd met trapezoïde bakstenen en een geelgrijze zandige kalkmortel (fig. 4). De bakstenen zijn 18 cm lang, 4,5 cm dik en aan een zijde 9 en aan de andere zijde 12 cm breed. De binnendiameter van de waterput is 114cm en de buitendiameter 150cm. Rond de bakstenen is een insteek zichtbaar waar houten planken als een soort bekisting zijn geplaatst (fig. 5). Deze planken zijn minstens 24cm breed en 3cm dik. Deze bekisting en de insteek zijn gevuld met een licht kleiig geel zand. De waterput is gevuld met een puin- en opvullingspakket van geelbruin zandige leem, baksteen- en leisteen fragmenten. Deze laag werd 15cm verdiept en er zijn geen vondsten aangetroffen.

⁹⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021a.

⁹⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021b.

⁹⁹ Vander Ginst & Claessens 2018, 20 en 28.

Figuur 4: De waterput. (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 5: Fragmenten van de houten bekisting rond de bakstenen rand van de waterput. (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.1.3 Interpretatie en conclusies

De resten van de waterput, buiten de bovenste 10 cm, blijven *in situ*. Een datering kan niet gegeven worden.

13.1.4 Bibliografie

13.1.4.1 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021a: *Sluisstraat* [online]

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/themas/15108> (geraadpleegd op 26 oktober 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021b: *Sluismolen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42490>

(geraadpleegd op 26 oktober 2021).

VANDER GINST V. & CLAESSENS S. 2018: *Archeologienota met beperkte samenstelling: Het archeologisch bureauonderzoek aan de Bottelarij te Leuven (fase 2)*, Studiebureau Archeologie bvba [online]

<https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/8476> (geraadpleegd op 26 oktober 2021).

//